

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНО-НАУКОВА УСТАНОВА
“ІНСТИТУТ ІНФОРМАЦІЇ, БЕЗПЕКИ І ПРАВА НАПРН УКРАЇНИ”
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ “ФЕМІДА”
ЦЕНТР ПРАВОВОЇ ОСВІТИ І НАУКИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ПРАВ І БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ
ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКИЙ ЦЕНТР З ПРАВ ЛЮДИНИ

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

СІМНАДЦЯТІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ **Правничо-політичні цінності як фактор** **демократичного розвитку України**

Матеріали міжнародної наукової онлайн-конференції

24-25 листопада 2022 р.

КИЇВ

Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова

2023

Редакційна колегія:

- Андрущенко В. П.** ректор НПУ імені М. П. Драгоманова, академік НАПН України, член-кореспондент НАН України, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (*співголова Редакційної колегії*);
- Шемшученко Ю. С.** радник при дирекції Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, академік НАН України, академік НАПрН України заслужений діяч науки і техніки України, професор (*заступник голови Редакційної колегії*);
- Андрусишин Б. І.** завідувач кафедри теорії та історії держави і права, керівник Навчально-наукового центру прав і безпеки людини в інформаційному суспільстві, академік Української академії історичних наук, академік АН ВШ України, академік Української академії політичних наук, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (*заступник голови Редакційної колегії*);
- Скрипнюк О. В.** директор Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України (*заступник голови Редакційної колегії*);
- Пилипчук В. Г.** директор Державно-наукової установи “Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України (*заступник голови Редакційної колегії*);
- Бучма О. В.** вчений секретар щорічної міжнародної наукової конференції “Юридичні читання”, член правління ГО “Феміда”, старший науковий співробітник Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, кандидат філософських наук, доцент (*вчений секретар*);
- Пархоменко Н. М.** завідувач відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України;
- Бабкіна О. В.** завідувач кафедри політичних наук НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор політичних наук, професор, заслужений працівник освіти України;
- Вернидуб Р. М.** проректор з навчально-методичної роботи НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор філософських наук, професор, заслужений працівник освіти України;
- Карнаух А. А.** заступник декана з наукової та виховної роботи соціально-правового факультету НПУ імені М. П. Драгоманова, кандидат політичних наук, доцент;
- Лавриненко В. Г.** проректор з міжнародних зв’язків НПУ імені М. П. Драгоманова, кандидат історичних наук, професор;
- Встрів І. Г.,** проректор з навчально-методичної роботи гуманітарних факультетів НПУ імені М. П. Драгоманова, кандидат історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України;
- Гамула І. А.,** проректор з перспективного розвитку та інфраструктури університету, кандидат педагогічних наук, доцент;
- Корець М. С.,** проректор із науково-педагогічної та адміністративно-господарчої роботи НПУ імені М. П. Драгоманова, професор кафедри загально-технічних дисциплін, доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України;
- Торбін Г. М.,** проректор з наукової роботи НПУ імені М. П. Драгоманова, професор кафедри математичного аналізу та диференціальних рівнянь, доктор фізико-математичних наук, професор;
- Оніщенко Н. М.,** заступник директора з наукової роботи Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;
- Євтух В. Б.,** декан соціально-правового факультету НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України;
- Огірко Р. С.,** професор кафедри теорії та історії держави і права НПУ імені М. П. Драгоманова, кандидат юридичних наук, доцент;
- Стеценко В. Ю.** завідувач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор юридичних наук, професор;
- Токарчук О. В.** доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права НПУ імені М. П. Драгоманова, керівник інформаційно-просвітницького центру з прав людини;
- Шитий С. І.,** модератор сайту соціально-правового факультету НПУ імені М. П. Драгоманова, кандидат юридичних наук, доцент.

Ч 75 СІМНАДЦЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ. Правничо-політичні цінності як фактор демократичного розвитку України: матеріали міжнародної наукової онлайн-конференції, 24-25 листопада 2022 року / ред. кол. : В. П. Андрущенко, Б. І. Андрусишин, Ю. С. Шемшученко та ін. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2023. – 142 с.

У збірнику вміщені матеріали, в яких розглядаються актуальні проблеми наукових досліджень викладачів, докторантів, аспірантів, студентів закладів освіти та наукових установ України та зарубіжжя, які працюють у галузі юридичних, політичних наук тощо.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Вітальне слово до учасників Міжнародної наукової онлайн-конференції

В. П. Андрущенко
ректор НПУ імені М. П. Драгоманова
академік НАПН України
член-кореспондент НАН України
доктор філософських наук, професор
заслужений діяч науки і техніки України
(м. Київ)

Шановні друзі, щиро вітаю вас зі знаковою подією в освітянсько-науковому просторі України – щорічною Міжнародною науковою конференцією **“Сімнадцяті юридичні читання. Правничо-політичні цінності як фактор демократичного розвитку України”!**

Нинішня конференція відбувається у непростий для нас час. В Україні відбувається повномасштабна війна. Щодня, коли агресор знищує мирне населення, руйнує міста й села, знищує об’єкти інфраструктури наші захисники на передовій, ціною свого життя, боронять і відвойовують кожен сантиметр української землі, на яку посягнув російський окупант.

А ми, освітяни й науковці, сьогодні тримаємо освітянсько-науковий фронт. І перед нами також стоїть багато завдань, що пов’язані з демократичним поступом України, її інтеграцією в європейський та світовий цивілізований і культурний простори та які маємо виконати на найвищому рівні. Сподіваюсь, що й результати конференції також сприятимуть їх успішному виконанню. Адже, як уже відомо, за час свого буття щорічні “Юридичні читання” утвердилися як традиційні й унікальні наукові, освітні, методологічні, організаційні і виховні заходи в яких з кожним роком бере активну участь все більше як досвідчених, провідних юристів – вчених і практиків, політиків і політологів, філософів, істориків, педагогів, кращих представників професорсько-викладацького складу із закладів вищої освіти, наукових установ України та зарубіжжя, так і тих хто зробив чи робить лише свої перші кроки на ниві юридичної освіти і науки – аспірантів і студентів.

Прикметно, що багато з колишніх аспірантів і студентів, які брали активну участь в минулих “Юридичних читаннях”, нині є висококваліфікованими практичними юристами, державними управлінцями, політиками й політологами, освітянами й науковцями (докторами й кандидатами наук, професорами й доцентами). Робота “Юридичних читань” завжди завершувалася високим якісним результатом.

Відзначу, що “Юридичні читання” не випадково були започатковані й успішно відбуваються на факультеті політології та права (нині це – соціально-правовий факультет) НПУ імені М. П. Драгоманова, а їх натхненником і промоутером була і є кафедра теорії та історії держави і права. Адже саме цей факультет і кафедра є одними з провідних підрозділів Університету, що визначають і створюють правові параметри підготовки “нового вчителя”, сприяють утвердженню у суспільстві ідеалів справедливості, духовності, гуманності, свободи і рівності як виразників у своїй єдності та цілісності духу права.

Цьогорічні “Юридичні читання” присвячені вкрай актуальній і важливій темі, яка стосується осмислення правничо-політичних цінностей як фактору демократичного розвитку України. Це дозволить чіткіше та повніше зрозуміти нинішню геополітичну ситуацію з загрозами і викликами сучасній українській державності, загрозами і викликами її аксіологічній основі, побудованій на національних та загальнолюдських цінностях – любові й повазі до батьків і Батьківщини, готовності до їх захисту від будь-якого ворога, повазі до народів і культур світу, здатності жити і творити у площині гідності, справедливості, демократії і свободи, повазі до прав людини, її вільного вибору, толерантності. Бо нинішня війна – це ще й війна знеціненого світу російського агресора з цінностями Українського Світу – відкритого для праці, реалізації здібностей, дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Переконаний, що науково-практичний та теоретико-методологічний доробки нашої творчої конференційної співпраці сприяють і сприятимуть надалі вдосконаленню системи правничо-політичних цінностей як фактору демократичного розвитку України, в якій:

- Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.
- Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави.
- Людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю.

Міцного вам здоров’я, успіхів, творчого натхнення, витримки і перемоги нашій Україні, яка принесе в наш дім мир і спокій.

*Н. М. Оніщенко,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
академік НАПрН України, заступник директора
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
НАПрН України
(м. Київ)*

ПРАВОВИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІРИ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Тема, пов'язана з правовими і політичними цінностями, повинна враховувати декілька складових, явищ, серед яких не пересічне місце займають право людини на життя та право людини на мир. На тлі руйнації таких соціальних явищ, як світовий порядок, міжнародний порядок, національні правові порядки, зменшення ефективності правового регулювання, не тільки перед Україною, а й перед усім людством повстали нові проблеми і нові виклики спровоковані повномасштабним вторгненням РФ в Україну.

Серед розгляду доленосних питань, хотілося б зробити декілька акцентувань із наукового публікаційного загалу, враховуючи, що найбільше наближення політичних і соціальних цінностей відбувається на “межі політики і права”, а саме, як можливий варіант, в контексті соціальної політики.

Дещо детальніше з означених проблем.

Відомо, що термін “соціальний” в латинській мові означає “загальний, суспільний”, тобто відноситься до життя людей в суспільстві. Тому “соціальною” в найширшому сенсі цього слова є будь-яка держава, як продукт суспільного розвитку. Однак в даному випадку під “соціальною державою” мається на увазі держава, що володіє особливими якостями і функціями.

Не є відкриттям теза про те, що термін (поняття, явище) “політика” давно запроваджений не тільки у науковому, публіцистичному обігу, але й у побутовому. При цьому мається на увазі або загальне поняття – “державна політика”, або більш, так би мовити, специфіковане, більш “вузьке” – політика в освітній сфері, правова політика, соціальна політика тощо.

Існування і діяльність соціальної держави тісно пов'язані з такими суспільними явищами, як демократія, громадянське суспільство, правова держава, свобода і рівність, права людини, справедливість тощо.

Соціальна держава формується в умовах демократії, громадянського суспільства і має бути правовою в сучасному розумінні цього значення і характеристик. В даний час правова держава повинна бути соціальною, а соціальна держава не може не бути правовою [1, с. 23-27]. Теорія і практика правової держави, як уже зазначалося, передували ідеї і практичному втіленню держави соціальної, і їх можна розглядати як певні етапи розвитку суспільства. Поступ соціальної держави, а відтак – належного виконання завдань соціальної політики неможливо забезпечити, якщо не поставити в центр уваги людину, створення умов для її всебічного, у тому числі морального розвитку і самореалізації.

Крім того, слід враховувати, що проведення державою соціально орієнтованої політики є нелегкою справою, що передбачає необхідність враховувати суперечливі складні фактори. Соціальна держава має постійно налагоджувати баланс між свободою ринкової економіки і необхідністю впливати на розподільчі процеси з метою досягнення соціальної справедливості, нівелювання соціальної нерівності.

У сучасній літературі справедливо відзначається, що вітчизняний та зарубіжний науковий досвід накопичив достатньо великий обсяг визначень соціальної політики, які умовно можна поділити на п'ять відносно самостійних груп, а саме:

1) перша група дослідників при визначенні поняття “соціальна політика” виходить із ототожнення соціального і суспільного. Як наслідок, соціальна політика розглядається як суспільні дії по вирішенню загальних проблем з метою сприяння досягненню цілей розвитку суспільства в цілому;

2) в основу другої групи підходів до розуміння сутності соціальної політики покладаються соціально-трудова відносина, які є предметом її безпосереднього впливу;

3) третя група концепцій розглядає соціальну політику як різновид діяльності, спрямованої насамперед на соціально вразливі верстви населення, зокрема, на непрацездатних, пенсіонерів, інвалідів тощо. Основною метою соціальної політики є забезпечення таким громадянам мінімально гідний рівень задоволення їх потреб, мінімально необхідного рівня благополуччя;

4) четверта група концепцій розглядає соціальну політику насамперед як інструмент, що пом'якшує негативні прояви індивідуальної й соціальної нерівності, зокрема, шляхом запровадження відповідної системи перерозподільних заходів;

5) п'ята група підходів виходить з принципів соціальної справедливості та соціального партнерства як базових цінностей політичного і правового життя.

Слід зазначити, що всі наведені вище підходи до розуміння сутності соціальної політики заслуговують певної уваги, оскільки кожен з них відображає, принаймні, окрему частину соціальної сфери життя суспільства. Водночас, на нашу думку, при формулюванні визначення поняття “соціальна політика” в контексті сучасних умов розвитку людства потрібно застосовувати системний підхід, який дає змогу: 1) по-перше, проаналізувати всі або переважну більшість складових соціальної сфери життя суспільства і держави, які вже не можуть обмежуватися, наприклад, окремої категорії громадян або окремим характером їх діяльності; 2) по-друге, визначити не один, а щонайменше декілька напрямів удосконалення соціальної політики в цілому, втілення у суспільну практику яких надасть можливість консолідувати суспільство навколо тих загальних та пріоритетних завдань, які перед ним ставляться.

Враховуючи це, потрібно констатувати, що належне забезпечення соціальної політики необхідно передбачає здійснення відповідних реформаторських дій у різних сферах і галузях суспільного життя, які в більшій або меншій мірі є дотичними до соціальної сфери. Зокрема, слід погодитися, що можна визначити такі пріоритети соціальної політики держави за сферами життєдіяльності суспільства, а саме:

1) у політичній сфері – проведення адміністративної реформи; розвиток інститутів громадянського суспільства;

2) у правовій сфері – розробка дієвих механізмів реалізації соціальних прав і свобод людини; сприяння розвитку соціального партнерства й договірному регулюванню соціально-трудова відносин, удосконалення процедури укладення колективних договорів і угод та контролю за їх виконанням;

3) в економічній сфері – створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки, забезпечення збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів; становлення й утвердження інноваційної моделі розвитку, збереження та підвищення науково-технічного потенціалу; ліквідація або, щонайменше, мінімізація так званого “прихованого” безробіття, проведення політики продуктивної зайнятості;

4) у соціальній сфері – наближення реальних можливостей соціального захисту до потреб працівників; економічне стимулювання суб’єктів соціально-трудова відносин до створення безпечних, сприятливих умов праці; зростання спрямованих на розвиток людини соціальних інвестицій;

5) у демографічній сфері – створення умов для розширення відтворення людського потенціалу; забезпечення рівних можливостей для підтримки здоров’я, збереження трудового потенціалу; формування нормативно-правової бази стимулювання здорового способу життя;

б) у сфері екології – створення надійних гарантій екологічної безпеки, забезпечення охорони довкілля, застосування дієвих інструментів для відтворення і раціонального використання природних ресурсів; впровадження у виробництво сучасних ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій, практики утилізації відходів; впровадження дієвих заходів зниження негативного впливу екологічної глобалізації на стан навколишнього середовища; поліпшення екологічної освіти, відповідальності суспільства за результати господарської діяльності в екологічній сфері;

7) у сфері духовності – збереження, примноження національних культурно-історичних традицій; виховання толерантної людини демократичного світогляду, яка поважає права інших, традиції, культури народів світу [2, с. 425-426].

Зрозуміло, що теоретичні конструкти є важливими, але сьогодні в нових реаліях повномасштабного вторгнення РФ в Україну підлягають відповідному корегуванню. Мова повинна йти про етапи миробудівництва і відновлення держави, що є головним завданням соціальної політики поточного моменту.

Втім, хочемо наголосити, що розуміння соціальної політики повинно бути об'ємнішим, якщо можна так висловитися, більш сучасним, більш цивілізованим щодо улаштування європейського співжиття у “просторі свободи, безпеки і правосуддя” [3, с. 104].

Так, серед напрямів соціальної політики ЄС визначено: Європарламент та Рада “можуть ухвалювати заходи, щоб заохотити співпрацю держав-членів шляхом ініціатив, спрямованих на поглиблення знань, розвиток обміну інформацією та найкращими практиками, сприянням інноваційним підходам та досвіду оцінювання” (ст. 153 п. 2 а) [4, с. 154].

З урахуванням вищезазначеного, розуміємо, що найбільшою цінністю є саме людина, пропонуємо розглянути соціальну політику як сферу поєднання правового і політичного буття.

Література:

1. Оніщенко Н. М. Ефективність та якість законодавства у фокусі відбудови України. *Альманах права*. 2022. № 13. С. 23-27.
2. Хома Н. М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід : монографія. Київ : Вид-во “Юридична думка”, 2012. 592 с.
3. Договір про утворення Європейського Союзу (розділ V) (в редакції Лісабонського договору) / пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко ; за заг. ред. Геннадія Друзенка. Київ : “К.І.С.”, 2010. С. 104.
4. Договір про функціонування Європейського Союзу. Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко ; за заг. ред. Геннадія Друзенка. Київ : “К.І.С.”, 2010. С. 154.

*Б. І. Андрусишин,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова,
керівник Навчально-наукового центру
прав і безпеки людини в інформаційному суспільстві,
академік Української академії історичних наук,
академік АН ВШ України, академік
Української академії політичних наук,
доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
(м. Київ)*

ЯК СТАТИ СИЛЬНОЮ ДЕРЖАВОЮ: ШЛЯХИ ВИБУДОВУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

В українських та світових ЗМІ армія РФ зображена, і цілком справедливо, як орда вбивць, мародерів, гвалтівників, яка тільки й уміє, що “успішно” воювати з мирним населенням. З початком широкомасштабного вторгнення на територію України для багатьох людей нарешті почали відкриватися очі на справжні цілі рашистів на нашій землі.

Плани повернути Україну до складу ССРСР з’явилися на Росії з перших днів після 24 серпня 1991 року, коли була проголошена незалежна самостійна Українська держава. Вже 27 серпня до Києва прилетіли з РФ високопосадовці Анатолій Собчак і Олександр Руцкой, які зажадали відмовитися від виходу із складу Союзу., інакше Кремль поставить питання про повернення Криму і Донбасу. Згодом озвучена вимога, як і багато інших недружніх дій, забулися.

«Демократичного» Бориса Єльцина, який, до речі, розпочав першу Чеченську війну, змінив Владімір Путін, по ходу свого правління міняючись найвищим державним олімпом з Дмитрієм Медведєвим... Але політика РФ щодо колишніх “республік-сестер” не змінювалася. Перманенті війни Росії в Молдові, Абхазії, двічі у Чечні, Грузії... В Україні була Тузла, “помилкова” висадка морського десанту на кримське побережжя і безперервна інформаційно-психологічна війна проти нашої країни, яка зрештою переросла у гарячу фазу у 2014 році.

Про хронологію більш як 30-річного російсько-українського протистояння написано чимало. Ці стосунки завжди прикривалися облудними фразами про дружбу “братніх народів”, один суперетнос, “бессмертний полк”, “деди воєвалі” тощо. Російськими пропагандистами, а також працівниками ідеологічної сфери, істориками постійно культивувалася

думка, метою якої було знеславити й оплювати всі прояви українського народу в його прагненні до державного усамотінення.

Росіян непокоїло і непокоїть, що український народ, віками поневолений, гноблений і денаціоналізований, кожного разу при найпершій сприятливій нагоді відновлює боротьбу за своє право незалежно господарювати у своєму домі і на своїй землі. Тому російська ідеологічна машина, незалежно від того, хто знаходився на вершині кремлівської піраміди, робила різні спроби, щоб представити національно-визвольну боротьбу України у найгіршому світлі.

Найбільше старань російськими істориками було докладено для зображення українського народу і його борців за волю, найперше Івана Мазепи, Симона Петлюри і Степана Бандери як зрадників і колаборантів, відповідно, Швеції, Польщі, Німеччини. На упокорення України працювали й економічні методи, серед яких особливо яскраво проявлялися різноманітні війни (сирні, цукрові, м'ясні, газові тощо), які тривали навіть за “свого” Віктора Януковича. РФ закривала свої виробничі цикли у першу чергу у військово-промисловому комплексі, викидаючи з нього українські підприємства. Конкретна зміна цивілізаційного вибору України розпочалася після Помаранчевої революції, коли буда зроблена спроба відновлення історичної справедливості.

Про постійну загрозу з Півночі для України говорили чимало українських державних і політичних діячів, науковців, громадських діячів. Зокрема, очільник національно-визвольної боротьби у 1917-1921 роках Симон Петлюр писав: “Хто б на півночі не прийшов до влади, вони будуть пертисся в Україну. Самостійності України Москва ніколи не визнає. Росіяни ніколи не подякують за хліб, який вони їдять, будуть сіяти анархію, вчиняти різні заколоти, займатися саботажем, провокаціями і спекуляціями...”.

Головне було змінити нашу історичну пам'ять, захарастити її імперськими ідеологемами Кремля, зокрема, про колиску трьох братніх народів Київську Русь, нібито вічне прагнення до об'єднання з т. зв. старшим братом тощо. А відвертою образою для українських ветеранів Другої світової війни була заява Путіна про те, що Росія перемогла би нацизм і без України. У зв'язку з цим виникає цілком закономірне запитання, чому ж тоді царська Росія не перемогла ту ж саму Німеччину разом з союзниками в роки Першої світової війни, коли Українська Народна Республіка в результаті Берестейської угоди вийшла з війни?

Криваві злочини і звірства, масові вбивства, мародерство російської вояччини в Бучі, Ірпені, Бородянці, Макарові, Тростянці, Маріуполі та інших населених пунктах Київської, Чернігівської, Сумської, Донецької та інших областей, кваліфіковані як класичний геноцид українства, нарешті розкрили

справжні цілі війни Росії проти України, її населення. Всі облудні маски скинено. Лише на Київщині рашисти вбили щонайменше тисячі цивільних осіб, як повідомив голова поліції Київської області Андрій Небитов. За його словами лише у місті Буча в результаті російської агресії виявили понад 420 тіл загиблих. На своїй сторінці у фейсбук Роман Кулик повідомив про розстріл 5 березня в Бучі Олександра Кислюка – “історика, перекладача з давньогрецької, латини, церковнослов’янської, англійської, французької і німецької”. “Пан Олександр, – зазначає дописувач, – перекладав Арістотеля, Ксенофонта, Таціта, Ріттера. Став жертвою російських нацистів, які нищать все українське”. Олександр Кислюк багато років викладав латинську мову для студентів-правників факультету політології та права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, які з любов’ю називали його “латинянином”. Вражало його знання мов, особливо давніх, неймовірна працездатність, а також людяність і доброта! Показово, що розстрілам у Бучі в першу чергу підлягали, крім чоловіків віком 18–60 років, вчителі і вихователі дитячих садків. З цих трагічних фактів видно, яка визначна роль відводиться у безпеці держави педагогічним закладам освіти і, зокрема, НПУ імені М. П. Драгоманова.

Показово, що гітлерівці, як тільки вступили у Польщу, відразу ж розстріляли професуру, щоб обезголовити націю. Гітлер говорив, що інтелігенція – сіль народу! Це саме роблять їхні сучасні російські прямі послідовники. У них навіть лички на кітелях схожі.

Після визволення Бучі люди підривалися на розтяжках, залишених у будинках жителів на дверях, вікнах, у пральних машинах, холодильниках, і навіть на цвинтарях біля могил, щоб люди загинули, або травмувалися. В інших звільнених містах і селах також фіксуються випадки масових вбивств цивільного населення. Деякі західні лідери прямо звинувачують Росію у воєнних злочинах. Російська влада продовжує відхрещуватися від причетності своїх військових до вбивств, зокрема, називаючи їх “постановкою”. Росія заперечує, що веде проти України загарбницьку війну на її території і називає це “спеціальною операцією” З’ясувалося, що російські солдати і офіцери діяли не на свій власний розсуд, а за наказами і погодженням з найвищим військовим і державним керівництвом. І за підтримки і навіть спонукання матерів, дружин, подруг, які, як свідчать перехоплені нашими спецслужбами розмови, підганяють їх “унічтожать до последнего нациков, укропов, бандеровцев”, а жінок “насіловать до тех пор, чтобы им больше не хотелось рожать” і т. д. І таких у РФ вісімдесят відсотків і більше. Це повинні врешті-решт усвідомити наші громадяни і позбавитися ілюзії, що із зміною керівництва в РФ щось зміниться.

Програма Росії щодо України, а, отже, і наша післявоєнна програма з точністю до навпаки написана й опублікована у соціальних мережах російським політтехнологом Тимофієм Сергєйцевим у статті “Що Росія має зробити з Україною”. Він також скандально відомий автор ідеї про поділ українців на три сорти, у тому числі й за мовною ознакою, який роками намагався роздмухувати істерію з приводу того, що інтереси Південно-Східної України кардинально відрізняються від прагнень решти регіонів. Тарас Березовець вважає, що стаття про знищення українського народу – замовлення адміністрації Владіміра Путіна.

Вона появилася 5 березня на контрольованому Кремлем сайті РІА “Новості”. У дещо видозміненому варіанті основні тези статті переспівані экс-президентом Дмітрієм Медведєвим. Головне у них – демілітаризація, денацифікація, деєвропеїзація, а фактично деукраїнізація, тобто знищення України.

Стаття політтехнолога є доказом того, що масові вбивства, мародерство, зруйновані міста і села, історичні пам’ятки та національні символи, скалічені долі тисяч людей – це не прояв звіриної природи окремо взятих окупантів, а пряма вказівка керівництва, наслідок впливу російської державної пропагандистської машини. Сергєйцев закликає до “насильства і безчинств проти людей через їхнє національне походження”. Отже, мова йде про порушення Конвенції з попередження геноциду (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 року). За загальними практичними порадами про денацифікацію під якою автор розуміє “комплекс заходів стосовно до нацифікованої маси населення, яка технічно не може бути піддана прямому покаранню у якості воєнних злочинців”. Перевиховання маси населення пропонується способом люстрації “ідеологічними репресіями (придушенням), цензурою не лише у політичній сфері, але обов’язково у сфері культури і освіти”, адже, на переконання пропагандиста, “саме через культуру і освіту була підготовлена і здійснена глибока масова нацифікація населення”. Визначено і термін денацифікації тривалістю у одне покоління, яке має народитися, вирости і досягнути зрілості в умовах денацифікації. “Укронацизм, – вважає автор, – несе в собі не меншу, а більшу загрозу світу і Росії, ніж німецький нацизм гітлерівського розливу”. Заперечується сама назва “Україна”. Тобто, денацифікація дорівнює деукраїнізації. Не залишилася поза увагою і “дебандеризація”, адже “колективний Захід сам є проектувальником, джерелом і спонсором українського нацизму, в той час як західні бандерівські кадри і їх “історична пам’ять” – лише один з інструментів нацифікації України, ...лише виконавець, ширма, маскування для європейського проєкту нацистської України, тому денацифікація України – це і її неминуча деєвропеїзація”, – пише пропагандист.

Одним з найважливіших кроків денацифікації поряд з ліквідацією “збройних нацистських формувань; створенням органів народного самоуправління і міліції; інсталяції російського інформаційного простору” на четвертій за значимістю позиції стоїть “вилучення навчальних матеріалів і заборона освітніх програм всіх рівнів, які містять нацистські ідеологічні вказівки”.

Виходячи з основних наведених вище та інших постулатів рашизму, наше завдання розробити програму розвитку післявоєнної освіти в Україні, яка має ґрунтуватися на вибудованій національній доктрині. Треба створити принципово нову гуманітарну політику, економіку, культуру, освіту на принципах україноцентризму. Як видно з рашистської програми знищення української освіти, розрахованої щонайменше на 30 років, розвиток національної освіти якраз і є стратегічним напрямом гуманітарної політики держави. Як би це не звучало парадоксально, але виходить, що рашисти “написали” нам програму розвитку української освіти (і не тільки освіти) на найближчі десятиліття.

Перегляду потребують у першу чергу програми з історії (росіяни вже самі з 2014 року переписують підручники з історії, прибираючи згадки про Україну і Київ), української мови, світової літератури, педагогіки, інших гуманітарних та суспільних дисциплін. Оскільки навчально-виховний процес звівся лише до освітнього процесу (на законодавчому рівні), а виховна робота у освітніх середніх та вищих навчальних закладах освіти обмежувалася донедавна заходами по розвінчуванню злочинів німецько-фашистських загарбників...

Деякі аналітики прогнозують війни з Росією до 2035 року з перервами, а це ще тринадцять років, тобто три цикли повного навчання студентів від набору до випуску. Для них треба створювати програми із зкорегованим змістом освіти, а подекуди його повною зміною де культивувати у першу чергу своє. Існують навіть думки про повне вилучення з освітніх програм представників російської культури, яка за своєю суттю є імперською і войовничою (В. П. Андрущенко). Адже у черговий раз не справдилася надія, що покоління, вирощене на “великій русской культурі” (Пушкіна, Лермонтова, Толстого, Достоевського, Єсеніна), не буде вести агресивних загарбницьких воєн і чинити геноциду, як у 30-ті роки ХХ ст. жили надії, що зрощене на культурних традиціях Гете, Гейне, Томаса Мана, Канта та інших класиків німецької культури і науки покоління не здатне буде чинити варварство. Але ми констатуємо, що більше як три чверті росіян підтримують агресивну війну проти України.

Яким буде, яким має бути післявоєнний світ. Адже це не просто російсько-українська війна. Це реперна точка в історії, вважає чемпіон світу з

шахів Гарі Каспаров, після якої, на його думку, почнеться новий тип відносин не лише між державами, але й між людьми, зміняться міжособистісні відносини. Це війна цивілізаційна, екзистенційна, війна між добром і злом, правдою і кривдою.

Ця війна залишить відбиток не лише у нашій колективній пам'яті, а й вплине на розвиток усього цивілізованого світу. І тому лише від нас залежить яким буде цей новий повоєнний світ і наше місце в ньому. І у цьому процесі важливу роль мають відіграти університети, в першу чергу педагогічні.

*В. Г. Пилипчук,
доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
директор Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України»
(м. Київ);*

*П. П. Богуцький,
доктор юридичних наук, доцент, завідувач
Наукової лабораторії регіональної безпеки та військового права
Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України»
(м. Київ)*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

В контексті розв'язаної рф в лютому 2022 р. широкомасштабної війни проти України підтверджується своєчасність та актуальність вжитого протягом 2016-2021 рр. вченими Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України (нині – Державна наукова установа “Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України” – ДНУ ІБП НАПрН України) спільно з представниками Секції права національної безпеки та військового права НАПрН України, Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Національної академії Служби безпеки України, Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, Національного університету “Острозька академія” та інших закладів і установ України за участі фахівців суб'єктів сектора

безпеки і оборони та представників низки країн-членів ЄС і НАТО комплексу наукових та інших заходів з опрацювання актуальних проблем забезпечення національної безпеки та міжнародного правопорядку і подальшого розвитку правової науки у цій галузі.

В результаті було підготовлено і наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2018 № 1477 затверджено перелік предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 – “Право”, яким запроваджено новий напрям – “право національної безпеки; військове право”.

У 2019 р. розпочато запровадження освітніх спеціалізацій “право національної безпеки” та “військове право” у закладах вищої освіти.

Формула спеціалізації “право національної безпеки; військове право” згідно з цим наказом МОН України була запропонована у такій редакції: “Дослідження суспільних відносин у сфері національної безпеки і оборони, як однієї з основних функцій держави; правових основ державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності й недоторканості кордонів України, правового забезпечення державної і воєнної безпеки та прикордонної безпеки; системи і державно-правових механізмів забезпечення національної безпеки і оборони України; нормативно-правового регулювання діяльності суб’єктів сектору безпеки і охорони, військових правоохоронних органів та органів військового правосуддя; правових проблем імплементації стандартів країн-членів Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору у законодавство України”.

Надалі, у березні 2021 р. до затвердженої Загальними зборами НАПрН України Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки (визначає пріоритетні напрями, завдання та принципи подальшого розвитку правової науки, наукового забезпечення модернізації державно-правових відносин в Україні) було включено окремий розділ “Правове забезпечення у сфері національної безпеки та оборони”.

Розглянемо теоретичні засади становлення однієї з основних складових де-факто вже сформованої нової наукової спеціальності – “право національної безпеки; військове право”, що також було підтверджено в ході організованого влітку 2022 р. Міністерством оборони України, Генеральним штабом Збройних Сил України, ДНУ ІБП НАПрН України та Секцією права національної безпеки та військового права НАПрН України круглого столу “Створення та організація діяльності системи військової юстиції України” [1].

Доктрина права національної безпеки України проходить досить складний шлях становлення і розвитку в умовах формування парадигм сучасного права і держави з урахуванням здобутків філософських,

історичних, соціологічних, політичних та інших галузей науки і полягає у науковому освоєнні усієї складної палітри теоретичних та прикладних аспектів цієї комплексної для юриспруденції проблеми галузевими юридичними науками, що дозволяє вийти на концептуальний рівень її вирішення [2].

Становлення доктрини права національної безпеки відбувається в умовах нормативно-правового та інституційного визначення діяльності щодо забезпечення національної безпеки і захисту національних інтересів. Правова наука на основі світоглядного розуміння національної безпеки та її сутнісно-змістовної характеристики зосереджується на опрацюванні необхідних для практики забезпечення національної безпеки напрямках досліджень, які стосуються конституційно-правової природи національної безпеки [3], адміністрування у сфері національної безпеки [4], кримінально-правових проблем забезпечення національної безпеки [5], особливостей забезпечення національної безпеки в інформаційній сфері [6] та інших сферах національної безпеки, у тому числі воєнної безпеки [7].

Концептуалізація права національної безпеки України [8] полягає в усвідомленні емпіричної основи національної безпеки з подальшим її онтологічним осмисленням у правовому вимірі на підставі відповідних методологічних засад з метою формування відповідної концепції. Емпіричною основою права національної безпеки є сукупність усіх чинників, що забезпечують безпеку людини, суспільства і держави, зокрема: суспільні відносини, соціальні комунікації у сфері національної безпеки, конституційні положення і норми законодавства щодо правового статусу суб'єктів сектору безпеки і оборони та організації діяльності у сфері національної безпеки, міжнародні відносини в системі міжнародної безпеки. Формування права національної безпеки зорієнтовано на застосування певної моделі національної безпеки з урахуванням особливостей національної правової системи, а також економічних, політичних, культурних, воєнних, інформаційних, техногенних та інших характеристик суспільства. При цьому, заслуговує на увагу модель національної безпеки і права національної безпеки США [9], з використанням відповідних стандартів країн-членів ЄС і НАТО.

Концепція права національної безпеки України ґрунтується на культурі безпеки, яка у правовому сенсі розглядається як правова стратегічна культура, що є основою для правового стратегічного мислення, зокрема, усвідомлення сутнісних характеристик національної безпеки, її призначення та прийняття відповідних управлінських рішень [10].

Водночас, право національної безпеки консолідує діяльність держави, громадянського суспільства і громадян щодо забезпечення національної

безпеки та діє в усіх соціальних напрямках, що стосуються забезпечення національної безпеки. Проте, найбільш важливими для його предметної сфери є безпечні умови життєдіяльності людини, суверенітет, територіальна цілісність та конституційний лад держави [11].

Процес формування права національної безпеки в Україні зазнає впливу міжнародно-правової системи і права міжнародної безпеки. Основні принципи міжнародного права – незастосування сили або загрози силою; мирного вирішення міжнародних спорів; невторчання; співробітництва; рівноправ'я та самовизначення народів; суверенної рівності держав; добросовісного виконання зобов'язань за міжнародним правом; територіальної цілісності; поваги прав людини; непорушності кордонів, – визначають принципи національної безпеки і здійснюють організаційний вплив на право національної безпеки. В умовах кризи системи міжнародної безпеки право національної безпеки знаходить свій розвиток в узгодженні нормативно-правових положень та інституційної діяльності з міжнародним правом [12], підтверджує власну соціальну цінність як регулятора суспільних відносин, стратегічних комунікацій щодо захисту національних інтересів за умов виконання міжнародних зобов'язань держави, забезпечення захисту прав людини й основоположних свобод.

Право національної безпеки утворює правовий зміст і правову форму національної безпеки й утворює цілісність національної безпеки в усіх її різновидах, задає правову нормативність, загальнообов'язковість соціальних вимог і положень з питань національної безпеки, визначає і забезпечує захист національних інтересів. Право національної безпеки виявляє найбільш стійкий змістовний зв'язок із правовим порядком [13], який сутнісно поєднується зі станом національної безпеки. Відтак, право національної безпеки є залежним від правового порядку та впливає на правовий порядок внаслідок формування правової інфраструктури і правового забезпечення захисту національних інтересів.

Правовий режим права національної безпеки виявляє особливі характеристики, містить предмет (суспільні відносини та соціальні комунікації між суб'єктами у сфері національної безпеки), метод, яким є сукупність імперативних засобів і способів правового впливу (правового регулювання) на певні суспільні відносини й соціальні комунікації, а також мету – забезпечення національної безпеки, яка конкретизується залежно від сфери та безпечних умов життєдіяльності людини, суспільства і держави [2].

Правовий режим національної безпеки характеризується досить жорсткими правилами упорядкування суспільних відносин, що забезпечує імперативний метод правового регулювання. Такий правовий режим може набувати спеціальних ознак надзвичайного режиму або режиму воєнного

стану, що, зокрема, характеризує його виключну публічно-правову природу, зосереджену на охороні загальнозначущих інтересів.

На основі предмета і мети правового регулювання (правового впливу) право національної безпеки консолідує відповідні нормативно-правові приписи конституційного права, адміністративного, кримінального, інформаційного, екологічного та інших суміжних у правовому забезпеченні національної безпеки галузей права, досягаючи того рівня системності, який дозволяє ефективно та успішно забезпечувати дію права у сфері національної безпеки.

Витоки права національної безпеки містяться в конституційному праві, а найбільш стійкими є зв'язки права національної безпеки з військовим правом, де спільність об'єктів і суб'єктів, єдність правового режиму щодо забезпечення воєнної безпеки, захисту суверенітету і територіальної цілісності змушують поєднувати наукові розробки і правозастосовну практику [14].

Поняття права національної безпеки України ґрунтується на загальних характеристиках права як суспільного явища [15], що розкривають його соціальні, ціннісно-нормативні, потребові, комунікативні та інші ознаки, і водночас орієнтує на особливості предметної безпекової сфери. Право національної безпеки є галуззю права, ціннісно-нормативною системою загальноновизнаних і публічно визначених у національній правовій системі статусів, правил поведінки та комунікацій, спрямованих на забезпечення безпечних умов життєдіяльності людини, суспільства і держави.

Суб'єкти права національної безпеки України, якими є держава, суспільство і людина, соціально індивідуалізовані та конкретизовані відповідно до особливостей комунікацій у сфері національної безпеки. Право національної безпеки визнає людину як найбільш важливого суб'єкта права [16], суб'єктність якого обґрунтовується правовою природою і безпосередньо залежить від можливостей забезпечення національної безпеки. З огляду на це, найголовніше право людського буття – право на життя, фактично проголошує основну ідею національної безпеки в її антропологічному значенні.

Право національної безпеки України має власні об'єкти – певні матеріальні та нематеріальні блага, якими є національні інтереси, надбання, потреби й цінності людини, суспільства і держави у сфері національної безпеки, – від державної та воєнної до економічної, інформаційної, техногенної безпеки тощо. У праві національної безпеки національні інтереси [17] набувають загальної значущості для суспільства, індивідуальних і колективних суб'єктів, оскільки зорієнтовані на право, захищаються правом

або забезпечуються правом і є публічними, охоронюваними законом інтересами.

Об'єкти права національної безпеки утворюють відповідні системні множинності національних інтересів – життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує безпечні умови життєдіяльності та добробут громадян, суверенне існування держави і суспільства, демократичний розвиток державної організації суспільства.

Право національної безпеки України як самостійна галузь права засновується на відповідних принципах. Під принципами права національної безпеки розглядаються засадничі, вихідні ідеї та положення, що визначають сутність і зміст впливу права на забезпечення національної безпеки. До основних принципів права національної безпеки слід віднести: верховенство права; законність; охорона та гарантування прав і свобод людини відповідно до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини; пріоритетність охорони загальнозначущих для суспільства і держави національних інтересів; відповідність галузевих норм і приписів вимогам міжнародного права та міжнародних договорів, учасником яких є держава.

Функції права національної безпеки України конкретизують функції національного права [18] у його взаємодії з міжнародним правом у сфері національної безпеки й охоплюють усі напрями забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів. Відтак, функціями права національної безпеки є регулятивна, охоронна, інформаційна, превентивна, прогностична, а також функція правового забезпечення національної безпеки.

Особливе значення в сучасних умовах має функція правового забезпечення національної безпеки. Водночас актуальним для національної правової системи залишається формування правової безпеки, що має здійснюватися через задіяння правового режиму, що містить ресурси, способи і засоби впливу на основі верховенства права на всі складові національної правової системи з метою забезпечення їх відповідності національній культурі, традиціям, національній ідентичності, національним потребам, надбаням та інтересам.

Право національної безпеки об'єднує такі (але не виключно) міжгалузеві системні утворення: право інформаційної безпеки, право державної безпеки, право екологічної і техногенної безпеки, право економічної безпеки, право воєнної безпеки тощо. Структура права національної безпеки є динамічною, а взаємодія внутрішньогалузевих утворень піддається постійним змінам відповідно до особливостей, статусної основи та соціальних комунікацій права національної безпеки.

Право національної безпеки України також виявляє свої сутнісно-змістовні особливості в системі стратегічних комунікацій, які мають особливе значення у сфері національної безпеки і оборони в контексті євроатлантичної інтеграції України. Стратегічні комунікації забезпечують співпрацю державних інститутів, суспільства і громадян у вирішенні безпекових питань та мають відповідний правовий зміст. Застосування права національної безпеки у розв'язанні соціальних конфліктів дозволяє узгодити та синхронізувати дії суб'єктів сектору безпеки, зокрема, у спосіб легального й необхідного для захисту безпеки примусу в інтересах досягнення загального компромісу.

При цьому, право національної безпеки України передусім забезпечує суб'єктність людини у сфері національної безпеки та утворює правовий бар'єр для реалізації можливих загроз її життєдіяльності [19]. Суб'єктивні права, свободи, законні інтереси та юридичні обов'язки, як неодмінні ознаки суб'єктності людини, в такому разі перебувають у безпосередній залежності від вирішення безпекових питань та водночас визначаються рівнем безпеки життєдіяльності людини і станом захищеності національних інтересів.

Серед основних прав людини в контексті забезпечення правом національної безпеки її суб'єктності є право на безпеку [20], яке має ознаки абсолютного права та водночас є суб'єктивним правом у конкретних правовідносинах у сфері національної безпеки. Право на безпеку в концепції суб'єктності людини має аксіоматичне значення як вихідна формула людиноцентризму правової реальності. Водночас право людини на безпеку утворює відповідний інститут права національної безпеки.

Нормативно-ціннісні приписи права національної безпеки реалізуються у соціальній практиці державою і суспільством як діяльнісними суб'єктами права національної безпеки. Суб'єктність держави у правових відносинах і стратегічних комунікаціях закріплюється у нормах Конституції та конкретизується у законодавстві, що визначає завдання, функції та повноваження інститутів держави у сфері забезпечення національної безпеки. Такі інститути утворюють сектор безпеки і оборони держави, мають визначений законом правовий статус та діють відповідно до нього в межах своєї компетенції. Суб'єктність суспільства у правових відносинах і стратегічних комунікаціях у сфері національної безпеки реалізується через певні інститути громадянського суспільства. Ці інститути відповідно до законодавства і своїх статутних положень здійснюють демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони, можуть брати участь у стратегічних комунікаціях, проводити аналітичну, прогностичну та іншу діяльність для вирішення системних проблем національної безпеки.

Нормативно-правову основу системи правового забезпечення національної безпеки становлять відповідні конституційні норми, національне законодавство та норми міжнародного права. Її інституційна складова передбачає діяльність спеціальних служб і правоохоронних органів, органів прокуратури і правосуддя та інших суб'єктів сектору безпеки і оборони. Для організаційної складової системи правового забезпечення національної безпеки актуальними є розвиток системи підготовки фахівців для суб'єктів сектору безпеки і оборони, формування компетентної правової культури [21] та свідомого ставлення громадян до національної безпеки як до життєво важливої основи існування суспільства і держави.

Загалом, підсумуємо розгляд теоретичних основ становлення і розвитку права національної безпеки такими основними висновками:

1) право національної безпеки утворює самостійну галузь у національній системі права, що регулює суспільні відносини у сфері національної безпеки України. Його закономірності та особливості, сутнісна і змістовна характеристики, ознаки, принципи та функції утворюють систему знань про право національної безпеки;

2) право національної безпеки визначає об'єкти захисту – національні інтереси та систему суб'єктів сектора безпеки і оборони. Прикладне значення права національної безпеки полягає у формуванні системи правового забезпечення національної безпеки, яка включає нормативно-правову, інституційну та організаційну складові. Право національної безпеки також є основою формування відповідного стратегічного мислення і правової культури, як неодмінних організаційних компонентів системи правового забезпечення національної безпеки;

3) право національної безпеки, поряд з військовим правом і правом міжнародної безпеки, в умовах війни, глобальних трансформацій та кризових процесів у системі міжнародної безпеки виконує актуальні завдання щодо правового забезпечення безпеки людини і громадянина, суспільства і держави та міжнародного правопорядку на національному, регіональному та міжнародному рівнях і постає вкрай важливим напрямом розвитку правової науки.

Л і т е р а т у р а :

1. Створення та організація діяльності системи військової юстиції України : матеріали круглого столу / упорядн. : П. П. Богущкий, В. Г. Пилипчук, М. О. Теплюк, О. В. Лебединська, Л. В. Заславська. Київ-Одеса : Фенікс, 2022. 160 с.
2. Богущкий П. П. Концептуальні засади права національної безпеки України : монографія. Київ-Одеса : Фенікс, 2020. 376 с.
3. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : Талком, 2017. 576 с.

4. Shapoval R. V., Nastyuk V. Ya. International Expertise in Administrative Legal Support of National Security in Ukraine. *Indian Journal of Science and Technology*. Vol 9 (36). September 2016. 1-9.
5. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики : монографія. Одеса : Фенікс, 2017. 362 с.
6. Довгань О. Д. Забезпечення інформаційної безпеки в контексті глобалізації: теоретико-правові та організаційні аспекти. Київ, 2015. 386 с.
7. Правові основи воєнної безпеки України : монографія / Є. Л. Стрельцов, С. Т. Полторак, Ю. В. Аллеров, О. В. Кривенко, П. П. Богуцький ; відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Львів : НАСВ. 2016. 188 с.
8. Bohutskyi P. The National Security Law in the System of National Law: The Problem of Conceptualization. *European political and law discourse*. 2020. Vol. 7. Iss. 3. P. 59-65.
9. Dycus S. National Security Law. Aspen Publishers. 2016. 1350 p.
10. Chandra S., Bhonsle Rahul K. National Security: concept, measurement and management. *Strategic analysis*. 2015. Vol. 39. P. 337-359.
11. Moore J. N. National Security Law & Policy. Carolina Academic Press, 2015. 1608 p.
12. Scheppele Kim Lane. The International Standardization of National Security Law. *Journal of National Security Law & Policy*. 2010. Vol. 4. P. 437-453.
13. Крижанівський А. Ф. Правовий порядок в Україні: витоки, концептуальні засади, інфраструктура : монографія. Одеса : Фенікс, 2009. 504 с.
14. Пилипчук В. Г., Доронін І. М. Право національної безпеки та військове право: теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні. *Інформація і право*. 2018. № 2. С. 62-68.
15. Simmonds N. E. On the Centrality of Jurisprudence. *The American Journal of Jurisprudence*. 2019. Vol. 64. No. 1. P. 1-18.
16. Lauterpacht H. The Law of Nations, the Law of Nature and the Rights of Man, in Problems of Peace and War, Papers Read before the Society in the Year 1943, ed. British Institute of International and Comparative Law, Transactions of the Grotius Society. 1943. Vol. 29. P. 1-3.
17. Charles Chong-Han Wu. Understanding the Structures and Contents of National Interests: An Analysis of Structural Equation Modeling. *The Korean Journal of International Studies*, Vol. 15. No. 3 (December 2017). P. 391-420.
18. Burchardt D. The Functions of Law and their Challenges: The Differentiated Functionality of International Law. *German Law Journal*. 2019. 20 (04). P. 409-429.
19. Bohutsky P. Human Subjectivity in National Security Law. *European political and law discourse*. 2020. Vol. 7. Iss. 2. P. 89-97.
20. Lazarus L. The Right to Security. The Philosophical Foundations of Human Rights. Oxford University Press. 2014.
21. Yitzhak K. A theory of strategic culture. *Comparative Strategy*. 1991. Volume 10. Issue 1, P. 3-23.

*О. В. Бабкіна,
завідувач кафедри політичних наук
НПУ імені М. П. Драгоманова,
академік Української академії політичних наук,
доктор політичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
(м. Київ)*

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Активна фаза війни в Україні створила передумови для перезавантаження не лише влади, а й глибинних процесів – трансформації всього спектру суспільних відносин. При цьому війна стала не лише шоком для суспільства, але водночас певним мобілізаційним фактором.

Україна зустріла російську агресію з найкращими позиціями за попередній період, маючи загартовані регулярні Збройні сили, коло союзників, яких є десятки, і які надають Україні економічну, соціальну і, головне, військову підтримку, постачаючи озброєння, запроваджуючи економічні санкції, ізолюють Росію від цивілізованого світу. Але головним, все ж таки, є консолідація, згуртованість українського суспільства, його самосвідомість, спрямованість на досягнення своїх цілей.

Російсько-українська війна стала кульмінацією російсько-українських стосунків останніх десятиріч. Після Бухарестського саміту НАТО 2008 р., отримавши поразку, Кремль спробував зробити ставку на президентські вибори 2010 р., здійснюючи так звану “повзучу контрреволюцію”, змінюючи Конституцію України, готуючи наповнення державних інституцій своїми агентами і розпалюючи ворожнечу навколо проблем історичної пам’яті, мовних, релігійних, регіональних відмінностей.

Однак Революція Гідності стала поразкою для Кремля, що змусило здійснити військову інтервенцію й анексію Криму, частини Донбасу. Україна вистояла, не дивлячись на легалізацію “п’ятої колони” – партій миру, опозиційних платформ тощо.

24 лютого 2022 р. Кремль, не полишаючи своєї надії повернути Україну, зробив нову спробу у вигляді “спеціальної військової операції” – відкритого повномасштабного вторгнення в Україну. Сьогодні у розпалі військових дій, важко уявити собі, яким стане життя після завершення війни. Безперечно перед нами постануть питання внутрішнього устрою.

Враховуючи світовий досвід післявоєнного відновлення [5], можна спробувати виокремити деякі спільні риси та контури навколо перехідного

періоду, без якого неможливим видається повернення до повної демократії у перші повоєнні місяці. Такий перехідний період, як окреслюють фахівці з Українського інституту майбутнього, триває до 2 років [5]. Він пов'язаний з необхідністю подальшої трансформації держави в контексті концентрації ресурсів та керованості процесами відновлення економічної та соціальної інфраструктури. Велика директивна роль держави в економіці буде домінувати протягом певного часу відбудови. Цей процес в політичній історії мав місце у вигляді П'ятої республіки у Франції та в інших країнах, де перезавантаження політичної системи було необхідним для визначення пріоритетів при невеликих можливостях, підвищення керованості соціально-політичними процесами та інших проблемах.

Які ризики виникають при цьому для відносин між владою і суспільством? На наш погляд, ті, що пов'язані зі створенням режиму авторитарної влади, авторитарного режиму, до сутнісних рис якого політична наука відносить: обмеження принципу розподілу влади, часткове обмеження прав і свобод, обмеження в діяльності політичних партій, особливо тих, що загрожують національним інтересам України, посилення силового блоку з огляду на досвід активних бойових дій [3; 6].

Посилення ролі держави у системі аналізу державних ресурсів, відновлення критичної інфраструктури, забезпечення продовольчої та паливної складової, відновлення та будівництво житла, промислових об'єктів, стимулювання експорту, збереження контролю над інформаційним простором України – всі ці завдання пов'язані з посиленням функцій повоєнної держави. Нагальними завданнями держави одразу після стабілізації ситуації в окремих регіонах повинно стати запровадження масових програм зайнятості, працевлаштування для безробітних. Зволікання з їх запуском загрозуватиме негативними соціальними наслідками.

Які ризики існують в цьому об'єктивно необхідному процесі? Які запобіжники нам необхідні? Перш за все, міцні запобіжники від корупції та повернення олігархічного впливу на державний апарат, з одного боку, і небезпеки соціального, економічного та націоналістичного популізму, який може тільки зламати консолідацію та поглибити розшарування суспільства [1].

Щодо українських олігархів, безумовно Україні потрібна реальна деолігархізація, коли власникам найбільших фінансово-промислових груп буде запропоновано “новий суспільний договір” – таку систему співпраці з владою, яка дасть можливість перетворити їх на “великий український бізнес”. У рамках цього суспільного договору держава зобов'язується надавати підтримку та захист інтересів бізнесу та в зовнішній політиці, при створенні нових виробництв та робочих місць, легалізувати інструменти

впливу ФПГ на прийняття політичних рішень, натомість вимагатиме відокремлення великого бізнесу і ФПГ від створення політичних проектів і тіньового лобізму загалом, обмеження власників ФПГ у політичній активності та виведення найбільших ЗМІ з-під їх впливу.

На наш погляд, доведеться вирішити питання про запровадження обмежень та запобігання приватним монополіям та економічним змовам, які руйнували національну економіку впродовж довоєнних років. Тому, як зазначає експерт Фонду “Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва” Петро Бурковський, “шкода, яку завдала війна, така велика, що тільки держава може нести тягар і відновлення економіки. Тому неприпустимо, щоб найбільший вигравш від цього відновлення отримали люди, які десятиліттями виводили мільярди коштів з країни, користуючись своїм впливом у всіх трьох гілках влади... Кожен із довоєнного списку п’ятисот найбагатших українців муситиме взяти на себе відповідальність за відновлення п’ятисот найбільш зруйнованих українських громад. Це буде найкраща і найрезультативніша в історії “амністія капіталів” [2].

У той же час, як зазначає В. Пекар, модернізація української економіки потребує максимальної економічної свободи, “щоб включити творчу енергію мільйонів українців та українок, дати їм стимул повернутися або не виїжджати” [4]. Відбудова ж зовсім не опікується економічною свободою, і це зрозуміло. Відбудова, вказує автор, відбувається швидше за авторитарної влади, але такий підхід унеможлиблює євроінтеграцію, і тим більше модернізацію. Він називає це “стратегічним трикутником”, вибір в якому (відбудова – євроінтеграція – модернізація) визначить обриси процесів найближчого десятиліття та формат країни, якою вона буде наступні пів століття [4].

В той же час, у цей перехідний період, на наш погляд, необхідна концентрація зовнішньої допомоги на кількох пріоритетних державних програмах, та підтримки регіонів, що найбільш постраждали від війни. Разом з тим необхідним є стимулювання ділової, підприємницької активності малого і середнього бізнесу, зменшення податкового навантаження та адміністрування, тобто максимальна лібералізація економіки.

Отже, сьогодні йдеться не тільки про відстоювання нашого права на існування як сучасної української політичної нації, відновлення територіальної цілісності, а й про реалізацію моделі успішної держави з ефективною, функціональною, конкурентною і демократичною системою управління, яка може протистояти старим і новим викликам – корупційним, корпоративно обмеженим, популістсько-авторитарним – та діяти на засадах професіоналізму, результативності, відповідальності. Одним із головним супротивників цьому є інерція старої системи управління. Відносини між

гілками влади, парламентська реформа, правила фінансування політичних партій, боротьба з корупцією в державному секторі, механізми зовнішнього і внутрішнього (в т.ч. громадського) контролю, реформування корпоративного управління державним сектором економіки, децентралізація – все це повинно стати системним, комплексним підходом в реформуванні державного управління.

Література:

1. Бабкіна О. В. Особливості демократичної трансформації незалежної України. VIII Методологічні читання – Розвиток політичної науки в Україні: сучасні методологічні тренди та практичні виміри (пам'яті професора Валерія Миколайовича Денисенка) / за наук. ред. д. політ. н., Г. В. Шипунова ; відп. за вип. А. М. Сабара, Г. В. Іленьків. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2021. С. 11–14.
2. Бурковський П. Який вигляд має майбутнє України й Європи після шістдесяти днів війни // Критика. Квітень 2022. URL: <https://www.krytyka.com/ua/articles/iakui-vyhliad-maie-maibutnie-ukrainy-i-evropy-pislia-shistdesiaty-dniv-viiny>
3. Зеленько Г. Кризи політичного розвитку в Україні: причини та зміст. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 33–61.
4. Пекар В. Мрія про “фуражку”, або Український післявоєнний авторитаризм. 26 квітня 2022. URL: <https://site.ua/valerii.pekar/mriya-pro-furazku-abo-ukrayinskii-pislyavoennii-avtoritarizm-iy8zgo9>
5. Україна 2022. Як не втратити свій шанс стати сильною державою. Український інститут майбутнього. 22.04.2022. URL: <https://uifuture.org/publications/ukrayina-2022-yak-ne-vtratyty-svij-shans-staty-sylnoyu-derzhavoyu/>
6. Шаповаленко М. В. Трансформація політичних режимів в умовах геополітичної турбулентності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Питання політології. 2019. Вип. 36. С. 8–12.

Н. М. Пархоменко,
завідувач відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук,
професор член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України
(м. Київ)

ПРАВОПОРЯДОК ЯК ЦІННІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Як відомо, право – одне з надбань людської цивілізації, призначення якого полягає в можливості притаманними йому засобами гарантувати та забезпечити розвиток та відтворення людства, забезпечити баланс інтересів,

світовий порядок, шляхом встановлення міри можливого, необхідного та обов'язкового. З цією метою держава створює інституційні, правові та організаційні механізми правотворення та правореалізації, які в підсумку визначають сутність та зміст правопорядку, які першочергово визначаються аксіологічними базовими чинниками. Серед них: визнання людини найвищою соціальною цінністю, закріплення, захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, створення режиму верховенства права як одне із основних завдань демократичної держави.

В результаті триваючої наукової дискусії в теорії права сформувалося декілька наукових підходів до визначення сутності правопорядку. Зокрема, під правопорядком розуміють: систему правовідносин; стан урегульованості суспільних відносин на основі права та законності; стійкий правовий режим, який базується на основі права; атмосферу правового життя, що встановлюється на основі точного і повного здійснення правових приписів всіма суб'єктами права [1; 38].

Таким чином, як результат правореалізації правопорядок визначається: сутністю та змістом правотворчого процесу та, відповідно, сутністю і змістом прийнятих правових актів; діяльністю виконавчих та судових органів влади з реалізації владних повноважень, забезпечення безконфліктного розвитку суспільних відносин, характером поєднання публічних та приватних інтересів; ступенем гармонізації національного та міжнародного права тощо.

З огляду на це в підсумку правовий порядок характеризує якісний рівень соціального буття, стан суспільних відносин, який утворює атмосферу надійності життєдіяльності соціуму та індивідів. Правовий порядок має високу соціальну цінність через те, що упорядкованість, передбачуваність і стабільність соціального буття відкриває можливість більшості людей нормально здійснювати свої найважливіші життєві функції – вчитися, працювати, створювати сім'ю, народжувати й виховувати дітей, користуватися власністю, реалізовувати свої здібності і таланти та ін. У системі правових цінностей правовий порядок посідає чільне місце: правова упорядкованість суспільного життя є не тільки засобом, але й метою стабільного, організованого, передбачуваного буття людини. Тому, будучи правовою цінністю, правовий порядок одночасно є і соціальною цінністю, яка є похідною від соціальної цінності права [2; 31]. На відміну від цього, відсутність правопорядку зумовлює порушення прав і свобод громадян, їх незахищеність, розбалансування державної влади, загострення відносин між державою і громадянином, що можуть переходити у відкриті конфлікти та ін. Особливо проблема відсутності правопорядку загострюється в умовах надзвичайного правового режиму або воєнного стану.

З огляду на це, створення та підтримка правопорядку є основним завданням держави, яка є гарантом забезпечення аксіологічної сутності всіх його складових. Зокрема, йдеться про те, що кожен елемент правопорядку як суспільного явища покликаний і виконує певні функції та завдання, має окреме призначення та цінність, які в підсумку створюють його загальну цінність.

Таким чином правопорядок формується лише за обов'язкової участі держави, інститутів громадянського суспільства та інших суб'єктів правотворчості, визначається нормами права та є результатом їх реалізації. Тривалий час панувала думка, що підтримка правопорядку насамперед забезпечується державою. Втім, не применшуючи значення держави в цьому процесі, варто зазначити про важливу роль органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства як суб'єктів реалізації норм права, яка має відбуватися виключно в межах правового поля. Особлива роль інститутів громадянського суспільства у забезпеченні правопорядку проявляється в період надзвичайних ситуацій чи воєнного стану, коли місцеві ради, мери міст, правозахисні чи волонтерські організації виконують житєвозабезпечувальні завдання, які постають перед суспільством і державою, іноді виконуючи її функції, особливо в сфері забезпечення прав людини. Серед них: людина – як найвища цінність, пріоритет прав людини, суверенітет, поділ влади, політичний, економічний, ідеологічний плюралізм, верховенство права та ін. Про наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій правопорядку свідчить його ефективність як узгодження нормативних вимог із внутрішніми переконаннями суб'єктів правореалізації як носіїв правової свідомості та правової культури, їх здатністю до правомірної поведінки.

Відповідно, суб'єкти формування та забезпечення правопорядку визначають його ціннісну складову, тобто низку стійких принципів, ідей, правил, які трансформуються в норми права та об'єктивуються в результаті правореалізації. Перелік таких цінностей залежить від багатьох суб'єктивних та об'єктивних чинників, втім у демократичному суспільстві та правовій державі це: мир, верховенство права, свобода, справедливість, законність, права і свободи людини, рівноправність, взаємоповага та взаємовідповідальність держави та громадянина тощо. Саме ці принципи, правила, засоби та ідеї транслують відношення суб'єктів до соціальної дійсності, визначають загальні орієнтири та мотивацію, мету та зміст їх діяльності як вагомі для них.

Таким чином, аксіологічну сутність правопорядку державно організованого демократичного суспільства визначають певні нормативно визначені принципи, саме: загальносоціальні, загальноправові та спеціальні,

сукупність яких здійснює системний вплив права на суспільні відносини з одного боку, та цілісність й функціональність правопорядку як соціального явища – з іншого. Зазначене забезпечується їх об'єктивацією у правовому масиві і, насамперед, Конституції як Основному Законі держави.

Як зазначалося, особливої вагомості аксіологічний аспект правопорядку набуває під час введення надзвичайного або військового стану в державі, коли вона має докладати всіх зусиль не лише для його підтримання, а й для забезпечення реалізації всіх його властивостей, і зокрема, ціннісно-нормативних. За таких обставин відбувається формування нових правових установок та уявлень, змінюється чинне законодавство, суспільство і держава живуть у новій реальності, яка потребує інших правових регуляторів. У зв'язку із цим аксіосфера правопорядку розкривається з іншого боку, особливо в аспекті обмеження прав і свобод громадян. Коли держава виходить насамперед із загальних інтересів та визнає їх пріоритетними щодо особистих, спрямовуючи всі можливі соціально-економічні та політичні важелі на відновлення та зміцнення обороноздатності країни, збройних сил з метою здобуття перемоги і забезпечення національної безпеки.

Кожний історичний період розвитку держави і суспільства формує власні цінності, які транслуються у правопорядок, базуючись на попередньому досвіді, під впливом суб'єктивних та об'єктивних чинників, визначаючи ставлення до нього як до цінності та суспільного блага. Серед них: економічні, політичні та геополітичні, соціокультурні тощо. Сутнісно – це ступінь переважання особистого інтересу перед суспільним та, відповідно, людини чи держави як абсолютної цінності.

Отже, важливість правопорядку, його значення для розвитку суспільства, держави та права, детерміноване його властивостями та визначається сутністю і змістом права як можливості і засобу досягнення правомірним шляхом законного результату, через трансляцію у поведінку суб'єктів суспільних відносин тих принципів та цінностей, які в ньому закладені. З огляду на складність правопорядку як явища соціальної дійсності, його нормативно-ціннісні орієнтації розглядаються як його здатність формувати та забезпечувати загальні можливості реалізації особистих, суспільних та державних прав, свобод та інтересів, як суспільно очікуваний результат.

Аксіологічні засади, відповідно до яких має будуватися та діяти правопорядок в Україні, закріплено в Основному Законі – Конституції України. Стабільний та якісний правопорядок, в основі якого лежить принцип прав і свобод людини та громадянина, є основоположною умовою реального демократичного режиму. Наразі відбувається активний пошук

міжнародною спільнотою засобів та можливостей створення якісно нових безпекових гарантій національного та міжнародного правопорядку як загального блага та цінності.

Література:

1. Пархоменко Н. М. Революційна правосвідомість і правопорядок в умовах сучасних перетворень. Альманах права. *Правовий світогляд: людина і право*. Науково-практичний журнал. Випуск 5. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. С. 38.
2. Крижанівський А. Ф. Правовий порядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження). – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2009. С. 31.

В. І. Сергійчук,
завідувач кафедри історії світового українства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор історичних наук, професор
(м. Київ)

ВИКРАДЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗЕРНА РОСІЄЮ: ІСТОРІЯ ТА ПРАВОВА ОЦІНКА ЗЛОЧИНУ

Російські більшовики, як тільки захопили збройною силою владу в 1917 році, одразу ж поклали своє око на український хліб, без якого не уявляли, за словами їхнього вождя Леніна, існування Російської радянської республіки. Однак Уряд проголошеної 20 листопада 1917 року Української Народної Республіки відмовився безоплатно передавати зерно до Росії. Після цього самозваний уряд у Петрограді проголошує на російських багнетах так звану радянську УНР у Харкові, а Ленін від посланих ним же туди перших класичних “ихтамнетов” Антонова-Овсієнка й Орджонікідзе щодня вимагав відправлення продовольства на північ.

Так, у телеграмі від 13 січня 1918 року він радирував: “Ради бога, вживайте найбільш енергійних і революційних заходів для відправлення хліба, хліба і хліба!!! Інакше Пітер може сконати. Спеціальні поїзди і загони. Збирання і зсіпання. Проводжати поїзди. Повідомляти щодня. Ради бога!” (В. І. Ленін про Україну. – К., 1977. – Частина друга. – С. 65).

Обом згаданим вище посланцям Смольного наказується “усіма засобами просувати вагони з хлібом у Петроград, інакше загрожує голод.

Садіть на паровози по кілька матросів або червоногвардійців. Пам'ятайте, що від вас залежить врятувати Пітер від голоду” (там само. – С. 65).

Через два дні, 15 січня, Ленін знову телеграфує до Харкова: “Ради бога, вживайте найбільш енергійних і революційних заходів для відправлення х л і б а, х л і б а і х л і б а!!! Інакше Пітер може сконати. Спеціальні поїзди і вагони. Збирання і зсипання. Проводжати поїзди. Повідомляти щодня. Ради бога!” (там само. – С. 65).

І такі телеграми надсилаються до Харкова день у день. Скажімо, 22 січня більшовицький вождь наголошує: “Продовжуйте, ради бога, з усієї сили добувати продовольство, організувати спішно збір і зсипання хліба, щоб встигнути налагодити постачання до бездоріжжя... Вживіть заходів для потрійної охорони колії Пітер – Харків...” (там само. – С. 69).

Цей розбій з насильницьким вивезенням до Росії українського хліба та інших продуктів, зрештою, підштовхнув Центральну Раду до швидшої ухвали Четвертого Універсалу щодо проголошення незалежності. У цьому доленосному для нашого народу документі, зокрема, зазначалося: “А тим часом петроградське правительство народніх комісарів, щоб привернути під свою владу вільну Українську Республіку, оповістило війну Україні і насилає на наші землі своє військо, красногвардійців-большевиків, які грабують хліб у наших селян і без всякої плати вивозять його в Росію, не жаліючи навіть зерна, наготовленого на засів, вбивають неповинних людей і сіють скрізь безладдя, злодіяцтво, безчинство” (цит. за: Сергійчук В. Неусвідомлення України. Ставлення світу до української державності: погляд у 1917–1921 роки з аналізом сьогодення. Видання друге, доповнене. Київ, 2012. – С. 41).

Така політика російських більшовиків підтримувалася постійно. У промові на конференції залізничників московського вузла в квітні 1919 року, наприклад, Ленін говорив: “Ми повинні не менш як три тисячі робітників залізничників, почасти селян з північної голодної Росії, послати на Україну. Український уряд (підконтрольний більшовицькій Москві. – В. С.) уже провів декрет про точну розверстку тієї кількості хліба, яку можна взяти зараз в розмірі 100 мільйонів пудів” (Ленін про Україну. – Частина друга. – С. 196).

І московські більшовики одразу формувалися реквізиційні загони “для постачання армії і бідного населення продуктами”, які ще називалися загороджувальними. У Чубинецькій волості Сквирського повіту Київської губернії, наприклад, продовольчий загін Башкирської дивізії з 20 серпня по 15 вересня 1920 року зібрав: 20.000 пудів жита, 15.000 – вівса і ячменю. Крім того, в селян забрали 11.000 пудів сіна, 360 свиней, 500-600 корів, 800 пудів сала і м'яса, 900 курей і гусей тощо (Центральний державний архів вищих

органів влади та управління України – ЦДАВОВУ: Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 123. – Арк. 4).

Грабуючи українське селянство, ті, хто приносив на багнетах новий режим, не гребували ніякими методами. “Наплювать, що голодують, хай вимре 75% людності, а не вимре – розстріляємо, – виказував свою провідну думку голова комячейки “Рабоче-крестьянской инспекции I Конной армии” комуніст Латипов, – тоді 25% стане покірними. Нам потрібна сама Україна, людність непотрібна”. Про це саме говорив і керівник УСРР Християн Раковський у вересні 1920 року в Житомирі на таємному зібранні комуністів (там само. – Арк. 49).

Із встановленням більшовицької влади на нашій землі так звана “самостійна” УСРР ніколи на могла розпоряджатися багатствами, які творилися руками українців, і в першу чергу, звичайно, хлібом. Його долю задовго до утворення СРСР – вирішували винятково в Москві. Скажімо, постановою Політбюро ЦК російської компартії від 19 вересня 1920 року передбачалося вивезти з України до Росії 57 мільйонів пудів зерна нового врожаю. І ця кількість постійно фігурувала в грізних директивах, які надходили до Харкова, тодішньої столиці УСРР, за підписом найвищого керівництва більшовицької партії: “...настаиваем, чтобы единственная минимальная цифра для хлеба, подлежащего вывозу в РСФСР, считалась пятьдесят семь миллионов пудов, два раза в месяц сообщали о том, как идет работа, в особенности обратит внимание на немедленное увеличение числа вагонов, ежедневно посылаемых Украиной для России” (ЦДАГОУ: Ф. 1. – Оп. 20. – Спр.397. – Арк. 20).

Український хліб у цей час стає в руках Москви також інструментом у її політичних комбінаціях, зокрема, в міжнародних стосунках. Так, на переговорах з Латвією в листопаді 1920 року від останньої в обмін на поставки збіжжя з України вимагалось визнати УСРР. А в першу чергу перед нею висувалася ось така умова: “прежде всего необходимо было бы, чтобы Латвия отказалась от своей политики признания и поддержки Петлюры” (ЦДАВОВУ: Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 2).

Тобто бачимо спробу Москви використовувати експорт українського хліба “одним из тех наиболее обеспеченных и надежных моментов, по которым капиталистическая Европа должна будет пойти на честное сотрудничество со страной рабочих и крестьян” (там само. – Арк. 3).

Зрештою, всі свої політичні комбінації в цей час російські більшовики продовжують вирішувати саме за рахунок українського хліба. Так, коли навесні 1921 року продовольче становище в Росії, особливо в Москві і Пітері, з кожним днем ставало важчим, то єдиною надією залишається Україна. А тому тоді “Цекаеркапе предложил в ударном порядке дать десять миллионов

пудов хлеба. На почве продзатруднений в России, главным образом среди железнодорожников, наблюдается недовольство, которое перебрасывается на Украину... Необходимо во что бы то ни стало выполнить наряд для Москвы и Питера. Это тем более необходимо, что в июне предстоит Третий конгресс Коминтерна. Напрягите силы. Бросьте работников на село, усильте продработу, особенно в местах, где продрозверстка не закончена...” (ЦДАГОУ: Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 397. – Арк. 13).

Ленін тоді давав чіткі вказівки, яким чином забирати український хліб: “Треба докорінно змінити (систему забезпечення армії. – В. С.): перестати давати будь-що. Ні хліба, ні одягу, ні взуття. Сказати червоноармійцю: або забирайся зараз пішком “без нічого”, або чекай 1 рік на 1/8 фунта без одягу, без взуття. Тоді він піде сам і пішком” (цит. за: Волкогонов Д. Семь вождей. – М., 1995. – Т. 1. – С. 140).*

Що мали українські селяни від того, що уряд УСРР забирав у них хліб для Москви і Петрограда, свідчив тодішній її керівник Християн Раковський у листі до Леніна від 28 січня 1922 року: взамін вивезених 30 мільйонів пудів українського хліба Наркомпрод РСФРР повинен був “нам дать товара на 20.000.000 золотых рублей. Что же дал нам Наркомпрод РСФСР? За весь 21 год, т. е. с 1-го января по 31 декабря Наркомпрод РСФСР дал нам товара на 1.286.000 золотых рублей... Он обещал дать три маршрута сельскохозяйственных машин, 1.105 вагонов лесных материалов, 3.000.000 аршин мануфактуры, 2.000.000 п. разных красок, 1 маршрут металлических изделий. Из всего этого нам не дали ни одного атома” (там само. – Спр. 981. – Арк. 7).

Однак з Москви продовжували й далі вимагати український хліб: з серпня 1921 по 1 січня 1923 року в РСФСР вивезено з УСРР 31 мільйон пудів хліба. І це, природно, призвело до голоду в Україні. Саме в 1922 році, коли різко зростає кількість голодуючих на півдні України (крім корінного етносу, там зазнали лиха німці, болгары, греки, чехи, шведи, молдаване, росіяни), Голова Раднаркому УСРР Християн Раковський погрожує англійському міністрові закордонних справ лорду Керзону припиненням поставок українського хліба, якщо Великобританія не знайде шляхів для замирення з Радянською Росією.

Український хліб використовувався для тиску під час переговорів не тільки з балтійськими державами чи Англією, а й з Італією, Туреччиною, Фінляндією, Японією... Постановою ЦК РКП від 13 вересня 1923 року передбачалося в зв’язку із спробою експортувати більшовицьку революцію “в самом срочном порядке перебросить в Германию 10 миллионов пудов хлеба (пшеницы и ржи)” (Источник (Москва). – 1995. – № 5. – С. 129).

І це в той час, коли для голодних дітей півдня України керівники УСРР випрошують від Американської організації допомоги (АРА) сто тисяч пайків.

Водночас керівники радянської України слухняно виконують розпорядження члена Наркомпроду РРФСР Мойсея Фрумкіна, коли той вимагав вивозити мільйонами пудів хліб з України, яка сама голодує, для одержання валюти, бо більшовики організують для себе санаторії в Німеччині. А до РСФРР за період з серпня 1921 по 1 січня 1923 року було вивезено 31 мільйон 209 тисяч пудів хліба (ЦДАГОУ: Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 981. – Арк. 26).

І в подальшому російські більшовики розв'язували проблеми своєї влади як в середині країни, так і на зовнішньому відтинку саме через привласнення найважливішої праці нашого селянина. Скажімо, в загальносоюзному експорті в 1923-1924 господарському році частка українського хліба становила по 5 основних культурах 49, 4 відсотка, а щодо відвантаження за кордон жита, то цей показник рівнявся 59, 5 відсотка від загальносоюзних експортних поставок. У наступні роки хлібний потік з України досягає десятків країн. Так, Великобританія в 1924-1925 господарському році закупила української пшениці 26.799 тон, у 1925-1926 – 80.865, 1926-1927 – 138.486, жита відповідно – 15.927, 39.578 і 85.872, ячменю – 27.242, 122.261 і 80.358, кукурудзи – 23.830, 28.369 і 56.241 тону. Значні закупівлі українського збіжжя здійснювали й інші європейські країни. Скажімо, Німеччина, Італія, Латвія, Голландія, Туреччина, багато нашого хліба йшло на ринок Гібралтара.

Відтак СРСР вимагав від західних держав, якщо вони хотіли поставляти для соціалістичної індустріалізації своє обладнання, дати можливість йому повернути довоєнні ринки збуту сільськогосподарських продуктів.

Намагаючись завоювати монополію на торгівлю дешевими продуктами, Радянський Союз справді не рахувався з важкою працею селянина, викидаючи зерно на світовий ринок. У цьому переконливо засвідчують офіційні дані. Скажімо, експорт зерна з СРСР у 1930 році становив 4.764 323 тони на суму 701.518 тисяч карбованців, у 1931 – 5.055 688(523.293).

Тим часом, відвантаживши на експорт з урожаю 1931 року 2.385 тисяч тон основних зернових, забезпечивши Москву, Ленінград, Закавказзя та інші регіони СРСР згідно приписів Кремля, сама Україна на весну 1932 року залишилася без хліба, що викликало новий голод. Так, у листі до Сталіна 15 березня 1932 року генеральний секретар ЦК КП (б) У Косіор повідомляє, що найбільше вражена голодом Дніпропетровська область, звідки “нам більш

усього надходить інформацій про голодування” (ЦДАГОУ: Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 5460. – Арк. 7).

Так, страшний мор набрав особливо жахливих обертів від Сіверського Дінця до Дністра, Збруча, Прип’яті і Сожу після Сталінської телеграми від 1 січня 1933 року. Але те, що голод спланований проти них харківські селяни, наприклад, усвідомлювали це ще в 1932 році, бо в сусідніх російських селах вони бачили (коли їх туди ще пускали!), як “мололи жито для коней, там для громадського харчування варили пшеничні галушки і видавали колгоспникам по 1 кілограму хліба”. Відтак, аби “тисячі паломников-колхозників с України” не “попрошайничали, чем разлагали колхозы”, їх звідти будуть просто виганяти (там само. – Спр. 5935. – Арк. 34).

Справді, голодних українських селян будуть з Росії, Білорусі й Закавказзя виганяти. З цього приводу буде ухвалено навіть спеціальну постанову ЦК ВКП (б) і Раднаркому СРСР від 22 січня 1933 року про заборону голодним українцям виїжджати за хлібом. Відтак широкомасштабний Голодомор забере життя 9 мільйонів 108 тисяч 500 осіб в УСРР і 1 мільйон 391 тисячу 500 українців на Північному Кавказі, як встановлено історико-правовою експертизою (Геноцид українців. 1932 – 1933. За матеріалами досудових розслідувань. – Київ, 2021. – С. 360, 467).

Політика пограбування українського селянства буде продовжена і після Другої світової війни, що призведе до нового Голодомору в 1946–1947 роках – тоді безплатним українським хлібом Москва намагалася переконати окуповані нею європейські народи в необхідності вибору соціалізму російського зразка. Це також коштувало українцям великих втрат – 1.500 тисяч (там само. – С. 328).

Не відмовилася Москва від викрадення українського хліба і в XXI столітті, коли вдалася до широкомасштабної агресії проти суверенної України. Особливо цей злочин поширився 2022 року, коли вирощений у загарбаних південно-східних областях врожай зернових Росія продає на експорт як свій.

За повідомленнями Financial Times, спершу росіяни завантажують українське зерно у Бердянську, а потім відправляють його до порту Кавказ у Керченській протоці. Там підробляють усі документи, змінюючи походження зерна, аби потім продати його іншим країнам. Зокрема, свої угоди Москва реалізує з покупцями в Росії, Сирії, Туреччині та Ірані.

Такі дії Російської Федерації грубо порушують міжнародне право, мають ознаки військового злочину, оскільки вирощене на українській землі зерно під збройним примусом вилучається від виробника для подальшої реалізації як російського.

*Аскольд С. Лозинський,
Президент світового конгресу українців, юрист
(Сполучені Штати Америки)*

ЧОМУ РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ НЕ МАЄ ПРАВА ВЕТО В ООН? РФ НЕ Є ЧЛЕНОМ ООН!

У 1947 році коли Пакистан звільнився від Індії, Шостий комітет як правовий радник Першого Комітету Генеральної Асамблеї ООН повідомив, що в той час як Індія може продовжувати своє членство в ООН, оскільки вона лише зазнала зменшення території, Пакистану, однак, доведеться пройти весь процес для прийняття в членство в ООН відповідно до статті 4, оскільки це нова держава.

Китай був основним чартеровим членом Організації Об'єднаних Націй з 1945 року. Однак не Народна Республіка Китай яка сьогодні має постійне місце в Раді Безпеки ООН. Корейська війна на початку 1950-х років це було протистояння коаліцією ООН проти комуністичної Північної Кореї та комуністичного Китаю. У боротьбі між комуністичним і націоналістичним Китаєм комуністи остаточно перемогли в 1950-х роках, але лише набагато пізніше Народна Республіка Китаю стала членом ООН і змінила постійне чартероване місце Китаю в Раді Безпеки ООН. Це вимагало офіційної заяви Народною Республікою Китаю згідно з параграфом 4 Статуту ООН, підтримки кваліфікованої більшості членів РБ ООН, включно з усіма постійними членами і кваліфікованої більшості голосів Генеральної Асамблеї ООН. Це сталося щойно в 1971 році в основному в результаті дипломатичних зусиль президента США Ніксона і його радника Національної безпеки Генрі Кіссінджера, двох дуже сумнівних історичних постатей з точки зору чесності і принципів. Багато противників стверджували, що це була дивна винагорода за погану поведінку китайських комуністів, тобто зокрема у площині зловживання щодо людських прав. Союз Радянських Соціалістичних Республік був чартерованим членом ООН і постійним членом РБ ООН. 8 грудня 1991 року лідери трьох найвидатніших радянських республік України, Білорусі та Росії у Біловезькій пущі (Білорусь) уклали угоду про розпуск СРСР. Через два тижні в Алма-Альті, Казахстан, одинадцять колишніх радянських республік уклали окрему угоду про розпуск СРСР і оформлення Союзу Незалежних Держав(СНД).

Після цього колишній постійний представник СРСР при ООН Воронцов, який тоді діяв від імені президента РФ Бориса Єльцина, передав Генеральному Секретарю ООН листа з повідомленням про ліквідацію СРСР і з проханням РФ перебрати місце СРСР як постійного члена РБ ООН. Нібито,

Генеральний Секретар ООН розповсюдив цей лист серед держав-членів ООН, але жодних подальших дій не вжито. З тих пір РФ діяла так, ніби її прохання було схвалене і користувалась як фактичним членством в ООН, так і постійним місцем в РБ, беручи участь у різних форумах, як правонаступник СРСР. Однак жодної офіційної заяви чи подання на членство в ООН з боку РФ чи будь кого так і не було подано. Також не було проведено жодного формального голосування.

В ООН існує процес вступу в ООН. Держава подає заяву Генеральному Секретарю та лист, в якому офіційно зазначається, що вона бере на себе зобов'язання за Хартією. РБ розглядає заяву. За будь-яку рекомендацію щодо вступу потрібно щоби проголосували 9 із 15 членів Ради за умови, що жоден із її постійних членів не проголосував проти заявки. Якщо Рада рекомендує прийняти, ця рекомендація подається на розгляд Генеральної Асамблеї. Для прийняття нової держави в Асамблеї необхідна кваліфікована більшість у дві третини голосів. У своїй преамбулі Хартія ООН викладає свої цілі – практикувати терпимість і жити разом у мирі, об'єднуючи сили для підтримки міжнародного миру та безпеки, гарантуючи, що збройна сила не буде використовуватися, окрім як у спільних інтересах. Враховуючи наступальну поведінку РФ лише за тридцять років, кульмінацією якої стала нинішня агресія в Україні, яка включає незаперечні докази військових злочинів і, ймовірно, інших, таких як злочини проти людяності та спроби геноциду, шанси Росії на негайне прийняття є незначними. У війні в Україні РФ проявила всі злочини представлені у Статуті Міжнародного Кримінального Суду. Нещодавнє голосування в ГА ООН, яке дозволило президенту Зеленському виступати на відкритті 77-ої ГА ООН у вересні ц. р. віртуально, а не особисто: 101 проголосував за, лише 7 висловилися проти та 19 утрималися, було символом противенства міжнародної спільноти до РФ. Таким чином, за пропозицією постійного члена РБ ООН, подібно до корейської ситуації у 1950 роках, ООН в повному праві може направити коаліцію своїх сил в Україну для допомоги українцям у захисті їхнього національного суверенітету та територіальної цілісності. Цього не може заблокувати РФ. У довгостроковій перспективі РФ (правдоподібно у іншій формі бо сьогодні вона є не федерацією а імперією над різними народами) повинна бути прийнята в члени ООН (але, звичайно, не в постійні члени РБ ООН) заради легітимності та способности ООН як майданчика для мирного діалогу та врегулювання конфлікту. Це може відбутися щойно після того, як Росія буде демілітаризована подібно до нацистської Німеччини наприкінці 1940-х років, розчленована бо вона не федерація а імперія над різними народами, наприклад Казаньськими татарами, чеченцями, калмиками і

приєднання до Договору про Нерозповсюдження (ядерної зброї) як неядерна держава. Це дорожня карта з можливістю життєздатних варіацій.

Це нелегке завдання, яке потребує політичної волі та чесності, що, звичайно, не є традиційною характеристикою міжнародних підходів чи дипломатії. Цей підхід є одним з факторів майбутньої життєздатності ООН як миротворчого механізму на міжнародній арені. Це також має слугувати врегулюванню нинішнього конфлікту в Україні.

Росіяни повинні усвідомити, що їхнім методам ведення міжнародних відносин немає місця в сучасному світі. Росія може відмовитися від усіх можливостей і стати ізгоєм із продовженням чи навіть загостренням санкцій і окресленням держави, що підтримує тероризм. Однак цього, можливо, занадто багато очікувати від традиційно рабовласницького та імперіалістично схильного російського населення включно з політичною структурою, що зветься Православна Церква Московського Патріархату.

Л і т е р а т у р а :

1. Чартер Організації Об'єднаних Націй.
2. Статут Міжнародного Кримінального Суду.
3. Пресове повідомлення ООН 473, 12 серпня 1947.
4. Резолюції Ради Безпеки ООН.
5. Резолюції Генеральна Асамблея ООН.
6. Генеральна Асамблея ООН Офіційний Рекорд, Перший Комітет, 59 сесія. 24 вересня 1947 року.
7. "Український Квартальник", LXXV. Число 3.2019
8. Лозинський, Аскольд, "Світовий Конгрес Українців та ООН: заради справедливості".

В. Ю. Стеценко,
завідувач кафедри правознавства
та галузевих юридичних дисциплін
НПУ імені М. П. Драгоманова,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
(м. Київ)

РОЗВИТОК МЕДИЧНОГО ПРАВА У ВИМІРІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРАВНИЧИХ ЦІННОСТЕЙ

Останнім часом ми є свідками активної модернізації правової системи і системи права України. Проявами такого роду тенденцій у вимірі правової

системи можуть слугувати явища взаємопроникнення елементів англо-саксонської правової системи у романо-германську і навпаки. Своєю чергою, у сенсі системи права як внутрішньої побудови права та демонстрації наявності і співвідношення відносно самостійних утворень, об'єктивно спостерігаються зміни у приватних та публічних інтересах, їх пріоритетності для людини, суспільства, держави. З одного боку, Основний закон держави у статті 3 декларує: “Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави” [1]. Тим самим очевидно демонструється так званий людиноцентризм, тобто пріоритет приватних прав, свобод та законних інтересів людини. З іншого боку, такі соціальні виклики як, приміром, COVID-19, з усією очевидністю закладають підвалини колективної протидії цій пандемії, доцільність обмеження певних прав людини, іншими словами, – пріоритет публічних інтересів.

На наше переконання, такого роду виклики зумовлюють появу нових правових утворень, серед яких чільне місце займає медичне право як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері організації та надання медичної допомоги. Досвід провідних західних країн вочевидь демонструє факт активного розвитку медичного права як сфери практичної юридичної діяльності, напряду наукових досліджень, окремої навчальної дисципліни при підготовці юристів. Як позитив варто вказати, що наразі і в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова викладається навчальна дисципліна “Медичне право”, що, як видається, засвідчує перспективно-орієнтований підхід до підготовки майбутніх правників.

З точки зору вітчизняних правничих цінностей варто вказати на необхідність врахування при розвитку медичного права традиційних підходів до обґрунтування предмету, методу цієї галузі права, сутності на складу медичних правовідносин тощо. Приміром, відомо, що суб'єктами права в теоретико-правовому розумінні є учасники правовідносин, тобто носії суб'єктивних прав і обов'язків. Зважаючи на різноплановість медичної діяльності, різноманіття суспільних відносин, що виникають у цій сфері, доцільно розрізняти наступні групи суб'єктів медичних правовідносин:

- I. Суб'єкти, що надають медичну допомогу.
- II. Суб'єкти, що, отримують медичну допомогу.
- III. Суб'єкти, що сприяють наданню медичної допомоги.

Своєю чергою, кожна з вказаних груп суб'єктів медичної діяльності поділяється на окремі підгрупи. Наприклад, суб'єкти, що надають медичну допомогу, можуть бути державними, комунальними, відомчими чи приватними. В той же час, суб'єкти, що отримують медичну допомогу, залежно від політико-правового зв'язку з державою можуть бути громадянами України, іноземними громадянами і особами без громадянства. І, нарешті, суб'єкти, що сприяють наданню медичної допомоги, представлені підрозділами забезпечення – фінансово-економічними, кадровими, соціальними, юридичними службами установ охорони здоров'я.

Говорячи про об'єкт медичних правовідносин, то під ним необхідно розуміти ті реальні матеріальні і духовні блага, на досягнення яких спрямована реалізація прав і обов'язків суб'єктів медичних правовідносин. Складність медичних правовідносин зумовлює їх складний об'єкт. У загальному вигляді об'єктами медичних правовідносин є особисті немайнові блага людини (життя і здоров'я), процес надання і результат медичної допомоги. Важливо відзначити часту розбіжність цільових установок різних суб'єктів медичних правовідносин. Якщо для суб'єктів, що надають медичну допомогу, цільова установка полягає, перш за все, в якісному здійсненні лікування, то для суб'єктів, що отримують медичну допомогу, метою переважно є кінцевий результат лікування – одужання. Ідеальною є ситуація, коли вони співпадають і процес лікування завершується успішно, проте, як відомо, це буває не завжди.

І, насамкінець, зміст медичних правовідносин складають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, які реалізуються в поведінці суб'єктів медичних правовідносин. Наприклад, суб'єктивне право хворої людини у сфері медичних правовідносин полягає в праві погодитися або не погодитися на запропонований лікарем метод лікування, а юридичний обов'язок – виконувати правила внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я. В той же час у медичного працівника через особливості професії є яскраво виражений обов'язок надавати медичну допомогу громадянам, що мають у цьому потребу, а також суб'єктивне право – відмовитися від подальшого ведення пацієнта, якщо останній не виконує медичних приписів або правил внутрішнього розпорядку закладу охорони здоров'я, за умови, що це не загрожуватиме життю хворого і здоров'ю населення. Маємо зазначити, що із змінами у чинному законодавстві виникають нові права чи обов'язки різних суб'єктів медичних правовідносин.

Наприкінці доцільно вказати, що медичне право в Україні буде успішним тоді, коли поряд із вітчизняними правничими цінностями воно буде імплементувати і кращі зразки провідних країн Європи та світу. У

цьому запорука комплексного підходу, який потенційно принесе користь всім зацікавленим сторонам – пацієнту, лікарю, суспільству і державі.

Література:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

*Є. В. Білозьоров,
заступник директора навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Київ)*

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ

У демократичній, правовій державі діє принцип ідеологічного плюралізму, у тому числі й у сфері права, що, у свою чергу, зумовлює переоцінку значення та ролі нормативістського типу розуміння права, подальшого удосконалення вітчизняної правової системи у контексті широкого залучення висновків і основних положень правничих шкіл, нових теорій, які можуть бути ефективно використані для пізнання державно-правових явищ.

Так, виходячи із взаємозв'язку права та діяльністю людини і суспільства, загалом, з пов'язаністю правничої діяльності зі станом правопорядку в соціумі, важливою складовою правознавства, на нашу думку, має стати теорія діяльності. Доцільно вказати, що доволі часто вітчизняні науковці при визначенні методологічних засад дослідження державно-правових явищ і процесів вказують на використання ними серед іншого гносеологічного інструментарію діяльнісного підходу. У межах обґрунтування цієї тези, важливим є з'ясування співвідношення теорії діяльності з іншими, усталеними, підходами до розуміння права, зокрема, маємо на увазі нормативістську і природну школи права, соціологічний та психологічний типи розуміння права, комунікативне праворозуміння та ін., що дозволить віднайти можливі аспекти їх взаємозв'язку та більш чіткого сприйняття права як об'єкта гносеології у контексті діяльнісного підходу.

Поступальний рух суспільства в епоху постмодерну супроводжувався появою значної кількості нових теорій, концепцій, які дозволяли людині отримати інформацію про процеси, що відбуваються, адекватно інтерпретувати різні соціальні явища.

Однією з таких теорій є комунікативна теорія, яка отримала свій розвиток завдяки творчості таких мислителів сучасності як Е. Берн, Г.-Г. Гадамер, У. Еко, Е. Тоффлер, Ю. Габермас, Й. Хейзінга та ін. Водночас, низка вітчизняних правників досліджувала окремі аспекти застосування комунікативної теорії в царині права, зокрема: С. Гусарев, А. Кучук, О. Мінченко, Ю. Оборотов, С. Погребняк, Н. Сатохіна, О. Тихомиров та ін.

Таким чином, можна зазначити, що вказаною проблематикою займається незначна частина як зарубіжних, так і вітчизняних науковців [1, с. 33]. Відтак, складається парадоксальна ситуація: право володіє комунікативною природою, діє в межах комунікації членів соціуму, є формою об'єктивації права, однак методологічні аспекти взаємодії комунікативної теорії права та діяльнісного підходу не стали предметом комплексного дослідження вітчизняними науковцями. Цілком слушно наголошує О. Чорнобай, що розуміння права як соціального регулятора у контексті саме теорії комунікації зумовлене властивістю права виникати і функціонувати через здатність індивіда вступати у взаємозв'язки з іншими людьми, інституціями і контролювати, урегульовувати їх стосунки [2, с. 506].

Наголосимо, що нині однією з актуальних теорій в гуманітарній науці є теорія Юргена Габермаса, в якій значна роль відводиться комунікативним діям і раціональності. На думку німецького філософа і соціолога, саме комунікативні інтеракції є основою соціуму. З цієї теорії Ю. Габермаса випливає висновок про важливість (доцільність) розуміння суспільних явищ та процесів із наступних елементів: а) комунікативного (частково, діяльнісного); б) антропоцентричного; в) лінгвістичного [3, с. 59]. При цьому мислитель наголошує на важливості саме вільної взаємодії, що робить можливим узгодження комунікативної та природної шкіл права, а також визначає можливість взаємозв'язку з діяльнісною теорією.

Через вільну комунікацію (діяльність людей) відбувається реалізація особою свого потенціалу, становлення і розвиток людини як особистості. Водночас, це є можливим у вільному, відкритому суспільстві. Саме за таких умов досягається реалізація сутності права, досягається правопорядок та справедливість, імплементуються вимоги свободи.

Необхідно зазначити, що комунікативна теорія сприймає право як ціннісне явище. Цілком очевидним є факт наявності різних систем права, неуніверсальність права. Фактором цього є соціокультурна природа права, його зв'язок з аксіологією відповідного суспільства. Це положення має важливу гносеологічну роль. Так, зосередження уваги дослідником тільки на об'єктивних аспектах людської комунікації навряд чи дасть повні та всебічні знання про цей комунікативний акт, про причини і рушійні сили його наявності тощо. Повною мірою це положення стосується й аналізу

діяльності: суто механістичне її сприйняття, що не буде ґрунтуватися на урахуванні аксіологічних аспектів не дасть достовірної інформації про людську діяльність, яка досліджується. Людська діяльність є цілеспрямованою, пов'язаною з певними цінностями. Людина, яка знає правила гри у шахи, буде бачити і “наступ”, і “захист”, а людина, яка їх не знає, просто не розумітиме, що відбувається на шахівниці. Дескриптивні речення останньої, які описуватимуть дії гравців, будуть значно відрізнятися від дескриптивних речень першої [4, с. 152].

Наступним важливим аспектом, що визначає взаємодію діяльнісного підходу та комунікативної теорії права є сприйняття права через його нерозривний зв'язок із суспільством. Так, очевидним є факт неможливості комунікаційних дій поза межами суспільства. Саме розуміння комунікації передбачає більш як одного суб'єкта (взаємодія “людина – об'єкт” навряд чи відповідає інтерпретації комунікації у контексті теорії комунікативної дії). Так само і право є неможливим поза межами соціуму. Лише там, де є людина (люди) є право, є правові відносини та зв'язки.

Значною мірою означене положення стосується і діяльності. В епоху інформаційного суспільства, значної диференціації трудової діяльності, людина не зможе себе реалізувати повною мірою поза межами соціуму. Нагадаємо, що ми сприймаємо діяльність як цілеспрямовану активність людини, так як вона інтерпретується в межах теорії діяльності. Людина творить себе у процесі діяльності, навіть створює юридичні норми в процесі своєї активності (діяльності). При цьому така діяльність передбачає взаємодію з іншими членами соціуму (акцентуємо увагу, що йдеться саме про взаємодію (комунікацію), а не про вплив на об'єкт своєї діяльності) до того ж в умовах правопорядку. Відтак, можна дійти висновку про потребу урахування основних положень діяльнісного підходу для усебічного сприйняття правових явищ і процесів.

Окремий аспект взаємодії комунікативної теорії права та діяльнісного підходу проявляється через розуміння права як такий стан суспільних відносин, що створюється через реалізацію юридичних норм, а учасники цих відносин володіють взаємними правами та обов'язками. Головне у такому сприйнятті права – це розгляд його як комунікації (право є відносинами), що є вільною і “взаємовигідною” (взаємні права та обов'язки). Відтак, онтологія права обмежується сферою існування соціуму, не існує права поза життєдіяльністю людей.

Текст як знакова система відсилає до іншої реальності, яку він означає, репрезентує. При цьому текст розкриває свій зміст, стає правовим текстом і джерелом права тільки тоді, коли є суб'єкти, котрі його інтерпретують, здатні цей зміст зрозуміти і втілити у своїй поведінці. Інакше кажучи, будь-який

правовий текст існує лише як ланка, елемент системи правових комунікацій [3, с. 496].

Таким чином, в умовах інформаційного суспільства особливої актуальності набуває теорія комунікації (у сфері права – комунікативна теорія права). Центральне місце в цій теорії займає людина та її акти комунікації (вільна взаємодія з іншими людьми). Через комунікацію людина реалізує себе, відбувається становлення людини як особистості, людина стає свobodною.

Така інтерпретація комунікативної теорії дозволяє простежити її зв'язок з теорією діяльності, яка також пов'язує реалізацію людиною свого потенціалу в межах ефективної взаємодії з іншими людьми – діяльністю (йдеться про активну, творчу, цілеспрямовану тощо).

У межах обох теорій право сприймається як складова аксіології відповідного суспільства, як соціокультурне явище, як система суспільних відносин, що ґрунтується на взаємних правах та обов'язках. Саме така інтерпретація права дозволяє розглядати як засіб його пізнання комунікативною теорією права та діяльнісним підходом. В умовах інформаційного суспільства, комунікація є невіддільною від діяльності людини, а діяльність – без комунікації.

Література :

1. Токарська А. С. Комунікативна природа права і правової комунікації. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 1. С. 32-39.
2. Чорнобай О. Л. Комунікативна функція права: інформаційно-орієнтаційний вимір. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 496-507.
3. Нікітін В. Еволюція поглядів Ю. Габермаса на громадянське суспільство і державу. *Актуальні проблеми державного управління*. 2007. Вип. 2 (28). С. 56-63.
4. Мінченко О. В. Загальнотеоретичні та методологічні засади системи юридико-лінгвістичних знань : монографія. Київ : Національна академія прокуратури України, 2019. 384 с.

*О. В. Бучма,
вчений секретар щорічної міжнародної наукової конференції
«Юридичні читання», член правління ГО «Феміда»,
старший науковий співробітник
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України,
кандидат філософських наук, доцент
(м. Київ)*

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЦІННІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕЛІГІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЯК ФАКТОР ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Перші десятиліття ХХІ століття і III тисячоліття ознаменовані кардинальними змінами на всіх рівнях суспільного буття. Зважаючи на детермінованість глобалізаційними та антиглобалізаційними процесами проявів конфліктогенності і кризових станів в усіх його (суспільного буття) сегментах (економічному, політичному, моральному, культурному, релігійному, правовому, державному тощо) нове століття (ХХІ)/тисячоліття (III) можна визначити як століття/тисячоліття загроз, ризиків і викликів таким соціальним феноменам як людина, право, релігія, нація, держава, культура тощо.

Проблеми викликані глобалізацією підривають значущість національної держави і спричинюють появу на світовій авансцені нових сил, що кидають виклик національній владі. В цьому контексті спостерігаються прояви локального спротиву глобалізаційним процесам. Однак, на нашу думку, “локальне” і “глобальне” не є опозиційними складовими світового устрою, а постають як його взаємодоповняльна і взаємодетермінована невід’ємна частина.

Нові георелігійні реалії і тенденції (які набули ще гострішого забарвлення в умовах повномасштабної гарячої війни російської федерації проти України) детермінують соціальні, політичні, культурні, правові та інші аспекти трансформацій у аксіологічній сфері як світу, так і України.

Зниження ролі державної впливовості, значимості, а то й компетентності призвело до зіткнення індивідуальних інтересів (які часто-густо були і є протилежно спрямованими), виникнення та ескалації соціальних конфліктів (багато з яких мали релігійну основу) та порушень розумного співвідношення свободи, рівності, справедливості, знецінення права, а відтак, і знецінення релігійних прав і свобод. І в такому випадку, з метою відновлення/укріплення їх цінності, постало питання встановлення природної рівноваги між силами громадянського суспільства і державної

влади. А одними з найважливіших чинників, що мають вплив на збалансування громадянського суспільства і державної влади є право як основний, ключовий регулятор суспільних відносин та релігія як форма духовної культури. Адже релігія і право попри наявне, як нині, так і в минулому розмежування (витоків з римського права) на світське і канонічне пов'язані генетично. Пригадаємо, що ще відомий римський юрист Ульпіан не розмежовуючи право на світське та канонічне і розглядаючи його в єдності стверджував, що юриспруденція як наука про справедливість і несправедливість є знанням речей божественних і людських.

Нині на руїнах цінностей минулих століть виникає, народжується новий, сучасний світ. Світ модифікованої суспільної свідомості, що пропонує нові парадигми, думки, які характеризуються складністю, випадковістю, відсутністю стабільних основ, непередбачуваністю. Всередині цього процесу на передній план висувуються релігійна і правова її (суспільної свідомості) форми. Природність комунікації між ними можна пояснити відштовхуючись від природності й історичності зв'язку феноменів релігії і права. Саме в таких умовах і з врахуванням їх специфіки маємо розбудовувати демократичну Україну.

В усіх цих процесах ключову роль відіграє право (міжнародне і загальнонаціональне), адже воно є головним регулятором суспільних відносин. Домінуюча, у певному суспільстві, парадигма праворозуміння визначає зміст і характер права у ньому (суспільстві), що безпосередньо позначається на стані гарантій, забезпечення і реалізації релігійних прав і свобод.

В цьому контексті, у полі актуалізації ціннісного потенціалу релігійних прав і свобод у демократичному поступі України з наростаючою багатоманітністю і гостротою постають проблеми: а) визначення меж релігійних прав і свобод; б) вирішення юридичних конфліктів з релігійними ознаками; в) відновлення/ укріплення цінності релігійних прав і свобод; г) кореляції індивідуальних і колективних релігійних прав і свобод; д) гарантій і забезпечення релігійних прав і свобод меншин; е) забезпечення права на життя і легітимації права на смерть; є) гарантій і забезпечення релігійних прав дитини; ж) кореляції реалізації релігійних прав та соматичних прав людини; з) забезпечення, реалізації і захисту релігійних прав і свобод в умовах війни та іншого насильства; и) рівності прав на релігійну та атеїстичну пропаганду; реалізації релігійних прав і свобод у віртуальній реальності; і) кореляції національного і міжнародного права релігійних прав і свобод та ін.

Однак, на заваді вирішенню цих проблем є низка організаційних, нормативних, процесуальних та інших перешкод, зокрема: а) зовнішні

(повномасштабна війна з російською федерацією); б) внутрішні (недостатня інституційна спроможність органів виконавчої влади, значний спротив окремих груп інтересів проходженню євроінтеграційних законопроектів у Верховній Раді; низький рівень ефективності реформування судової гілки влади; високий рівень корупції та розбалансування в діяльності новостворених антикорупційних органів; політизація правового простору та перевага політичної доцільності й популістичних гасел над верховенством права і закону; колізії законодавства; суперечливість та фактична невизначеність політичного режиму (змішування різнорідних ознак – від демократії й автократії до анархії, охлократії та олігархії); конфлікти між державними органами, тощо).

Відтак, з метою більше послідовного та ефективного подолання окреслених перешкод та вирішення визначених (і тих, що залишилися поза увагою) проблем, які постають у сфері релігійних прав і свобод варто висловити пропозиції (рекомендації) органам державної влади та їх посадовим особам: 1) сприяти утвердженню і впровадженню в суспільно-політичне життя та правове поле ідейних засад Конституції України, та інтеграції України в європейський та світовий правовий простір як рівноправного і повноправного суб'єкта; 2) кодифікувати законодавство України, що стосується регулювання суспільно-релігійних відносин; 3) гармонізувати норми законодавства, що стосуються релігійного сегменту суспільної реальності з положеннями відповідних стандартів країн Європейського Союзу; 4) розробити юридичні механізми забезпечення релігійної безпеки, протидії правопорушенням та юридичної відповідальності в релігійній сфері; здійснити правове забезпечення проукраїнськості релігійного процесу; юридичними засобами сприяти: подальшому світовому визнанню Православної Церкви України та утвердженню Української Помісної Православної Церкви, реалізації національної ідеї в державотворчому процесі, підтримці української мови як державної, запобіганню процесу її витіснення та збереженню культурної, мовної, релігійної самобутності національних меншин і корінних народів України; 5) вдосконалити юридичний механізм забезпечення національної, інформаційної, духовної та релігійної безпеки держави й суспільства, безпеки людини в інформаційній сфері та віртуальному просторі; б) перевести курси соціально-гуманітарного циклу (релігієзнавство, правознавство, політологія, соціологія, філософія та ін.) у закладах вищої освіти України з вибіркових до переліку обов'язкових навчальних дисциплін, адже саме вони формують світогляд і загальну культуру людини й уможливають успішне майбутнє для української держави і суспільства.

Це правове реформування має відбуватися з врахуванням основних тенденцій сучасних геополітичних трансформацій. А саме таких як: а) поступове закріплення у суспільній свідомості і правовій реальності ідеї людини як найвищої соціальної цінності; б) поширення принципу правової рівності на все більше коло релігійних суб'єктів; в) збільшення переліку релігійних прав і свобод; г) універсалізація проблематики й концепції прав людини, поширення її на дедалі більшу кількість держав; д) поширення верховенства норм міжнародного права з питань релігійних прав і свобод щодо відповідних норм загальнонаціонального права; е) урізноманітнення конкретного змісту й обсягу релігійних прав і свобод; є) належна поінформованість світової громадськості про стан забезпечення і захисту релігійних прав і свобод у різних країнах; ж) створення й розширення діяльності недержавних, неурядових організацій із захисту релігійних прав і свобод і підтримка цих організацій на міжнародному та державному рівнях; з) підвищення ефективності наддержавного (міжнародного) контролю за станом дотримання релігійних прав і свобод в окремих державах.

Вирішення визначених проблем, подолання перешкод, що стоять на заваді актуалізації ціннісного потенціалу релігійних прав і свобод та врахування і реалізація в державній політиці висловлених пропозицій уможливить утвердження верховенства права і закону, розвиток свободи слова, захист прав людини, релігійних прав і свобод (не лише як суб'єктивного права, а й як важливого дієвого чинника відновлення і збереження історичної пам'яті України). Це сприятиме: а) встановленню / укріпленню міжцерковного діалогу та діалогу між державою і церквою, які будувалися б на принципах толерантності, взаємоповаги, порозуміння, дотримання свободи совісті та права вибору; б) створенню усталеної світоглядної позиції на засадах релігійного плюралізму, яка орієнтувала б не на феномен релігійної відмінності, а на формування нової цілісності як поліфонії багатоманітності релігії, стрижнем якої (цілісності) має стати ціннісне єднання “Людина – Нація – Держава”, що прискорить перемогу у війні з російською федерацією та побудову реальної демократичної, соціальної правової держави в Україні.

ПАНЕЛЬ I

i ПАНЕЛЬ II

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК НАЙВИЩА СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

РОЗВИТОК ГАЛУЗЕЙ ПРАВА У ВИМІРІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРАВНИЧО-ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

*Т. В. Гавронська,
кандидат юридичних наук, доцент, старший викладач
кафедри галузевих юридичних дисциплін
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА СПІЛЬНОТА І ЖИТТЄВИЙ СВІТ

За кількасот років своєї історії термін “громадянське суспільство” стало полісемантичним: у різні епохи йому було надано різних значень, а тому перед нами постає завдання точніше окреслити зміст і поняття “громадянське суспільство”. Необхідно визначити, що воно собою являє як ідеальний тип, відокремивши від інших суспільних феноменів. Розгляд моделей громадянського суспільства в найбільш відомих концепціях дає можливість визначення рівня демократичності України в контексті національного буття. Навіть в сформованому громадянському суспільстві продовжує існувати національне буття, охоплюючи “ті аспекти життя людей певної етнічної належності, в яких домінують етнокультурні стандарти, традиції, вірування обрядовість, побут та інші. Цей бік життя людей може ставати мало помітним, але в останньому випадку ним не слід легковажити: він може вибухати заключною силою в найнесподіваніші моменти” [1, ст. 50].

Економічне зростання країн стало поширенням вільного ринку, промислового і наукових революцій, радикальними змінами в культурній творчості, становленням політичних партій, формування етнічних та національно-визвольних рухів та їх тиску на диспотичні, авторитарні режими. Все це відбувалося на тлі боротьби за повноту громадянських прав, що проходила в різних державах часом конфліктно з революційними засобами. Міра індивідуальної свободи практично і теоретично пов'язувалося з соціально-культурним контекстом в якому висувалося що найменше три вимоги: рівність, братерство і справедливість, а тому актуальними ставали політичні інтереси демократії, солідарної спільноти, державного добробуту. Таким чином народи Європи, кожен по своєму рухається до створення громадянського суспільства.

До влади в державах Європи приходили соціалістичні, соціал-демократичні і комуністичні партії і рухи. Під їхнім гучними заявами попередні теоретичні проблеми громадянського суспільства відсувалися на другий план, якщо не усувалися взагалі [2, ст. 359].

В теорії “соціальної спільноти” визначаються чотири основні функції суспільства: соціальна, культурна, політична, економічна. Всі вони існують через відповідні інститути і взаємодіють на рівні соціальної спільноти. Ця спільнота існує як певна сукупність законів та асоціацій; вона диференційована від держави і є фактично втіленням принципу і природи громадянства. Диференціація соціальної спільноти від політичної, економічної і культурної систем знаходиться під впливом трьох революцій епохи Модерну: індустріальної, демократичної, освітньої. В кожному конкретному випадку економічно-індустріальна, демократична, освітня системи формували національне буття, врівноважена система якого була стійка, щодо деформацій впродовж тривалого періоду [3, ст. 51].

Солідаризм членів громадянського суспільства виступає основою пов'язаності національної традиції і новизни, індивідуалізму і колективізму.

Соціальна сфера визначається солідаристськими, міжконфесійними, міжетнічними стосунками, що зумовлюється консенсусним підходом членів суспільства до “соціальної нормативної структури”. До них зокрема належить форми визнання престижу і репутації громадян, вони мають справжню вагу коли ідеї піднімаються “з низу”, за принципом визнання свободи і добровільності соціальних ролей чи громадських взаємин. Отже основою соціальної спільноти може бути лише довіра між людьми і пов'язані з нею солідарні форми взаємовизначення. Не менш важливе значення має національна солідарність, яка гуртує громадян в цей період на різні форми боротьби за національне і соціальне визначення.

Першочергове значення має свобода людини. Свобода – це насамперед умова самовизначення індивіда, що потребує під впливом культурних норм і цінностей та раціональних процедурних форм відносин. Свобода ставала цінністю, яка вносила сенс і символічний порядок в життя людини і суспільства. Проблема нації і національної ідеї в цьому контексті інтегрувалася в контекст громадянського суспільства, яке формувалося.

Важливе значення в цьому плані належить Ю. Габермасу, який намагався простежити зміну статусу приватної сфери, що супроводжується процесом політичної відкритості, якій внутрішньо притаманний потенціал до суспільної самоорганізації. Він вважає, що наприкінці XIX століття зародився “поворот тенденцій” до “розділення держави і суспільства”. Це сталося через те, що “взаємозалежність держави і економіки власне вибиває ґрунт з під соціальної моделі громадянського приватного права та ліберального розуміння основного права” [4, ст. 70].

Теорія громадянського суспільства в XX столітті завдяки працям філософів набуває виразної дискурсивної інтерпретації. Очевидним стає те, що збільшення свободи людини і становлення демократії здобувається не лише на рівні становлення належної інституційної сфери [5, ст. 50].

Вкрай вагомим чинником є функціонування нового типу мислення та його впливу на формування суспільних стосунків і взаємовідносин. Воно визначило інші теоретичні підходи до проблеми громадянського суспільства.

Ідеї громадянського суспільства в Україні, як і в країнах соціалістичного табору розвивалося разом з національною свідомістю, що привело в першу чергу з марксизмом. Це виявилось насамперед в усвідомленні існування тоталітарних режимів в країнах соціалізму. На певному історичному етапі демократія і авторитаризм бувають історично сумісними. У кризових ситуаціях демократичні гасла на зразок “вся влада Радам” сприяють поширенню політичної пропаганди і слугують містком для встановлення диктатури. Лише розвиток громадянського суспільства є надійним засобом проти диктатури. Роздуми про громадянське суспільство пов’язувалися не лише із запереченням марксизму, але привели до переконання в тому, що “соціалістичний проект” соціального устрою є неправдивим що до природи людини і себе вичерпав [6, ст. 376]. Почалися активні пошуки альтернативи соціалізму.

Мета “жити за правдою” переросла в “політику правди” і набула соціального значення. Розуміння політичної активності має бути узгодження з засадами людської екзистенції, бо найзначніші соціальні зміни проходять з індивідуальних стосунків, а не з відомих політичних концепцій, такі зміни повинні виходити з людського існування фундаментальної перебудови позицій людей у світі, їх ставлення до самих себе і один до одного. Краща

система автоматично не принесла кращого життя. Правда, в зворотному: лише створюючи краще життя, можна розвинути ліпшу систему [7, ст. 179].

Неполітична громадянська активність має бути справою кожної людини, а не лише професійних політиків і партійних діячів.

Розвиток громадянського сектора і громадянських ініціатив і розвиток національної свідомості викликає занепад тоталітарної системи, одночасно активізується національна активність, яка стає перешкодою тривалому існуванню консерватизму і тоталітаризму. Крах Радянського Союзу приклад тому, як розпалась колосальна імперія без єдиного пострілу.

Одною із важливих причин концепції громадянського суспільства стало зацікавлення в його потенціалі для сприйняття національно-демократичним перетворенням у країнах вже розвиненими стосунками, в цьому суспільстві містяться потужні чинники для поживлення суспільної ініціативи, створення нових форм життя, зменшення міри будь-якої форми насильства та постійних перехід державної влади до самоврядних організацій. Саме на такому підході ґрунтується політика Європейського Союзу, де правова держава зорієнтована на права людини, на максимальний розвиток громадянського суспільства. Велике значення надається вирішенню етнічно-національним проблемам.

Розвиток громадянського суспільства об'єднаної Європи допускає проблему розмежування економічної влади від політичної. Така необхідність виникла з розвитком громадянського суспільства в Європі і стало це чи не найважливішим чинником демократичного соціального поступу. Це був шлях суспільного контролю над владою і усунення олігархічного капіталу [8, ст. 179].

Можливо визначити кілька рис до розуміння інтерпретації громадянського суспільства, кожен із них має різні суперечності, але спільним є намагання дати цілісну характеристику проблеми. Вважається громадянське суспільство є сферою діяльності вільних громадян, які делегують політичній сфері завдання забезпечення цілості соціуму. Поняття громадянське суспільство тут використовується як аналітична концепція особливого характеру для з'ясування його демократичних і національних можливостей, а тому необхідний концепт національної ідеї.

Вона пов'язана з ідеєю, що громадянська активність продовжується в політичній активності і повинна посилюватись за рахунок державних інститутів. В Україні гасла громадянського суспільства часто використовуються для критики дій державної влади з боку різноманітних громадських організацій.

Громадянське суспільство розглядається як сфера здійснення прав людини і усунення умов для насильства на основі державно-конституційної

гарантії громадянських прав. Розуміння свободи в новий час базується на спробах надавати соціальним процесам виключно об'єктивного характеру.

Свобода для людини є процесом, що в історико-культурному контексті здійснюється через природу рівних прав – тобто у формах громадянського суспільства. Зрозуміло, що в цьому короткому нарисі не можливо розкрити всі проблеми виникнення і розвитку громадянського суспільства, а також етапи розвитку громадянського суспільства в Україні. Адже проблема громадянського суспільства для України – це проблема незворотності державного реформування, зміст якого полягає в побудові соціального устрою на засадах демократичності та громадянських свобод.

Література:

1. Канак Ф. Національне буття й національна ідея. *Філософські студії*. 1998. С. 50.
2. Карась А. Ф. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях та некласичних інтерпретаціях. Київ-Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. С. 359.
3. Канак Ф. Національне буття й національна ідея. *Філософські студії*. 1998. С. 51.
4. Черниш Н. Соціологія: курс лекцій. Львів : Видавництво Львівської Богословської Академії, 1998. С. 70.
5. Карась А. Ф. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях та некласичних інтерпретаціях. Київ-Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. С. 50.
6. Карась А. Ф. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях та некласичних інтерпретаціях. Київ-Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. С. 376.
7. Карась А. Ф. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях та некласичних інтерпретаціях. Київ-Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. С. 377.
8. Гаск Ф. А. Право, законодавство і свобода. Нове визнання ліберальних принципів справедливості і політичної економії. Аквілон-Прес, 2000. С. 179.
9. Кін Дж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. Київ, 2000. С. 82.

***Н. О. Деркачова,
старший викладач кафедри правознавства
та галузевих юридичних дисциплін
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)***

РЕЦЕПЦІЯ ПРАВА В ПРАЦЯХ МИХАЙЛА ФЛЕГОНТОВИЧА БУДАНОВА

На сьогодні, попри значну кількість наукових робіт, присвячених розвитку галузей права, які здійснювалися на різних історичних етапах, зростає потреба у проведенні досліджень на рівні теорії аналізу усталених

поглядів, які б відображали особливості цього розвитку. У сучасному світі, у сфері юриспруденції, право розглядається як одне з ключових питань, яке потребує особливої уваги та дослідження. Впродовж багатьох історичних періодів науковці закріплювали різні погляди та визначення права в наукових доробках. Так, видатний правознавець та історик Михайло Флегонтович Владимирський-Буданов вважав, що першоджерелом права є природа людина, яка підпорядковується таким самим законам, як і природа органічна та неорганічна. Тому “право на першій стадії є відчуттям”, потім воно проходить через свідомість і перетворюється з явища природи на дію волі [1, с. 80].

Михайло Флегонтович Владимирський-Буданов – видатний вчений, історик та правознавець, який був одним із засновників київської школи західноруського (литовсько-руського) права. Наукові праці вченого присвячені дослідженням історії права та держави, розвитку історії права, впливу та рецепції права інших держав (чужого права), соціально-економічним питанням історії України XIII–XVIII сторіччя, зокрема дослідженням демографічних та організаційних рухів в Україні. Понад 100 праць, значна частина яких написана на вперше введеному до наукового вжитку джерельному матеріалі, присвячені історії українських земель XV–XVII ст.), тож вчений великою мірою прислужився українській історичній науці й наразі ці наукові роботи можуть використовуватися при вивченні та дослідженні правових та історичних дисциплін [2, с. 76].

На підставі аналізу досліджених документів науковець доводив вплив та рецепцію чужого права. М. Ф. Владимирський-Буданов зробив висновок, що спокійне патріархальне життя слов'ян сприяло тому, що їм було достатньо тих юридичних норм, які існували на той час, і які були вироблені звичаями з давніх-давен. Але з X ст. східні слов'яни були залучені в сутички з віддаленими державами – Візантією та західноєвропейським світом. Це вплинуло на систему права, а саме посилило різноманітність у розумінні юридичних норм та змусило привести свої вітчизняні норми відповідно до чужоземних. Таким чином виникли перші запозичення в сфері законодавства: договори з іноземцями та рецепція чужих законів, а саме:

а) Договори з греками та з німцями

Все X сторіччя – це вік періодичних рухів цілих мас східних слов'ян на Візантію. З греками було укладено тоді чотири договори: у 907 році Олегом, у 911 році ним же, у 945 році Ігорем, у 972 році Святославом.

Договір 907 року (перший договір), зберігся в нашому літописі не в цілому вигляді, а в літописному переказі, з буквральними уривками з документа; звідси склалося припущення, що це не окремий договір, а ряд статей другого договору 911 року, витягнутих і занесених літописцем

помилково під 907-й рік. Але звідси випливало б, що Олег зовсім не скористався плодами переможного походу 907 року і не уклав жодного договору, і що данина сплачувалася греками не під впливом перемоги, а лише через чотири роки. Статті договору 907 року не суперечать обставинам часу: переможені греки погодилися на всі вимоги князя Олега, лише додали необхідне застереження щодо того, щоб не відбувалися розбої на вулицях і околицях Візантії.

Другий договір був укладений в 911 році в Візантії (через послів Олега), він дійшов до нас в повному вигляді: з початковим формуванням («копія другої грамоти”...), прикінцевою присягою та позначенням дати. Цей договір набагато багатший за перший в юридичному значенні: він стосувався правовідносин (кримінальних та цивільних) між греками та русичами, які знаходилися в Візантії; міжнародних зобов'язань; взаємного викупу та повернення на Батьківщину рабів і бранців.

У 944 році князь Ігор знов пішов на Візантію з усіма, майже підвладними племенами та союзниками – печенігами; але греки вже не були захоплені зненацька і похід був невдалий, тому у 945 році був укладений новий третій договір з греками, до якого входили статті договорів 907 та 911 років з деякими змінами, не на користь русичів і з додаванням змін, які стосувалися прикордонних територій.

В 972 році був укладений четвертий договір, який дійшов до нас в повному обсязі, але дуже бідний на зміст (обмежується лише присягою Святослава щодо вічного миру з греками).

Всі ці договори (за своєю давниною і за своїм змістом) є надзвичайно важливими для історії українського права. Договори були укладені грецькою мовою і тоді ж (у копії, призначеній для русичів) були переведені слов'янською мовою вельми невігадливо і невірно; звідси й темні місця (вдало реставровані П. А. Лавровським). Право, виражене в договорах, не є ні правом візантійським, ні суто слов'янським: воно складене штучно договірними сторонами для підписання угоди. Проте, в договорах набагато більше застосовано норм слов'янського права, ніж візантійського. Так, за вбивство була встановлена смерть, що для греків означало смертну кару, а для слов'ян – помсту рукою родичів убитого. Конфіскація майна (розграбування), замість помсти, за договорами допускалося, але не розповсюджувалося на майно дружини злочинця. За крадіжку передбачалося майнове покарання (подвійне або потрійне повернення ціни речі), і, крім того, злодій повинен був покараним “за грецьким законом і за статутом і законом слов'янським”. Постанови договорів були обов'язковими до виконання як греками, так і слов'янами, які перебували у Візантії та частково біля кордонів Київської Русі.

Данні договори, мають важливе значення для внутрішньої історії розвитку джерел українського права: це вперше норми були виражені в об'єктивній (письмовій) формі й до того ж стали обов'язковими за силою зовнішнього примусу та присяги.

Схоже значення мають договори з німцями (хоча і відносяться до більш пізнього періоду). На відміну від договорів з греками, зміст юридичних норм цих договорів майже схожий з нормами слов'янського права. Там, де німецьке право суперечить слов'янському, привілей надається слов'янському праву, тому договори мають значення внутрішнього чинного права.

б) Рецептція візантійського права.

Наприкінці X сторіччя (988 р.) відносини з Візантією призвели до прийняття християнства, що призвело до змін у всіх сферах правового життя. Не обминуло це і сферу юриспруденції: слов'янське право багато в чому прямо суперечило вченню християнської моралі та церковного права (багатоженство, способи та умови вступу в шлюб, відпущення дружини, наложництво тощо). Разом з християнством з'явилася церква, як зовнішня установа, яка мала свої канонічні закони, відмінні від звичаїв слов'ян; нарешті, з церквою з'явилися особи із Візантії (духовні та світські), освічені та впливові, які звикли до свого права і не бажали коритися нормам слов'янського права. Такі зміни могли б призвести до повної заміни місцевого права чужим; але завдяки стійкості слов'янського права, вони призвели лише до необхідності вивчення церковного права і до часткової та вільної рецептції деяких кодексів візантійського світського права. Те що ці кодекси насправді були рециповані від прийняття християнства, доводить те, що світські кодекси були включені до складу грецьких номоканонів (і слов'янських кормчих), які, в цій своїй сфері, були обов'язковими в повному своєму складі. Але, запозичення світського візантійського права здійснювалося з деякою свободою і вибором кодексів: склад кормчих не повністю був тотожним з грецькими номоканонами. Найбільш важливими з реципованих кодексів є Еклога Льва Ісавряніна та Константина Копроніма (739–741 рр.).

Свобода рецептції проявлялася і в переробці змісту візантійських джерел і пристосуванні їх до норм слов'янського права. Сфера дії реципованого права в деяких відносинах розповсюджується на все громадянське суспільство (сімейне право та деякі частини кримінального), і в усіх відносинах на деякі класи суспільства ("людей церковних") [3, с. 94]. Для визначення меж безпосередньої дії реципованого права з'явилися церковні статuti князів.

Отже, підсумовуючи вищевикладені положення, можна побачити значний вплив норм чужого (візантійського, німецького, грецького) права на

формування сучасних норм українського права. Наукові праці М. Ф. Владимирського-Буданова в цій сфері є досить важливими щодо дослідження і вивчення рецепції права. Багатогранність права надає йому унікального значення, що характеризується невичерпною актуальністю та потребує постійного заглиблення та дослідження суті права.

Таким чином, діяльність Михайла Флегонтовича Владимирського-Буданова мала велике значення для виокремлення українського права як окремої юридичної галузі та характеризується значним внеском у її розвиток.

Література:

1. Ковальчук О. М. Теорія права у працях вчених Київського університету (XIX – початок XX століття) : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2011. 192 с.
2. Ворончук І. О. “Ученый божьей милостью” Михайло Флегонтович Владимирський-Буданов”. *Українознавство*. 2017. № 1-2. С. 75-88.
3. Обзор истории русского права. 5-е изд. СПб.; К. : Изд. книгопродавца Н. Я. Оглоблина: [Лито-тип. Товарищества И. К. Кушнерев и Ко, 1907]. VI, VI, 694 с.

*Ю. М. Жмур,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
правознавства та галузевих юридичних дисциплін
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ПІДЛІТКОВА (ДІВЧАЧА) ЗЛОЧИННІСТЬ

Характерною особливістю злочинності серед неповнолітніх є тенденція до її зростання при досить значному скороченні народжуваності в нашій державі. Злочинна поведінка неповнолітніх має свої певні особливості, які проявляються у рівні, структурі, динаміці, причинах, умовах.

На сьогодні проблема злочинності неповнолітніх, як і вчора і двадцять років тому, як і завжди, привертає особливу увагу вчених, юристів, правоохоронців та практиків. Це пов'язано з тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями певної категорії, можна сказати, привілейованої. Проте в наш час неповнолітні – це й одна з найбільш кримінально уражених верств населення в умовах соціальних перетворень та в умовах війни з РФ, в умовах, коли в Україні десятки тисяч сімей змушені тікати з країни, починаючи нове життя на нових місцях. Тобто, з однієї сторони, дитина може вчинити злочин і при цьому відповідно до ч. 2 п 3 ст. 66 КК України – це буде обставиною, що пом'якшує покарання, проте вже завтра дитина сама

може перетворитися на потерпілого від злочину, і такі дії, вчинені щодо малолітнього, будуть вважатися обставиною, що обтяжує покарання відповідно до ч. 2 п 6 ст. 67 КК України.

Варто зазначити, що значна кількість українських вчених здійснила певний науковий внесок в теорію кримінального права щодо особливостей кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх: П. П. Андрушко, А. М. Бабенко, Ю. В. Баулін, А. С. Беніцький, П. С. Берзін, А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, В. М. Бурдін, А. А. Вознюк, Т. О. Гончар, О. П. Горох, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, О. О. Житний, М. В. Жмур Ю.М., Карчевський, О. О. Книженко, В. В. Кондратішина, В. Я. Конопельський, М. Й. Коржанський, Н. М. Крестовська, В. М. Куц, Т. Є. Леоненко, О. М. Литвинов, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, В. О. Меркулова, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Є. С. Назимко, Л. М. Палюх, М. І. Панов, А. О. Пінаєв, Є. О. Письменський, Ю. А. Пономаренко, М. В. Романов, О. П. Рябчинська, С. В. Сахнюк, А. Х. Степанюк, Є. Л. Стрельцов, А. А. Стрижевська, В. О. Туляков, В. І. Тютюгін, В. В. Устименко, Є. В. Фесенко, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський, С. В. Черкасов, С. Д. Шапченко, О. І. Шинальський, С. М. Школа, І. С. Яковець, Л. В. Яковлев, А. О. Яровий, С. С. Яценко О. С. Яцун та іншими фахівцями.

Реальний культурний рівень більшості неповнолітніх злочинців досить низький порівняно з однолітками. Для них характерні: обмежене використання каналів культурної інформації та ставлення до неї лише як до одного із засобів заповнення вільного часу, а не як до джерела культурно значущої інформації. Причому найбільшу зацікавленість викликають низькосортні, порнографічні фільми, бойовики. Книжки читають не більше 10-20% підлітків.

Вивчення морально-психологічної та емоційно-вольової сфер неповнолітніх злочинців свідчить про те, що для них характерні послаблене почуття сорому, бездушне ставлення до почуття інших осіб, нестриманість, грубість, брехливість, відсутність самокритичності та жалю. Виражене послаблення вольових якостей зафіксоване у 15-25% випадків [1, с. 235-237].

Вклад дівчат у злочинність неповнолітніх протягом майже 20 років залишається відносно стабільним – 7,7%. Незважаючи на це, якісні показники злочинності дівчат за останні роки значно погіршилися. Як і раніше абсолютна більшість злочинів, вчинених дівчатами, носять корисливий характер, проте трансформації зазнала сама користь, яка стрімко змінюється від примітивних утилітарних форм до престижних [2, с. 89].

До сфери кримінальних інтересів неповнолітніх дівчат все частіше потрапляють гроші, валюта, коштовні ювелірні прикраси із золота, модний

одяг. Непоодинокими є випадки крадіжок косметики, одягу, біжутерії із магазинів, на лотках, базарах, що вчиняються безпритульними дівчатами та вихідцями із соціально занедбаних сімей [3, с. 151].

Проявом часу стає суперництво між дівчатами і хлопцями щодо демонстрації виняткового цинізму, надмірної жорстокості при вчиненні насильницьких злочинів. Слід визнати, що дівчата за цими показниками не поступаються юнакам, а в окремих випадках упевнено утримують лідерство.

На думку кримінологів, майже для 40% насильницьких злочинів, вчинених неповнолітніми, притаманний мотив самоутвердження через абсолютну владу над жертвою, глузування над її беззахисністю, що породжують жорстокість злочинця, виміщення гніву й агресії на жертві [4, с. 85].

Дівчата, які за своєю природою, повинні бути ніжними, тендітними і добрими, на превеликий жаль, при вчиненні кримінальних правопорушень є набагато жорстокішими за хлопців. Останнім часом злочини, які вчиняються дівчатами стали ще більш жорстокішими і цинічними. Це можуть бути вбивства, особливо жорстокими способами, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, торгівля наркотичними засобами, психотропними речовинами, шахрайства, обман покупців. Особливої уваги варто приділити булінгам або мобінгам у класах, у дитячих колективах, які вчиняються саме дівчатами.

Мобінг – це систематичне цькування одноліток, психологічних терор, форми психологічного тиску у виді цькувань. Булінг, особливо фізичний-це також небезпечний різновид насильства, який найчастіше вчиняється дівчатами підлітками, який закінчуються побоями, мордуванням однолітків.

Як висновок можемо додати, що все ж таки за статистикою, дівчата, які вчиняють такі правопорушення, не обов'язково з неблагополучних сімей. Це можуть бути діти з повноцінних хороших сімей. Проте бажання виділятися, отримувати щось дуже швидко і без особливих зусиль, бажання здаватися “крутою” і модною, бажання подобатися хлопцям перетворюють деяких дівчат на справжніх малолітніх злочинців. І майбутнє таких підлітків-це не навчання на хорошому факультеті і не престижна високооплачувана робота, а в'язниця і зіпсоване життя...

Література:

1. Кримінологія: Загальна та особлива частина : підручник для студентів юрид. спец. виш. навч. закладів / за ред. проф. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. С. 253.
2. Бабенко А. Н. Кримінологическая классификация регионов по уровню интенсивности преступности несовершеннолетних (украинский опыт исследования). *Вестник Казанского юридического института МВД России*. 2017. № 4 (14). С. 87-91.
3. Підліток у великому місті: фактори та механізми соціалізації. Х. : Видавничий центр Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, 2000. С. 151–152.

4. Голіна В. В., Смельянов В. П., Петрюк П. Т. Проблеми призначення покарання за злочини, вчинені неповнолітніми з психічними аномаліями. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2005. № 1. С. 84–91.

*Ю. М. Жмур,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ);*

*Т. П. Лук'янець,
студент 3 курсу соціально-правового факультету
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РОСІЇ В УКРАЇНІ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ

Повномасштабне вторгнення росії на територію України призвело до колосальних злочинів відповідно до міжнародного гуманітарного права та законодавства України. Російські злочини в Україні включають вбивства мирних жителів, зґвалтування, тортури, бомбардування будинків та цивільної інфраструктури та багато іншого.

Станом на 24 вересня від початку вторгнення 24 лютого 2022 року українські правоохоронці зареєстрували 51 899 злочини агресії та воєнні злочини рф, за даними на 14 жовтня 2022 року більше ніж 1233 дитини постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. За офіційною інформацією ювенальних прокурорів 423 дитини загинуло та понад 810 отримали поранення різного ступеню тяжкості [1; 2].

Загальні засади кваліфікації міжнародних злочинів визначені за ст. 5 Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду. За ними такі злочини мають бути особливо тяжкими й належати до злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів і злочину агресії [3]. Термін “воєнний злочин” з’явився в 1945 році у ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, де зазначалося, що такими слід вважати порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників,

розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю [4].

Абсолютно всі з наведених видів воєнних злочинів були скоєні на території України, деякі з них ми розглянемо далі. Найбільш поширеними воєнними злочинами росії на території України є катування та вбивства цивільних мешканців окупованих територій. Згідно з доповіддю моніторингової місії ООН з прав людини в Україні тільки в період з 24 лютого по 15 травня задокументовано вбивства, у тому числі страти мирних жителів, що мали місце у понад 30 населених пунктах Київської, Чернігівської, Харківської та Сумської областей, які були скоєні російськими збройними силами, коли вони контролювали ці райони наприкінці лютого та в березні. Станом на 15 травня моніторингова місія ООН отримала інформацію про більш ніж 300 таких вбивств. Особливого розголосу набув злочин масового вбивства цивільних осіб в місті Буча Київської області, де було жорстоко вбито понад 420 жителів міста [5]. Відповідно до ст. 438 Кримінального кодексу України за порушення законів і звичаїв війни винні караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років, а коли їх поєднано з умисним убивством – від десяти до п'ятнадцяти років або довічним ув'язненням [6].

Одним із наймасовіших злочинів є депортація українських громадян з окупованих територій вглиб території росії. За оцінкою США, окупанти депортували до Росії 1,6 млн українців. Російська влада примушує мирних людей проходити “фільтрацію”, що включає перевірки, допити, розділення членів однієї родини та затримання. Звіт Human Rights Watch також свідчить про насильницьке переміщення українців з Маріуполя і Харківської області на російську територію чи в окуповані населені. Відповідно до українських даних, а саме з заяви віцепрем'єра Ірини Верещук, Росія депортувала на свою територію близько 1 млн 200 тисяч українських громадян, з яких 240 тисяч дітей [7].

Жорстоким злочином росії є безглузде бомбардування цивільних об'єктів населених пунктів та цивільної інфраструктури. Одним із таких є обстріл російською авіацією багатоповерхових будинків у місті Бородянка Київської області 1 та 2 березня, де за заявою генерального прокурора Ірини Венедіктової загинуло 26 осіб. Російська влада цілеспрямовано знищує важливі об'єкти цивільної інфраструктури, зокрема енергетичної. Внаслідок ракетних ударів 10-11 жовтня в Україні було пошкоджено близько 30% енергетичної інфраструктури України. Про це заявив голова Міненерго Герман Галущенко. Дані злочини також є грубим порушенням міжнародної конвенції про захист цивільного населення під час війни [8].

Відповідні факти воєнних злочинів наведених нами вище в українській державі мають юридичне закріплення як геноцид українського народу, про це йдеться в заяві Верховної Ради України “Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні” [9]. Також рішення про вчинення росією воєнних злочинів як геноциду прийняли парламенти Литви, Латвії, Естонії, Польщі та Чехії.

Одним із нагальних процесів українського суспільства є створення міжнародного трибуналу щодо засудження вчиненими росією воєнних злочинів. Верховна Рада України, 7 жовтня підтримала звернення до ООН, парламентів та урядів країн-членів, Європейського союзу, Ради Європи – стосовно створення спеціального міжнародного трибуналу. Однак процес створення міжнародного трибуналу щодо агресії росії проти України є складним, позаяк узгодити створення міжнародного трибуналу може лише рішення Ради Безпеки ООН, де, як відомо, Росія має право вето. Українські та закордонні діячі нині працюють над створенням механізму, який би надавав можливість створення трибуналу без відповідного рішення, наприклад таким би рішенням могло б бути голосування генеральної асамблеї, замість Ради Безпеки, або через створення міжнародного договору з ключовими державами світу, також нині ідуть дискусії щодо позбавлення росії права постійного члена Ради Безпеки, однак поки це лише дискусії.

Також сьогодні тривають дискусії щодо ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду. У своїх зверненнях щодо створення міжнародного трибуналу, Україна декламує про притягнення до відповідальності на засадах Римського статуту, однак досі його не ратифікувала. На нашу думку, ратифікація Римського статуту нині є одним із першочергових завдань, бо майбутній міжнародний трибунал має відбуватися в тому числі й на засадах даного документу.

Таким чином, з початку повномасштабного вторгнення росія вчинила абсолютно всі види воєнних злочинів, декларованими нормами міжнародного права. На нашу думку, консолідація українського суспільства щодо можливості в майбутньому проведення судового процесу над керівництвом цієї держави є одним із першочергових завдань.

Л і т е р а т у р а :

1. З початку війни правоохоронці зареєстрували вже майже 52 тисячі злочинів. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-423-ditini-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-3>. (дата звертання: 14.10.2022)
2. Ювенальні прокурори: 423 дитини загинуло внаслідок збройної агресії РФ в Україні. Головна – Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-423-ditini-zaginulo-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-3> (дата звернення: 16.10.2022).

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text. (дата звернення: 16.10.2022).
4. Статут Міжнародного військового трибуналу для суду та покарання головних військових злочинців європейських країн осі. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_201 (дата звернення: 16.10.2022).
5. New report by UN Human Rights shows the shocking toll of the war in Ukraine. Ukraine. URL: <https://ukraine.un.org/en/188268-new-report-un-human-rights-shows-shocking-toll-war-ukraine> (date of access: 16.10.2022).
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
7. Forcible Transfer of Ukrainians to Russia. Human Rights Watch. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/09/01/forcible-transfer-ukrainians-russia> (date of access: 16.10.2022).
8. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 16.10.2022).
9. Про Заяву Верховної Ради України “Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні”. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text> (дата звернення: 16.10.2022).

*М. С. Корець,
проректор Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова,
доктор педагогічних наук, професор
(м. Київ)*

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ТА ПАТЕНТОЗНАВСТВА МАЙБУТНІМИ ПЕДАГОГАМИ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Освітньо-професійною програмою підготовки бакалаврів професійної освіти передбачено вивчення як вибіркової навчальної дисципліни авторське право та патентознавство. Майбутня робота цих фахівців зосереджена на системі професійно-технічної освіти, де здійснюється підготовка виробничих кадрів робітничих професій і тому знання особливостей раціоналізаторства та винахідництва для цього сегменту освітніх послуг є досить актуальним.

Предметом навчальної дисципліни є організаційна структура авторського та патентного права, винахідництва та методи захисту об'єктів промислової власності охоронними документами, що застосовуються в Україні. У процесі вивчення дисципліни “Авторське та патентне право” висвітлюються законодавчі акти України і міжнародне патентне право,

методи розв'язання винахідницьких завдань, а також розглядаються питання проведення патентного пошуку і складання заявок на об'єкти промислової власності.

Правове регулювання інтелектуальної власності включає захист винахідницьких та раціоналізаторських досягнень особистості, зокрема наукові відкриття винаходи у сферах людської діяльності, яка регулюється патентним правом. Розрізняють такі основні об'єкти патентування як: винахід, корисна модель, промисловий зразок. Під винаходом розуміють технічні рішення, що є новим, корисним у господарській діяльності і має практичне застосування, а корисна модель це також нове технічне рішення, що не впливає із існуючого рівня техніки і є промислово придатним. Тоді промисловий зразок є результатом творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання, характеризується будь-яким видом форми, конфігурації, кольору чи сукупності цих елементів, що створює естетичне враження і є промислово придатним.

Структурування змісту цієї дисципліни повинно охоплювати три ключові підрозділи: інтелектуальна власність, організаційна структура та правове регулювання сфери інтелектуальної власності; патентні відносини; авторські правовідносини, кожен з яких має своє змістове наповнення. Зокрема, до першого розділу доцільно включити такі аспекти як: інтелектуальна власність, поняття і зміст, об'єкти, суб'єкти та право інтелектуальної власності, правове регулювання у сфері інтелектуальної власності, національна та міжнародна системи охорони інтелектуальної власності, основні аспекти Закону України “Про авторське право і суміжні права”: об'єкти і суб'єкти авторського права, об'єкти, що не охороняються авторським правом, немайнові і майнові права авторів. Для другого розділу слід включити: регулятори патентних відносин, патент (свідоцтво) та порядок одержання патенту. Права, що випливають з патенту, а також припинення дії патенту (свідоцтва), визнання недійсним прав, особливості правової охорони окремих винаходів, корисних моделей, промислових зразків є вкрай необхідним для обізнаності у питаннях винахідництва майбутніх бакалаврів професійної освіти. Водночас доцільно аргументувати роль винахідництва у прискоренні науково-технічного прогресу. Винаходи, корисні моделі, товарні знаки, промислові зразки, отримання патентів на них – це основний алгоритм у процесі винахідницької діяльності. Внесення раціоналізаторських пропозицій супроводжує творчу діяльність фахівців робітничих та інженерних професій. Знання різновидностей ліцензій та обов'язків ліцензіара та ліцензіата важливо знати для модераторів винахідницького процесу. Патентні дослідження розпочинаються з експертизи, пошуку прототипів, використовуючи патентні бази та етапів

проведення патентного дослідження. При цьому необхідно знати склад документів до заявки на винахід, а саме: заявку, опис винаходу, формулу винаходу, реферат та супровідну документацію.

В додаток до цього студенти повинні бути ознайомлені з комерціалізацією результатів науково технічної творчості молоді, що включатиме продаж ліцензії на винаходи. Стартап проекти, етапи оформлення їх, складання заявки на участь у конкурсі їх презентація вимагає додаткових технічних підготовчих робіт, впровадження винаходу у виробництво потребує участі бізнес партнерів та спонсорів

Третій розділ повинен включати питання виникнення авторського права та юридичні обґрунтування об'єктів і суб'єктів, а також співавторство. Знання суміжних прав; охорона і захист авторського права та суміжних прав, способів захисту порушення прав в Україні досить вагомим підґрунтям є для захисту інтелектуальної власності винахідників та раціоналізаторів.

Паралельно з викладом основного матеріалу необхідно ознайомити студентів з поняттями інтелектуальної власності, як результатом творчої діяльності, а також з фактами еволюції промислової власності, авторського права і суміжних прав. При цьому слід акцентувати увагу на соціально-економічних стратегіях в країнах світового співтовариства, ролі промислової власності в економічному розвитку та авторському праву. Класифікація об'єктів права інтелектуальної та промислової власності повинна стати ключовою позицією при розгляді нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності, об'єктів авторського права та суміжних прав. Принципи правової охорони об'єктів інтелектуальної власності, набуття прав на винаходи і корисні моделі, строк дії патенту і дострокове припинення його, а також права власника його і набуття прав на торговельну марку є одним із пріоритетних для реалізації економічних засад інтелектуальної власності, як товар. Комерціалізація прав на об'єкти інтелектуальної власності, оцінка власності прав управління правами формують у педагогів професійного навчання основи патентознавчої культури, а захист прав інтелектуальної власності врегульовують юридичні аспекти в системі захисту прав, дії, які визначаються порушенням права, категорії спорів, форми, порядки та засоби захисту права інтелектуальної власності.

Рекомендуємо цей курс розбити на два модулі при загальному обсязі вивчення 30 кредитів. Таким чином нами окреслені вузлові позиції вивчення патентознавства та авторського права в системі підготовки педагогів професійного навчання.

Література :

1. Білоусова Н. О., Гаврушкевич Н. В., Данильченко М. А., Дубняк М. В., Когут Н. Д., Литвин О. В., Ромашко А. С., Цибульов П. М., Юрчишин О. Я. Інтелектуальна власність та патентознавство : підручник / Н. О. Білоусова, Н. В. Гаврушкевич, М. А. Данильченко та ін. : за ред. проф. П. М. Цибульова та доц. А. С. Ромашко. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во “Політехніка”, 2021. 374 с. 5,67 Мб.

О. В. Макарова,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова;

Т. П. Лук'янець,
студент 3 курсу
соціально-правового факультету
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ ЯК ПРОТИРІЧЧЯ УНІТАРНОСТІ УКРАЇНИ

Уже понад пів року триває повномасштабне вторгнення росії на територію України, однак російсько-українська війна триває набагато довше, і, як відомо, почалася з анексії Кримського півострова. Однією з найпоширеніших юридичних маніпуляцій російської федерації навколо цього злочину є правовий статус Криму в складі України. “Крим міг проводити референдум, оскільки мав статус автономної республіки”, саме так сказано в доповіді “Про легітимність кримського референдуму”, виданим “Постійним Представництвом Республіки Крим за Президента Російської Федерації” [1, с. 28].

Безумовно, жодне виправдання не є підставою для анексії території іншої держави, однак правовий статус Криму в Україні є суперечливим щодо унітарного принципу побудови України, про що мова буде йти далі. Метою нашого дослідження є визначення цих суперечностей, і як вони на нашу думку стали основою для маніпулятивного обґрунтування москвою своїх злочинних дій.

Наявність однієї або декількох автономій у складі унітарної держави безумовно не робить з неї федерації, оскільки за своєю природою вона може бути ускладненою, тобто такою яка містить в собі одну або навіть декілька

автономних утворень, як у випадку з Україною, або навіть мати у своєму устрої території, які мають в собі ознаки федерації, але при цьому все одно ідентифікувати себе як унітарну. Однак жодна унітарна держава світу, окрім чотирьох держав пострадянського простору (Азербайджан, Грузія, Узбекистан, Україна) не має подібного правового статусу своїх автономій, а саме визначення їх як республік або автономних республік та наявності в них власних Конституцій [2, с. 106; 3].

Перш за все, окрім перерахованих нами вище держав, жодна автономія в унітарних державах не має слова республіка або автономна республіка у своїй офіційній назві. Замість цього вживаються терміни: автономний регіон (Азорські острови, Португалія), автономна територія (Фарерські острови, Данія), автономна область (Сардинія, Італія), автономна провінція (Аландські острови, Фінляндія), автономне територіальне утворення (Гагаузія, Молдова) тощо [3].

Існують різні трактування поняття республіка. Український науковець О. Петришин дає таке визначення: “Республіка – форма правління, при якій вищі органи державної влади обираються безпосередньо народом або формуються виборними установами на певний строк” [2, с. 241]. Виходячи з цього поняття, визначення Криму як автономної республіки є абсолютно суперечливим Конституції України, позаяк на його території не проживає окремо визначений народ Криму, існує виключно населення, яке є органічною складовою українського народу. Статус автономної республіки може маніпулятивно вказувати про певну державо подібність Криму або федеративний статус України, бо зазвичай правовий режим республіки передбачає наявність самостійних державних органів, поділу влади та існування інституту глави держави та інших ознак, що також абсолютно суперечить законодавству України. Також даний статус передбачає верховенство актів, які видаються вищим представницьким органом. Однак, законодавство України чітко зазначає що Конституція України та Закони України мають вищу юридичну силу, аніж Конституція АР Крим та нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим [4, ст. 8]. Дані суперечності які виникають між законодавством України та наукою теорії держави й права були використані російською федерацією як виправдання анексії, а саме пояснюючи це обмеженням наявної автономії Криму, волевиявленням “народу Криму” як республіки, що є абсолютно нікчемним з точки зору законодавства України, однак залишає місце для маніпуляцій через розбіжності наведеними нами вище.

Слід зазначити, що Конституція України, Конституція Автономної Республіки Крим та Закон України “Про Автономну Республіку Крим” не визначає Крим як республіку або автономну республіку, останній відповідно

до ст. 1 констатує її статус як адміністративно-територіальну автономію у складі України. Так само як і не надає юридичне тлумачення статусу автономної республіки. Однак, закріплення її назви саме як автономної республіки може скласти хибне уявлення про її місце в системі адміністративно-територіального устрою [5, ст. 1].

Другим суперечливим фактом є наявність в Автономній Республіці Крим власної Конституції. В унітарних державах автономії мають власні Конституції лише в трьох державах світу, а саме в Україні (АР Крим), Узбекистані (Республіка Каракалпакстан) та Азербайджані (Автономна Республіка Нахічевань). Абсолютна більшість унітарних держав світу, окрім трьох зазначених, регулюють правовий статус власних автономій за допомогою спеціальних законодавчих актів (“Закон про місцеве самоврядування Фарер”, Данія) або статутів (статут Автономії Каталонія, Іспанія), однак в жодному разі не Конституцією і цьому є логічне пояснення [3].

Специфіка Конституції АР Крим визначається тим, що вона трактується як нормативно-правовий документ, а не конституційний, що більш детально розкриває специфіку конституційно-правового статусу Криму як автономного утворення у складі України [2, с. 37]. За своєю структурою вона не містить ознак, які б суперечили унітарному принципу побудови України, через те, що розкриває принципи автономного самоуправління виключно у виконавчій гілці влади, що є ознакою того, що автономне утворення є складовою унітарної держави. Проблематика Конституції АР має місце більшою мірою в його найменуванні як Конституції та в зазначенні певних статей, які росія використала задля проведення “референдуму” у 2014 році з подальшою анексією.

Специфіка такого документа як Конституція визначається тим, що вона приймається виключно сувереном, тобто монархом або народом держави. Як зазначалося раніше в Криму не існує власного суверена, тобто народу, тому жоден представницький або законодавчий орган, який є представником народу прийняти її не може [2].

Однак, саме статус даного нормативно-правового документа як Конституції, дав підставу російській владі прийняти на її основі рішення про проведення “референдуму” з подальшою анексією, а саме, була видана постанова окупаційної адміністрації про проведення референдуму на підставі статей 18 п. 1, 2 та 26 п. 2, 3 Конституції АР Крим [6].

Враховуючи наведене вище, після деокупації Криму та неодмінної перемоги України, вважаємо, що є доцільним повернутися до питання перегляду правового статусу АР Крим відповідно до унітарного принципу України та прийняття нового основного документа автономії, в якому б

враховувались інтереси національних меншин, корінних народів Криму, національні інтереси України, чим самим підтвердивши статус України як демократичної держави, яка гарантує права меншості та виконавши одну з умов вступу України в Європейський Союз, де, як відомо, гарантування прав меншості є однією з основних цінностей.

Література:

1. Молохов О. Аналітична доповідь “Про легітимність кримського референдуму”. (Москва, 27 липня. 2017 р.). Москва, 2017. Режим доступу : <https://rk.gov.ru/ru/structure/1152>
2. Петришин О. В. та ін. Теорія держави і права: підручник / за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина ; Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”. Х. : Право, 2014.
3. Список автономних областей за країнами : [Електронний ресурс]. Вікіпедія – вільна енциклопедія. Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_автономних_областей_за_країнами.
4. Конституція України [Електронний ресурс]. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. с. 141. Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Закон України “Про Автономну Республіку Крим” [Електронний ресурс]. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 95/95-ВР. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Висновок Венеційської Комісії щодо “Чи відповідає конституційним принципам прийняте Верховною Радою Автономної Республіки Крим в Україні рішення про проведення референдуму щодо входження до складу Російської Федерації або відновлення дії Конституції Криму 1992 року” // від 24.03.2014: веб-сайт. URL: www.venice.coe.int (дата звернення: 10.10.2022).

О. В. Макарова,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ);

М. І. Подоляк,
студентка 3 курсу соціально-правового факультету
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

ПРАВО НА ЖИТТЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ

Право на життя є фундаментальним та невід’ємним правом кожної особи, адже життя є передумовою для реалізації всіх прав і свобод людини. Законодавча система України закріплює, що людина, її життя і здоров’я є

найвищою соціальною цінністю. Держава, за ст. 27 Конституції України, гарантує, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини [1].

Дослідженню питання права на життя приділяли увагу багато видатних вчених, серед яких: Л. Болотіна, О. Єрмолаєва, М. Ковальова, О. Красавчиков, М. Малєїна, О. Тихомирова та багатьох інших. Про право на життя у сучасних умовах роздумують й інші науковці, а саме – О. Бунчук та О. Домбравська.

Метою дослідження є аналіз окремих аспектів права на життя в контексті сучасних проблем та ризиків.

Актуальність даного питання у теперішній час все більше зростає, адже у реаліях сьогодення право на життя виявилось найбільш незахищеним правом. У сучасних умовах буття можемо спостерігати масові порушення прав людей, посягання на їхнє життя та здоров'я. Одним із яскравих прикладів таких правопорушень є повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну, яке розпочалось 24 лютого 2022 року. Велика кількість людей стали невинними жертвами тероризму. У них забрали найцінніше – право на життя. У світі існують також і інші збройні конфлікти, де мирних людей позбавляють права жити лише через те, вони проживають на тій чи іншій території або ж підтримують ту чи іншу ідеологію. Тож, на сьогоднішній день, постає питання якнайшвидшої реалізації захисту права на життя.

Право на життя закріплене не лише в Конституції України, але і в багатьох інших нормативно-правових актах. Серед яких, наприклад, Женевські конвенції 1949 р., Гаазькі конвенції 1907 р., Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та інші.

Право, яке ми досліджуємо є важливою частиною загального міжнародного права. Міжнародні організації, створені для забезпечення, утвердження та захисту прав людини мають на меті створити якомога більше умов для повноцінної реалізації права на життя. Головною перешкодою для реалізації цього права переважно стають збройні конфлікти та ситуації насильства всередині держави [5]. На жаль, під час збройних конфліктів міжнародні організації з прав людини не в змозі захистити право на життя, а рішення міжнародних і національних судів щодо дотримання права на життя під час збройних конфліктів не завжди вносять ясність [5]. Можемо спостерігати яскравий приклад, коли члени Товариства Червоного Хреста під час повномасштабного вторгнення в Україну беруть на себе відповідальність за життя, здоров'я та благополуччя повернення українських

військовополонених додому, проте їм не вдається виконати свій обов'язок повноцінно.

У статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що право кожного на життя охороняється законом [2]. На жаль, не всі дотримуються загальновідомих правил та законів, а керуються лише своїми принципами та бажаннями. Такі неправомірні дії повинні бути покараними, незважаючи на вік, статус чи расову приналежність правопорушника. Кожна людина має право наполягати на тому, щоб її права дотримувалися і має право звертатися за захистом до міжнародних організацій, до прикладу – у Європейський суд з прав людини. Важливим є й те, що порушенням права на життя відповідно до рішень Європейського суду є не лише пряме позбавлення життя особи, а й доведення особи до такого стану, коли вона балансує на межі життя і смерті [6]. Держава має обов'язок щодо захисту права на життя та дотримання цього права усіма її громадянами. Також під час збройних конфліктів вона зобов'язана діяти відповідно до цього права, і навіть незважаючи на те, що міжнародні договори дозволяють державам робити відступ від дотримання окремих норм під час надзвичайних ситуацій, відступати від права на життя – не допускається [5]. У разі такого порушення державою права громадянина на життя, особа може звернутися до Європейського суду з прав людини із заявою про можливе порушення державою її зобов'язань у контексті війни. Незаперечність регламентації права на життя зумовлена цінністю людського буття, саме тому будь-яка правова держава і світова спільнота визнає за необхідність не лише його закріплення на законодавчому рівні, а й належну реалізацію [4].

Політичні аспекти змісту прав людини полягають у тому, що це право є невід'ємним від демократії, відповідно воно є обов'язковим для належного функціонування демократичної держави та всіх демократичних інститутів влади [6]. Соціально-економічні аспекти змісту прав людини породжують прогресивні потреби економічного розвитку людства [6]. Малейна М. у своїх дослідженнях підтримує двохелементну структуру змісту права людини на життя, а саме: право на збереження життя та право на розпорядження життям. До права на збереження життя автор відносить відмову держави від війни та участі в ній, відмову від смертної кари чи обмеження її застосування, встановлення порядку обігу та застосування зброї та інше. Україна є демократичною державою, де право на життя є головним пріоритетом, відповідно найвище покарання у вигляді смертної кари було замінено на довічне позбавлення волі. На жаль, у сучасних реаліях, держава не в змозі відмовитись від війни чи участі в ній, адже ворог активно намагається захопити українські території, вбиває невинних людей та знищує

інфраструктуру держави. Країна не має на меті поширювати агресію та ненависть, а прагне лише зберегти свою територіальну цілісність та захистити народ.

Ще одним із аспектів права на життя у сучасних реаліях є використання евтаназії як способу позбавлення життя, який прямо заборонений українським законодавством. Пункт 3 статті 52 Закону України “Основи законодавства про охорону здоров’я” зазначає, що медичним працівникам заборонено здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань [3]. Тобто право людини на життя та активні заходи щодо підтримання її життя повинні здійснюватись до того моменту, поки стан людини буде визначатись як незворотна смерть. Важливим є й те, що евтаназію як спосіб позбавлення життя засуджують також і з релігійних та моральних поглядів. Застосування евтаназії не лише суперечить основним засадам гуманності, але й порушує право особи на життя. На наш погляд, думка про узаконення застосування евтаназії є хибною, адже це може призвести до зловживань з корисливих мотивів, до прикладу – позбавлення життя особи з метою трансплантації органів або з метою заволодіння майном особи.

Підсумовуючи вищесказане, можна зрозуміти, що право на життя у сучасних реаліях є зовсім незахищеним. Неналежний захист основного людського права та можливість безкарно вбивати невинних людей породжує величезну прірву у розвитку людства. Потреба в захисті права на життя в умовах сьогодення є надзвичайно великою, поширення у суспільстві правильних цінностей та заклик до припинення зневажання людського існування у майбутньому могли б допомогти у розв’язанні цієї проблеми. Потреба та важливість реалізації права на життя у сучасних умовах є як ніколи важливою, адже відсутність даного права унеможлиблює існування усіх інших прав. Будь-які права не мають жодного значення, в той час як у людини забирають право на її нормальне функціонування, розвиток та буття загалом.

Л і т е р а т у р а :

1. Конституція України: закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: з поправками, внесен. відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13). *Право України*. 2010. № 10. С. 215–233.
3. Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров’я” від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ96. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. С. 19.

4. Домбровська О. В. Поняття та ознаки конституційного права на життя людини та громадянина. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2001. № 4. С. 25-32.
5. Бунчук О. Б. Право на життя в умовах війни // Електронний ресурс: <https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-zhyttia-v-umovakh-viiny/>.
6. Ковальчук О. Б., Редько А. В. Захист права на життя: окремі аспекти в контексті сучасних ризиків // Електронний ресурс: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/may/21479/26.pdf>

Н. М. Опольська,
професор кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
доктор юридичних наук, доцент
(м. Вінниця)

СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ ПРАВА НА СВОБОДУ ТВОРЧОСТІ

Творча діяльність у будь-якій сфері науки, літератури, мистецтва є невід'ємним проявом існування людини, основою суспільного прогресу, рушійною силою розвитку людства. Неможливо уявити людську сутність без можливості реалізації творчих здібностей. Право на творчість є невід'ємною складовою людської природи, тобто воно є природним правом.

Висвітлюючи сутність і зміст права на свободу творчості, доцільно проаналізувати його ціннісний аспект. Адже саме ціннісні орієнтири відіграють визначальну роль у праві, вони впливають на правову реальність, діяльність людини, визначають мету пізнавальних процесів. З огляду на це, необхідно дослідити правову аксіологію свободи творчості.

Цінність права на свободу творчості полягає у його здатності задовольняти потреби людини. Право на свободу творчості забезпечує реалізацію потреби людини у визнанні, пізнавально-творчу потреби, потребу у розвитку, екзистенційні потреби, крім того, результати творчості можуть забезпечувати задоволення матеріальних потреб людини.

Крім того, цінність права на свободу творчості виражається у його здатності сприяти розвитку та реалізації творчих здібностей та творчого потенціалу особи за допомогою спеціальних механізмів і процедур.

Інструментальна цінність права на свободу творчості проявляється у його організаційній, узгоджувальній природі, у його функціях та законодавчо встановлених обмеженнях. Загальносоціальна цінність права на свободу творчості проявляється у значенні для розвитку окремої особи і суспільства в

цілому, адже творча діяльність є основою суспільного прогресу. Загальносоціальна цінність права на свободу творчості проявляється також у тому, що воно є природним правом людини і належить їй від народження.

Н. Оніщенко зазначає, що соціальна роль права в значній мірі знаходить прояв за допомогою впливу на волю і свідомість людей. Цей вплив здійснюється як в процесі дії права на учасників суспільних відносин (поза конкретними правовідносинами), так і безпосередньо в ході правового регулювання [1, с. 24].

М. Осядла вказує, що соціальна цінність свободи полягає в її корисності для гідного існування як окремого індивіда так і діяльності всього суспільства, держави. Свобода встановлює можливість суспільної діяльності суб'єктів суспільних відносин шляхом визначення масштабу свободи для індивідів, що є постійним фактором встановлення, оновлення та врегулювання суспільних відносин, досягнення миру та злагоди [503, с. 14].

Соціальне призначення права на свободу творчості є продовженням потреб суспільного розвитку і знаходить своє вираження у діючому законодавстві, що регулює творчо-правові відносини, відносини у сфері інтелектуальної власності. Виходячи з того, що призначення права вирішувати самостійно соціальні завдання є найважливішим конститутивним моментом поняття “соціальне призначення права”, доцільно визначити мету та завдання права на свободу творчості. Це своєрідна програма, що орієнтована на врегулювання суспільних відносин, задоволення потреб особи та суспільства, які лежать в основі цінності права на творчість.

Метою права на свободу творчості є забезпечення можливості реалізації творчого потенціалу особи та результатів її творчої діяльності.

Соціальне призначення права на творчість полягає у виконанні специфічних завдань, що обумовлені його метою та соціальною цінністю, зокрема:

- спонукання до розвитку творчих здібностей;
- заохочення до творчої діяльності особи, інтелектуального потенціалу нації, суспільства;
- створення умов для реалізації права на свободу творчості;
- забезпечення рівних можливостей у реалізації права на свободу творчості;
- забезпечення оптимального поєднання свободи творчості і справедливості у сфері творчої діяльності.

Підводячи підсумок слід зауважити, що соціальне призначення права на творчість полягає у виконанні специфічних завдань, що обумовлені його метою та соціальною цінністю, зокрема: створення умов для реалізації права на свободу творчості; заохочення до творчої діяльності особи,

інтелектуального потенціалу нації, суспільства; забезпечення рівних можливостей у реалізації права на свободу творчості; забезпечення оптимального поєднання свободи творчості і справедливості у сфері творчої діяльності.

Безпосередньо спрямовані на виконання зазначених завдань функції права на творчість. Вони поділяються на загальносоціальні функції права на творчість (гуманістична, виховна, ідеологічна, прикладна, евристична) та юридичні (регулятивна і охоронна). Соціальне призначення права на творчість має прямий зв'язок із функціями (напрямами його впливу), і навпаки – функції права на творчість визначаються його призначенням.

Література:

1. Оніщенко Н. М. Правовий конструктив: теорія і практика. Держава і право у світлі сучасної юридичної думки : збірник наукових праць на пошану академіка Ю. С. Шемшученка: до 75-річчя від дня народження. Київ : Юридична думка, 2010. С. 100-105.
2. Осядла М. В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2016. 29 с.

*Пєсцов Р. Г.,
кандидат юридичних наук, доцент
НПУ імені М. П. Драгоманова;*

*Чорномаз А. І.,
студентка 21 МП групи
соціально-правового факультету
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ВІДНОВЛЕННЯ СТРУКТУРИ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ В СИСТЕМІ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ

Збройні Сили України є багатоструктурованим і складним організмом, належне функціонування якого залежить від належного функціонування усіх його складових. Активне реформування структурних підрозділів та оновлення керівного складу ЗСУ дають підстави для відновлення військових судових інституцій.

Причиною цього є специфіка складу військових правопорушень, завантаженість суддів іншими категоріями судових справ. Окрім зазначених причин варто вказати і ще на одну – невідповідність суддів судів загальної юрисдикції до розгляду військових правопорушень, або правопорушень, які

вчинили військовослужбовці під час проходження дійсної військової служби. У більшості суддів відсутній досвід військової служби та участі в бойових діях, а також доступ до документів, що становлять військову таємницю. Також доцільно звернути увагу і на процесуальні особливості судового розгляду військових справ. Так, наприклад, в умовах бойових дій допит військовослужбовців в якості свідка в залі суду практично не вбачається за можливе. Здійснення судочинства військовими суддями в умовах бойових дій може здійснюватися безпосередньо на фронті.

Варто зазначити, що військові суди не є новелою для вітчизняної судової системи. З дня проголошення незалежності в Україні діяли військові трибунали. Військові трибунали діяли на території України на постійній основі як в мирний, так і у військовий час. Постановою ВРУ “Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів” № 2979 – XII від 3 лютого 1993 року [5]. військові трибунали змінили назву на військові суди. Через рік, в 1994 році до Закону України Про судоустрій України” [6] було внесено доповнення, які визначали систему військових судів, а також їх місце в системі судоустрою.

Тому, на сьогоднішній день, більшість експертів сходяться в єдиному висновку – якнайшвидшому відновленні діяльності військових судів. Так, Є. Сидоров, один із прихильників ідеї відновлення військових судів, стверджує, що звичайні суди не здатні здійснювати правосуддя на належному для функціонування Збройних Сил України рівні [1]. Свого часу народними депутатами України С. Г. Міщенко, І. Ю. Вінник та С. В. Пашинський на підтримку відновлення інституту військових судів вносили на розгляд парламенту Проекти законів. Мова йде про Законопроект “Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів (щодо відновлення в системі занальної юрисдикції військових судів)” від 30.01.2015 р. [2] та Законопроект “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань)” від 6.04.2015 р. [3].

І якщо, щодо відновлення діяльності органів військової юстиції склалася чітка позиція, суперечка між експертами зводиться щодо підходів по організації функціонування військових судів. Так, нещодавно, Голова Касаційного Кримінального Суду у складі ВСУ Станіслав Кравченко, принциповий противник відновлення військових судів, зазначив, “що з урахуванням специфіки військового стану в державі цілком можливо відновити військові суди. Питання лише в моделі військових судів, як вони будуть працювати і в якому форматі” [4].

На сьогодні в світі напрацьовано три підходи щодо функціонування військових судів.

Перший підхід – військові суди можуть діяти як в мирний, так і у військовий час на постійній основі. Така організаційна форма існування військових судів характерна для більшості країн.

Другий підхід – в судах загальної юрисдикції на постійній основі функціонують спеціалізовані військові палати, або військові ради. Така організаційна форма існування органів військової юстиції характерна для таких країн, як Болгарія, Нідерланди, Норвегія, Угорщина, Фінляндія, Франція.

Третій підхід – функціонування військових судів можливе лише у військовий час, або у військових підрозділах, які розташовані на території іноземної держави. В мирний час справи щодо військовослужбовців розглядаються судами загальної юрисдикції. Така організаційна форма функціонування військових судів притаманна для таких країн, як Австрія, Португалія, ФРН, Швеція, Японія.

Незважаючи на відмінності у підходах на розуміння організації функціонування військових судів, існують критерії, які їх об'єднують. Зокрема: військові суди належать до ланки спеціалізованих судів; розглядають справи щодо військовослужбовців; мають однаковий предмет розгляду – військові кримінальні правопорушення.

Варто зазначити, що діяльність військових судів в країнах Європейського Союзу ґрунтується на нормах національного законодавства, а також на рішеннях Європейського Суду з прав людини та Постійного Комітету Ради Європи. Прикладом може слугувати Меморандум “Судочинство у військових справах” Комітету Ради Європи від 16 червня 2003 року. В документі зазначалося, що “наявність військових судів не суперечить Європейській Конвенції про захист прав людини та основних свобод і зобов'язанням держав, що підписали вказану Конвенцію” [4].

Успішно здійснювати свої функції Збройні Сили можуть в умовах військової дисципліни та порядку, коли особистість військовослужбовця, його честь, гідність, права та законні інтереси, захищені правовими засобами і механізмами. Таким правовим механізмом є система військових судів. Адже одним із завдань військових судів, які були визначені в законі України “Про судоустрій України” (втратив чинність в 2010 році) є забезпечення боєздатності і боєготовності Збройних Сил України та інших військових формувань, захист прав і свобод військовослужбовців, а також прав і законних інтересів військових частин, установ, організацій [7].

Література :

1. Є. Сидоров “Без військових судів потрібного рівня ефективності правосуддя у військових формуваннях не досягти”. Електронний ресурс: Режим доступу : <http://yur-gazeta.com/interview/-bez-viyskovih-sudiv-potribnogo-rivnyaefektivnosti-pravosuddyaviyskovih-formuvannya-ne-dosyagti.htm>
2. Проект Закону “Про внесення змін до деяких законодавчих актів в Україні (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань)” від 30.01.2015 р. Електронний ресурс: Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6?id=&pid069=198&Ses=0&Sk1=9>
3. Законопроект “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань)” від 6.04.2015 р. Електронний ресурс: Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6?id=&pid069=198&Ses=0&Sk1=9>
4. Електронний ресурс: Режим доступу : <https://sud.ua/ru/news/publication/241636-voennye-sudy-mozhno-vosstanovit-no-nuzhny-resursy-kassatsionnyu-ugolovnyu-sud-vs>
5. Постанова ВРУ “Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів” № 2979 - XII від 3 лютого 1993 року. Електронний ресурс: Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2979-12#Text>
6. Закон України “Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР “Про судоустрій Української РСР”” № 4017-XII від 24.02.1994 р. Електронний ресурс: Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-12#Text>
7. Закон України “Про судоустрій України” від 7.02.02 р. № 3018-III (втратив чинність) Електронний ресурс: Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text>

С. І. Шитий,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

КОРУПЦІЯ ЯК ОСНОВНА ВНУТРІШНЯ ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Нині Україна переживає кризу небачену з моменту її виникнення. На нашу державу напала російська федерація. Військова агресія, яка тривала понад вісім років, 24 лютого 2022 року вилася у відкрите повномасштабне військове вторгнення. Українські міста перебувають під постійною загрозою ракетних і бомбових ударів, а ворог не полишає спроб захопити якомога більше території України, вчиняє туристичні атаки на цивільне населення та інфраструктуру. Говорячи про загрози національній безпеці, очевидно, що головною зовнішньою загрозою Україні, самому її існуванню як держави, життю і здоров'ю громадян, є саме російська федерація, а також правлячий в ній антидемократичний режим, що має багато ознак фашистського.

Якщо зовнішня загрози це росія, то, що ж є загрозою внутрішньою? Про це можна багато розмірковувати, але варто пам'ятати, що шпигунство і диверсійно-підбивна діяльність це теж елемент зовнішньої загрози. Туди ж можна віднести поширення ворожої пропаганди, деструктивних ідеологій та ворожих псевдокультурних цінностей. При виключенні з переліку усього вищезгаданого може видатися, наче немає великих загроз національній безпеці України. Нажаль це не так. Досвід років незалежності України і досвід років війни, а особливо її гарячої фази, яка триває коли пишуться ці рядки, свідчить що окрім величезної зовнішньої загрози національній безпеці України в особі російської федерації існує не менша, а можливо і більша внутрішня загроза не лише національній безпеці, а і самому існуванню України як держави. Це корупція.

Відповідно до частини 1 статті 1 Закону України “Про запобігання корупції”, корупція – використання особою, зазвичай посадовцем, особою, яка наділена владою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди цій особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1]. Інакше кажучи корупцією є використання посадовою особою, особою наділеною владою і владними повноваженнями, цієї самої влади і цих самих прав і повноважень в інтересах приватних осіб за винагороду, тобто з метою особистого збагачення. Корупція це жахливе деструктивне явище, яке крім прямого порушення закону і шкоди суспільству, несе шкоду правовій свідомості громадян. Тобто, якщо особи, які покликані виконувати закон, або забезпечувати його виконання, закон порушують, то чому дотримуватися закону повинні звичайні громадяни. Погіршує ситуацію, також, відсутність відповідальності посадовців за корупційні злочини. Хоча в Україні створена і почала діяти повна структура органів боротьби з корупцією, але строк їх діяльності ще незначний, а відчутних результатів поки не було. Але, крім безпосереднього порушення закону і розвитку правового нігілізму, що саме по собі є загрозою національній безпеці, оскільки руйнує авторитет державної влади і понижує ефективність роботи державних органів, корупція несе пряму загрозу самому існуванню держави, оскільки корупція є значним підґрунтям для злочинів проти основ національної безпеки України.

Злочини проти основ національної безпеки України є найбільш суспільно небезпечними посяганнями. Їх родовим об'єктом виступають суспільні відносини, які забезпечують державну безпеку, конституційний

лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, обороноздатність, тобто основи національної безпеки України. Іншими словами, родовим об'єктом цих злочинів є суспільні відносини, що забезпечують саме існування України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної і правової держави [2]. Найбільш відомим злочином серед злочинів проти основ національної безпеки України є державна зрада. Державна зрада це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [3]. Інакше кажучи, державна зрада це умисні дії особи на шкоду державі, її суверенітету, територіальній цілісності і недоторканості яке вчиняється особою з ідеологічних міркувань, тобто через політичні переконання, або ж за матеріальну винагороду, в якийсь формі. В умовах агресивної злочинної війни проти України, такі дії вчиняються на користь іноземної держави, тобто російської федерації, і саме агресор виступає саме тим, хто надає матеріальну вигоду особам, які вчиняють державну зраду. Тобто, можна дійти висновку, що при вчиненні корупційного особа наділена владою, по суті, заради матеріальної винагород, зраджує державу на користь приватної особи, то особа, яка вчиняє державну зраду, чи інший злочин проти основ національної безпеки України, заради матеріальної винагороди, зраджує державу на користь іншої держави. Тобто наділена владно-виконавчими повноваженнями особа, при вчиненні обох злочинів, здійснює, по суті, ті самі дії з тих самих підстав, але на користь різних суб'єктів – приватних осіб у випадку корупції і іноземної держави, у випадку державної зради. Таким чином, цілком логічно можна зробити припущення, що особа, яка вже вчиняла корупційні злочини, буде набагато більш схильною до вчинення злочинів проти основ національної безпеки України. А отже, корупція є прямою загрозою національній безпеці України, оскільки створює передумови для злочинів проти основ національної безпеки України.

Л і т е р а т у р а :

1. Закон України “Про запобігання корупції”. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 49. ст. 2056.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України [Текст] : станом на 5 берез. 2018 р. / [Азаров Д. С. та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея ; Нац. акад. внутр. справ. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1101 с.
3. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. ст. 131.

ПАНЕЛЬ ІІІ

ЕВОЛЮЦІЯ ТА ЗАХИСТ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ росії ПРОТИ УКРАЇНИ

*А. А. Карнаух,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ДЕМОКРАТИЧНІ СТАНДАРТИ ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Головною тенденцією розвитку сучасного європейського парламентаризму є підтримка політичних партій з боку держави. З середин 50-х років ХХ століття починає активно застосовуватися державне фінансування. В країнах Європи впровадження державного фінансування було зумовлено, перш за все, необхідністю обмеження впливу приватних осіб (небезпека лобіювання інтересів тієї чи іншої групи капіталу) та іноземних організацій (що неприпустимо з огляду на національну безпеку країни) на партійну діяльність.

Правовою основою державного фінансування стало конституційне визнання політичних партій найважливішим інструментом громадянського суспільства, яке відіграє зростаючу роль в організації і здійсненні державної влади. Таке визнання покладає на державу обов'язок сприяти політичним партіям у найбільш ефективному здійсненні їхніх функцій. Фінансова підтримка держави стає особливо необхідною в умовах, коли активна участь у політичному житті і, насамперед, у виборчому процесі, вимагає великих матеріальних витрат, на які не вистачає ані власних фінансових коштів партій, ані добровільних пожертвувань (або членських внесків) [1, с. 190].

Як відомо, на сучасному етапі фінансування політичних партій здійснюється з таких джерел: вступних і членських внесків; підприємницької

діяльності партій; пожертвувань; державного фінансування та приватного фінансування. Перші два джерела виникли історично раніше, ніж три інших і становлять самофінансування політичних партій. При цьому головним джерелом фінансової незалежності були вступні й членські внески.

Наразі добре відомий факт фінансової несаможитливості партій. Це стосується партійних систем практично усіх держав. Банкрутство членських внесків як головної складової партійних бюджетів пояснюється низкою причин, що виникли майже одночасно в останній чверті минулого століття, найістотнішими серед яких є втрата політичними партіями масового характеру. У свою чергу падіння довіри населення до політичних партій призвело до зменшення членського складу політичних партій.

Також слід зазначити, що зменшення чисельності членів політичних партій пов'язане також із появою кадрових партій, у яких формальне членство не є обов'язковим.

В умовах сьогодення партії, які виникають уже не розраховують на вступні й членські внески як джерело фінансування, а одразу орієнтуються на інші джерела (у першу чергу, на кошти певних спонсорів).

З часом з'явилися нові джерела фінансування партій, які за масштабами істотно переважають традиційні. Мова, насамперед, йде про державне й приватне фінансування та про нові можливості, пов'язані з підприємницькою діяльністю політичних партій. Включення держав у фінансування політичних партій у західних країнах відбулося у 70-ті роки ХХ ст. Першою країною, що ввела в законодавчому порядку державне фінансування політичних партій, була ФРН. Потім у 60-х роках воно було введено у Франції, Австрії, Швеції, Фінляндії, Данії й у 70-х роках – в Італії, Норвегії [1, с. 192].

Одним із найбільш поширених інструментів зменшення залежності політичних партій від надмірного впливу фінансово-політичних груп є державне фінансування партій. Основну мету державного фінансування політичних партій було досить чітко окреслено в одному з перших загальноєвропейських документів, що стосувалися цього питання, – Рекомендаціях ПАРЄ “Фінансування політичних партій”: “Політичні партії мають отримувати фінансування з державного бюджету для запобігання встановленню залежності від приватних донорів та гарантування рівності можливостей для усіх політичних партій”.

Державне фінансування статутної діяльності політичних партій, відповідно до внесених змін до Закону України “Про політичні партії в Україні”, розпочалося з третього кварталу 2016 року.

У 2020 році, відповідно до Закону України “Про політичні партії в Україні” право на отримання державного фінансування мають п'ять

політичних партій, які у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року отримали не менше п'яти відсотків голосів виборців: “Слуга народу”, “Опозиційна платформа – За життя”, “Всеукраїнське об'єднання Батьківщина”, “Європейська Солідарність”, “ГОЛОС”.

Рішення про надання партії державного фінансування її статутної діяльності приймається Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) на підставі результатів останніх чергових або позачергових парламентських виборів. На НАЗК покладені й функції розподілу державного фінансування між партіями.

Державне фінансування політичних партій підвищило рівень фінансової, організаційної та кадрової спроможності партій, дозволило диверсифікувати джерела фінансування партійної діяльності, зменшило рівень залежності партій від великих донорів, зменшило ризики корупції у політиці за рахунок зменшення залежності партій від приватних донорів, дало змогу компенсувати скорочення кількості членів партій і, відповідно, надходжень від членських внесків, переорієнтувати діяльність партій з постійного пошуку джерел фінансування на внутрішньопартійний розвиток, створило умови для чесної та вільної політичної конкуренції, розвитку нових партій [2].

Законом України “Про політичні партії в Україні” було запроваджено не тільки державне фінансування політичних партій, але й щоквартальну звітність для політичних партій, встановлено максимальний розмір суми внеску від фізичних та юридичних осіб, та передбачено адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення встановленого порядку або строків подання звітів політичних партій, подання завідомо недостовірних відомостей у звітах політичних партій, порушення порядку надання або отримання внесків, порушення порядку надання або отримання державного фінансування статутної діяльності політичних партій. Завдяки чинному Закону України “Про політичні партії в Україні” відповідальність політичних партій за різноманітні порушення збільшилася й чіткіше врегульована [2].

Таким чином, державне фінансування статутної діяльності політичних партій є ключовим інструментом підвищення фінансової прозорості діяльності політичних партій.

Ще одним джерелом фінансування сучасних політичних партій, що істотно зростає є кошти спонсорів – приватних і юридичних осіб.

Оскільки приватне фінансування, зокрема пожертви, створює можливості для впливу та корупції, мають застосовуватися такі правила:

- 1) заборона пожертв від державних підприємств, підприємств, що знаходяться під державним контролем, фірм, що виробляють товари чи надають послуги для публічного адміністративного сектору;
- 2) заборона пожертв від компаній, розташованих в офшорних зонах;
- 3) суворі обмеження на пожертви від юридичних осіб;
- 4) законодавча межа максимальної суми пожертв;
- 5) заборона пожертв від релігійних інституцій [1, с. 193].

Забороняються пожертви від іноземних держав чи підприємств. Але це не має перешкоджати фінансовим жертвам від громадян, які перебувають за кордоном.

Має гарантуватися прозорість приватного фінансування кожної партії. Для досягнення цього партія повинна щороку оприлюднювати річний фінансовий звіт за попередній рік, що має включати список усіх пожертв, окрім членських внесків. Усі пожертви, що перевищують установлений законодавством обсяг, мають бути обліковані та оприлюднені.

Контроль за фінансуванням партій і виборчих кампаній та відповідальність за правопорушення (Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1516 2001 р.) – нагляд за фінансуванням партій та виборів, а також відповідальність за порушення у сфері фінансування партій і виборів, мають базуватись на таких принципах:

- 1) моніторинг фінансування партій і виборчих кампаній має бути незалежним;
- 2) незалежний моніторинг повинен включати перевірку фінансових звітів партій і витрат на виборчі кампанії, їх оприлюднення та публікацію;
- 3) державам слід сприяти спеціалізації судової влади, правоохоронних органів та інших працівників у боротьбі проти незаконного фінансування партій і виборчих кампаній;
- 4) порушення правил фінансування партій і виборчих кампаній повинно мати наслідком застосування ефективних, пропорційних та превентивних санкцій [4, с. 42].

Отже, відкрите та прозоре фінансування політичних партій і кандидатів є вирішальним фактором у боротьбі проти корупції, а також за завоювання та збереження довіри громадян до політичних процесів.

Література:

1. Політичні партії: теорія та функціональні практики : [Навчальний посібник] / Новакова О. В., Агафонова Г. С., Моїсеєва А. С., Струнін П. А. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. 300 с.
2. Про державне фінансування політичних партій. Режим доступу : <https://nazk.gov.ua/uk/documents/pro-derzhavne-finansuvannya-politychnyh-partij/>

3. Державне фінансування статутної діяльності політичних партій: досвід ЄС і напрями удосконалення вітчизняного законодавства. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/derzhavne-finansuvannya-statutnoi-diyalnosti-politichnikh-partiy-dosvid-es-i>
4. Підтримка належного урядування: проект протидії корупції в Україні. Режим доступу: <https://parlament.org.ua/upload/docs/Text.pdf>
5. Фінансування політичних партій та виборчих кампаній. Режим доступу: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/funding-of-political-parties-and-election-campaigns-UK.pdf>

*Купіна Л. Ф.,
професор кафедри правознавства
та галузевих юридичних дисциплін
НПУ імені М. П. Драгоманова,
доктор юридичних наук, доцент;*

*Вознюк Т. А.,
студент 4 курсу
соціально-правового факультету
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДЕРАДЯНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ УКРАЇНИ

Вперше за часі існування незалежності України було зроблено спробу викорінення усталених термінів в трудовому законодавстві, які не сприяли ефективному застосуванню норм Кодексу законів про працю України при регулюванню суспільних відносин. Так, Законом України № 2215 від 21.04.2022 “Про дерадянізацію законодавства України” було зроблено заміну терміну, який визначав сторону трудового договору – “власник або уповноважений ним орган” на “роботодавець”.

Декілька десятиліть ця проблема визначення сторони трудового договору обговорювалася в наукових колах, обґрунтовувалися причини та підстави зміни термінології, досліджувалися наслідки від складності та неоднозначності визначення сторони роботодавця як власник та уповноважений власником орган при застосуванні на практиці.

Процес дерадянізації обумовлений тим, що впродовж століть російський імперський режим намагався нав'язати міф про вторинність української культури та її зв'язок з російською культурою. Насправді українська культура самобутня та унікальна. Саме тому, необхідне

відмежування українського культурного простору від маркерів імперської спадщини. Дерадянізація є тим процесом відмежування, котрий є логічним продовженням декомунізації. Декомунізація розпочалася ухваленням Верховною Радою України 9 квітня 2015 року пакету законів, змістом яких було недопущення повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-яких дискримінацій за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України.

Аналогічної мети і було притримано при розробці Закону України “Про дерадянізацію”. Вказаним Законом України проведено ґрунтовну зміну законодавства та визначено Перелік актів органів державної влади і органів державного управління Союзу РСР, що не застосовуються на території України, до якого віднесено 929 нормативних документів (Законів, Указів, Розпоряджень, Постанов), а також Перелік актів органів державної влади та органів державного управління Української то РСР, що не застосовуються на території України, до якого віднесено 255 нормативних документів (Законів, Указів, Постанов).

Щодо внесення зміни до Кодексу законів про працю України, то варто виокремити основні:

1. Внесено зміни у термінологічні аспекти, відтепер замість “власник або уповноважений ним орган” використовують роботодавець;
2. Застосування терміну “навчальні заклади” замінено на заклади освіти;
3. Застарілий термін “народне господарство” відображено у актуальному вимірі – економіка України.

На нашу думку, такі зміни сприяють розвитку сучасних підходів до врегулювання відносин в сфері праці, а також полегшують застосування норм на практиці, особливо при визначенні сторони трудового договору.

Л і т е р а т у р а :

1. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище-Київ: інститут політехнічних та етніонаціональних досліджень І. Ф. Кураса НАН України ; інститут культурології України, 2019. 320 с.
2. Kutkina A. Between Lenin and Bandera: Decommunization and Multivocality in Post-Euromaidan Ukraine : [англ.], ibidem Press, 2021. 332 p., ISBN 978-3-8382-1506-8.
3. Володимир В’ятрович: Наше завдання – щоб совок не відтворився в майбутніх поколіннях. *Українська правда*. 10.04.2015.
4. Кодекс законів про працю України || від 10.12.1971 р. № 322-VIII (редакція 02.04.2022 р.).

5. Закон України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки” від 9 квітня 2015 року. № 317-VIII Закон України “Про правовий статус та вшанування пам’яті борців за незалежність України у XX столітті” від 09.04.2015. № 314-VIII
6. Закон України “Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років” від 09.04.2015. № 315-VIII
7. Закон України “Про організації роботодавців, їх об’єднання, права і гарантії їх діяльності” від 22.06.2012. № 5026-VI
8. Закон України “Про дерадянізацію законодавства України” від 21.04.2022 р. № 2215-IX
9. Закон України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки” від 9 квітня 2015 року. № 317-VIII

Макарова О. В.
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова;*

Задерей В. М.,
*студентка 3-го курсу,
спеціальність “Право” НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ДЕМОКРАТІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Демократія як світоглядна цінність та форма суспільного життя існує понад двох тисячоліть. За ці роки значення слова “демократія” зазнавало багатьох змін та модифікацій, що супроводжували історичний розвиток людського суспільства.

Історія воєн свідчить, що збройне насильство чи не завжди було головним засобом вирішення міждержавних суперечок незалежно від форм правління. Протягом століть військова політика переважної більшості країн будувалася на основі конфронтації з сусідами і часто призводила до збройних сутичок, для чого потрібно було завжди мати багато добре навчених різнорідних військ та різнотипних озброєнь. Варто вказати й на інший бік військових суперечок, а саме цілеспрямований вплив на форму правління держав, що змінювалась відповідно до ходу чи результатів військових зіткнень.

Метою нашої роботи є демократія в умовах війни в Україні.

У нашій роботі використано наукові праці таких вчених Т. Г. Андрієвський, Т. Ф. Герасимчук, В. П. Горбулін, Д. С. Коротков, в яких

розглянуто окремі аспекти демократичного розвитку України, порівняння його з іншими країнами протягом різноманітних історичних етапів.

Знаменитою і водночас показовою є цитата Вінстона Черчілля в Палаті громад британського парламенту, виголошена 11 листопада 1947 року: “Багато форм правління застосовувалося і ще застосовуватиметься у цьому грішному світі. Усі розуміють, що демократія не є досконалою чи всезнаючою. Правильно було сказано, що демократія – найгірша форма правління, за винятком решти, які випробовували час від часу” [3, с. 188]. Безперечно, демократія не є сьогодні панацеєю чи надійною гарантією успішного політичного розвитку країни, втім саме справді демократичні країни перебувають в авангарді економічного та соціального поступу сучасного суспільства.

Визначаючи природу феномену демократії, дослідники акцентують увагу на розумінні демократії як: по-перше, як форми правління, що визначається з джерел влади уряду та цілей, яким вона служить; по-друге, з процедур інститутів органів влади. Тому вчені віддають перевагу визначенню демократії, що вписується в русло специфічної політичної практики, яку відрізняє певна процедура та результат функціонування, що, відповідно складають складну та впорядковану систему переговорів усередині влади, всередині суспільства та між владою та суспільством щодо цілей суспільного розвитку, засобів їх досягнення та розподілу ресурсів. При цьому, демократія можлива лише за умов наявності активних, ініціативних громадян, які дорожать свободою, які сприймають закони як єдино легітимний механізм регулювання суспільних відносин, які не довіряють свою долю державі, а вимагають від державних інститутів створення необхідних умов для реалізації їх потенційних можливостей [2, с. 54-55; 5, с. 122].

Однак, всі ці визначення стосуються насамперед мирного часу і як показує практика часто є неефективними та маніпулятивними в часи війни. Зокрема, відомо, що референдум як рішення, ухвалене на основі більшості голосів виборців, є найкращою формою врегулювання конфліктів, і є проявом прямої демократії. Однак, нещодавні референдуми на тимчасово окупованих територіях України фактично перекреслюють цю ідею, та нівелюють будь-який її зміст. Безперечно, маніпуляції з основними здобутками та цінностями демократії неприпустимі, однак вони на сьогодні є, на жаль.

Водночас, війна продовжується, а значить демократія продовжує функціонувати в Україні. Вона розвивається зсередини і зовнішні учасники можуть лише підтримувати її. З огляду на саму природу демократії як довгострокового та складного процесу, характер якого багато в чому

визначається існуючими умовами, справа демократизації українського суспільства має ґрунтуватися на глибокому розумінні реалій сьогодення та водночас на багажі знань та досвіду, взятих з аналогічних ситуацій. Війна прямо впливає на саме існування демократії в суспільстві, яке має продовжувати за неї боротись. Зокрема йдеться про контроль громадянами влади навіть в умовах війни над демократичними інститутами, поваги до демократичних цінностей тощо.

Слід зосередити увагу на проведенні розумної політики щодо запобіжних заходів та ефективному інформуванні громадян про перебіг військових дій. Водночас, не розголошуючи державних таємниць та без наміру обмежити демократичні свободи. Крім того, ефективно та креативно осмислювати виклики, не вдаючись до зловживання владою, включаючи недопущення поліцейського свавілля та посягань на права людини. Ще одним важливим напрямком є намагання не радикалізувати політику під час війни, намагаючись залучити до себе громадян, сприяти їх єдності. Саме баланс такої політики має привести до успіху питання “виживання” демократії в найбільшій війні Європи після Другої світової.

Додатковим випробуванням для демократії в Україні стала глобалізація, яка найбільш виявила протиріччя між різними підходами до політичного устрою країни залежно від пріоритету цінностей. Протистояння, що виникло, носить непереможний характер і набуває форми запеклої боротьби, в якій використовуються всі можливі засоби, починаючи від терористичної загрози до збройної конфронтації. Коротков Д. слушно зауважив, що Україна виявилася втягнутою в нові форми військових конфліктів на тлі геополітичних ігор РФ, що врешті призвело до повномасштабного вторгнення. Війна впливає на формування системи захисту прав і свобод громадян і моральних координат сучасного українського суспільства [4, с. 192].

Метою гібридної війни, яка полягає в створенні хаосу, підриві цінностей демократичного світу і культивуванні всеохоплюючої атмосфери недовіри та нігілізму [3, с. 178; 1, с. 107].

Системний аналіз впливу “гібридної війни” на демократію можна проілюструвати на таких нюансах. По-перше, вона поєднує в собі конвенційні й неконвенційні бойові дії учасників цієї війни (поруч зі збройними силами дієвими учасниками стають терористи, найманці тощо). По-друге, початок “гібридної” війни пов’язаний із використанням неконвенційних методів ведення бойових дій, які здійснюють незаконні збройні формування. По-третє, протягом усієї “гібридної війни” дуже велике значення приділяється боротьбі за уми й душі людей, тобто інформаційній

боротьбі, де основними діючими суб'єктами є не військові, а цивільні: ЗМІ, телебачення, інші засоби масової комунікації [2, с. 367].

Безперечним є факт, що такі специфічні воєнні дії мають вплив на демократичний режим в країні. Так, зокрема ЗМІ і телебачення є активними акторами функціонування інституту демократії й ретрансляторами громадської думки, інформування населення, при цьому обмеження свободи слова і друку є неприпустимим для демократичної держави.

Гібридна війна з притаманними їй спотвореними гібридними цінностями, переповненим фейками інформаційним простором, непередбачуваністю та асиметричністю підривних дій супротивника, на жаль, з кожним роком стає все більш звичною і невід'ємною реальністю не тільки для України, але й для Європи [5, с. 217]. Таким чином, констатуємо, що представлені аспекти гібридної війни вражають практично усі політичні інститути держави, а враховуючи фактор асиметричності, можна цілком припустити, що під загрозою знаходяться усі інституції держави і суспільства.

Таким чином, війна завжди є викликом для демократії, особливо це стосується такої молоді демократії як українська. В умовах війни по суті відбувається остаточне становлення і укорінення демократичних цінностей та підвалин українського соціуму, водночас українська спільнота проходить краш-тест на демократію – останнє випробування, що зв'язує її з тоталітарним минулим і демократичним майбуттям. Майбутнє, де пануватимуть права і свободи, індивідуалізм, відсутність корупції, саме тому функціонування демократії в умовах війни – це рушій за свободу, права і власне існування.

Л і т е р а т у р а :

1. Андрієвський Т. Г. Цілі російсько-української гібридної війни. *Політичне життя*. 2018. № 2. С. 103-108.
2. Білошицький С. В. Ліберальна демократія в ХХІ столітті: ресурси, виклики, перспективи. Хмельницький, 2012. 944 с.
3. Герасимчук Т. Ф. Проблеми війни та миру в теорії демократичного миру. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2010. Вип. 16. С. 177-186.
4. Коротков Д. С. “Гібридна війна” та її вплив на захист прав людини й демократичні цінності в Україні. *Політикус*. 2017. Вип. 1. С. 191-195.
5. Світова гібридна війна: український фронт : [монографія] / за заг. ред. В. П. Горбуліна. К. : НІСД, 2017. 496 с.

*О. В. Макарова,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ);*

*А. В. Гоцуляк,
студентка 3 курсу,
спеціальність “Право”
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день демократія є найзатребуванішою формою політичного устрою суспільства, адже дозволяє людям не тільки обирати собі лідерів та керівників, а й є потужним інструментом контролю над владою. Однак такий політичний режим не завжди користувався популярністю в багатьох країнах світі, зокрема в Україні.

В історії нашої держави протягом останніх 100 років була конкуренція ідей щодо її політичного устрою. Гетьман Скоропадський схилився до монархічних поглядів, а Симон Петлюра – до лівих. А ось вже Михайло Драгоманов ревно виступав за ліберальні цінності, соціальну рівність, особисту свободу та громадянські права, чим заклав інтелектуальні підвалини української демократії.

Важливо зазначити, що важливу роль для розвитку демократії відіграли також галицькі ідеї, зокрема про те, що демократія означає “рівність різних частин суспільства, які працюють разом”. Це можна трактувати не тільки як толерантність, а ще й як справжню залученість різних частин суспільства, що є надзвичайно важливо для демократії на всіх етапах її розвитку.

Найбільш відомі представники руху за демократію і незалежність є дисиденти, які згуртувалися у 1960-х рр. після того як радянська влада випустила їх з ГУЛАГу. Дисиденти тримали за основу правозахисні ідеї та нормативні акти, які мали глибоке європейське коріння. В основу дисидентського руху було вкладено стійке переконання щодо конкурентної політики, що зробило з його учасників справжніх національними демократами, які були вкрай далекими до крайньоправових екстреміських ідей” [1].

Багато хто зауважить, що розвиток демократії та навіть саме її існування просто було неможливе в роки СРСР. Однак серед еліти істориків існує думка, що радянські інститути доклалися до пізнішого демократичного

устрою України. Переконливим аргументом тут виступає влада в УРСР, якій було притаманно розподіл повноважень між партійним та державним апаратом, сильні місцеві еліти та слабе лідерство [2].

Як наслідок, після цієї системи, нова Верховна Рада в незалежній Україні була фрагментована, але інституційно сильною, а президентська посада була послаблена, при цьому уряд мав більші повноваження, ніж президент. У спадщину від СРСР залишилися і потужні регіональні еліти [2].

З часів прийняття історичного акту, що проголосив Українську державу незалежною, минуло вже понад 30 років, а той швидкий стрибок у бік демократії, радикальний відхід від державного устрою радянського типу, способів здійснення влади і загальноприйнятої системи колективістських цінностей, перетворився на процес демократичного транзиту з вітчизняною специфікою [5].

Для того, аби створити демократичне суспільство потрібно пройти багато етапів. Одним із них є юридичне затвердження такого політичного режиму. Тому точки зору нормативно-правового регулювання, способи здійснення та механізми демократії в Україні формально є представленими у чинному законодавстві. Конституція України передбачає участь громадян у всеукраїнському та місцевому референдумах, а також право громадян направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування. Трагування ст. 5 Конституції передбачає реалізацію народом України законодавчої ініціативи, проте зміст даного положення або жодного іншого в Основному Законі прямо не врегульовує такого права. Таким чином, в чинній редакції Конституції України відсутні засади реалізації такої впливової форми громадян як народна законодавча ініціатива [4].

На противагу вищезазначеному слід наголосити на тому, що нормативна база в площині закріплення засад участі громадян у прийнятті рішень постійно збільшується та оновлюється. Серед документів, що регулюють дані відносини, можна назвати Закон України “Про громадські об’єднання” (2013 р., останні зміни – 2022 р.), Закон України “Про звернення громадян” (1996 р., останні зміни – 2020 р.), “Про місцеве самоврядування в Україні” (1997 р., останні зміни – 2022 р.), Указ Президента України “Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики” (2004 р.), Постанова КМУ № 996 “Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики” (2010 р.) та інші документи.

Безумовно, прийняття потужної нормативно-правової бази є одним із найважливіших і першочергових кроків задля побудови демократичної держави. Тому є дуже важливим розуміння основних світових тенденцій і

визначення стратегічних напрямів організації діяльності країни. Це дозволить удосконалити законодавство, розвивати низку важливих чинників, що сприятиме переходу на нові етапи України.

Модернізація, що супроводжуватиметься кращою практикою потужних держав світу, може надати нового стимулу для країни, її політичної системи і суспільного духу. Нові вимоги, у разі їх дотримання, можуть стати ефективними інструментами вирішення багатовікових проблем України, закріпити стратегічні позиції України у світі та створити ефективну систему державного управління.

Сучасні виклики для України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави ведуть її шляхом прямої демократії. Звичайно, це не процес “одного дня”, будь-які процеси демократизації базуються на історичному досвіді тих народів, що пройшли цим тернистим шляхом до власної політичної свободи. Специфіка України, що, як і кожна країна, має свої особливі умови, політичні, соціальні та культурні традиції, полягає також у постійних світових змінах і корективах, за якими вона повинна встигати [5].

Отже, демократію в Україні почали закладати ще кілька століть тому і саме через самоусвідомлення українців як вільного народу дозволило створити підґрунтя для того, щоб сьогодні Україна була суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Водночас потрібно визнати, що на сучасному етапі, поряд із беззаперечними демократичними надбаннями, Україну не можна вважати державою з ефективною, якісною демократією, адже громадяни як основний носій влади самі себе такими не відчують, а отже – не ідентифікують, що є серйозною перешкодою до подальшої демократичної модернізації вітчизняної політичної системи. Тому потрібно зміцнити механізми реалізації безпосередньої участі громадян у суспільно-політичних процесах держави, а також вдосконалити конституційні засади практичного втілення безпосередньої участі громадян в управлінні державою.

Л і т е р а т у р а :

1. Зайцев Ю. Дисиденти: опозиційний рух 60-80-х рр. Сторінки історії України ХХ століття. Київ, 1992. 403 с.
2. Полохало В. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств. Київ: Політична думка, 1995. 368 с.
3. Борніков В. Особливості участі громадян в концептуальних моделях демократії: Політичний менеджмент. Київ : Бібліорг, 2007. 13 с.
4. Панцир С. Взаємодія влади і громадськості через механізм громадських рад: стан і перспективи: Збірник матеріалів з питань діяльності дорадчо-консультативних органів в Україні. Київ : Фонд “Європа ХХІ”, 2008. 92 с.
5. Латигіна Н. Українська демократія сьогодні: спроби і помилки. Київ, 2008. 10 с.

*О. В. Новакова,
доктор політичних наук,
професор кафедри політичних наук
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ В УКРАЇНІ

Обрання виборчої системи за висновками А. Лейпгарта є одним з провідних завдань, які постають перед творцями нових демократичних систем. Саме тип виборчої системи суттєво пов'язаний з формуванням партійної взаємодії, створенням урядових структур та взаємодії виконавчих і законодавчих органів влади. Правила, в межах яких відтворюються виборчі практики, формулюються у відповідному законодавстві. На рівні державного регулювання провідним чинником реалізації виборчого процесу стало ухвалення Верховною Радою України 16.07.2020 року Виборчого Кодексу, який не лише суттєво змінив параметри проведення парламентських та місцевих виборів, але і став першим за історію незалежної України системним документом, що об'єднав політико-правові, технологічні та інформаційні виміри проведення виборів. Першим досвідом застосування

Виборчого Кодексу на практиці стали місцеві вибори 25 жовтня 2020 року, що актуалізує необхідність аналізу накопиченого за їх результатами матеріалу. У відповідності до нової системи, вибори більшості категорій місцевих депутатів (обласних і районних рад, а також рад громад із кількістю виборців понад 10 тисяч) проводилися за пропорційною системою з “гнучкими” списками.

Кандидати, які входили до єдиного списку партії (за виключенням першого номера), також були закріплені за одним із територіальних округів. Завданням виборців було обрати одну партію, а також скористатися можливістю занести до бюлетеня прізвище одного з кандидатів окружного списку даної партії. Зафіксований партіями в єдиних списках рейтинг кандидатів міг змінюватися шляхом подолання бар'єра у 25% від виборчої квоти [1].

Емпіричний матеріал дослідження проблематики реалізації нової моделі пропорційної виборчої системи представляють соціологічні дослідження перебігу та результатів місцевих виборів, що відбувалися в Україні у 2020-2021 роках. Важливою складовою формування виборчих практик є поведінка громадян, рівень свідомості та відповідальності під час здійснення політичного вибору. На основі даних, отриманих під час

дослідження Фонду “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва, було з’ясовано, що переважна кількість опитаних оцінює свій рівень розуміння виборчого процесу як середній [2]. Про певну фрагментарність обізнаності виборців у “правилах гри” свідчать наступні результати опитування: більшість респондентів добре орієнтувалася у відмінностях між пропорційною системою із закритими виборчими списками та відкритими виборчими списками. В той же час, близько третини опитаних неправильно відповіли на запитання про наявність можливості на виборах за пропорційною системою проголосувати за одну партію і одночасно підтримати окремого кандидата від іншої партії, а також щодо можливості голосувати за перший номер партійного списку кандидатів. Дана суперечність, проте, не вдається вирішальною, оскільки є переважно наслідком невеликого досвіду практичного використання даної моделі пропорційної системи в Україні. На рівень раціональності діяльності усіх учасників виборчого процесу в українських реаліях місцевих виборів 2020 року вплинули також прогалини в реалізації прийнятої виборчої системи в контексті таких проблем як співвідношення між волею виборців та партійного керівництва, рівномірність представлення виборчих округів. Це яскраво ілюструють результати виборів депутатів Харківської обласної ради, представлені в дослідженні аналітичного центру “Обсерваторія демократії” [3]. Зокрема, було виявлено, що у ряді випадків перемогли ті кандидати, що набрали меншу кількість голосів, оскільки у разі подолання партією 5%-го бар’єру, за єдиним списком гарантовано проходить 1-й номер, а також ще певна кількість кандидатів, що залежить від суми всіх “залишків” мандатів від окружних списків. Результати проведення місцевих виборів ще раз підтвердили ключову роль у формуванні раціональних виборчих практик такого чинника, як обізнаність, свідомість та поінформованість виборців. Не дивлячись на негативні прогнози щодо обізнаності у виборчій процедурі, громадяни, які прийшли на дільниці продемонстрували грамотне заповнення бюлетенів і здійснили голосування за конкретних кандидатів від обраних партій. Пророкування високого відсотку недійсних бюлетенів не справдилося, вони склали в середньому лише 5,5%.

Вивчення протоколів обласних та районних, районних у містах територіальних виборчих комісій в інших регіонах України також не показав помітного зростання кількості втрачених голосів. За середніми показниками кількість недійсних бюлетенів складала від 4,5% до 8,5%. До того ж, 80% виборців (в середньому четверо з п’яти), що прийняли участь у голосуванні, підтримали не просто партію, але й обрали одного кандидата з окружного списку. Такий високий показник персоніфікованого голосування за конкретного кандидата став головною умовою підвищення “відкритості

списків”, оскільки дав можливість значній частині кандидатів подолати бар’єр у 25% від квоти та підвищити свій рейтинг у партійному списку [4].

Отже, поєднання таких чинників, як наявність стабільної підтримки у політичній партії та високий рівень обізнаності і свідомості громадян, які реалізували право проголосувати за конкретного кандидата, забезпечило більш високий рівень відкритості окружних партійних списків та зробило реальним вплив виборців на черговість кандидатів, визначену керівництвом партії.

Література:

1. Виборчий Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення 12.08.2021).
2. Сприйняття виборцями різних типів виборчих бюлетенів для покращення виборчого процесу. Опора. 23 вересня 2021. URL: <http://surl.li/ceckf> (дата звернення 25.10.2021).
3. Авксентьев А. “Напіввідкриті” чи “напівзакриті” списки: як спрацювала система на місцевих виборах – 2020. Аналітичний центр “Обсерваторія демократії”. URL: <https://od.org.ua> (дата звернення 22.10.2021).
4. Нормативно-правове забезпечення та управління виборчим процесом – оцінка ефективності та рекомендації (за підсумками виборчої кампанії-2020). / І. А. Павленко та ін. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-01/vyborchiy-process.pdf> (дата звернення 20.10.2021).

Р. С. Огірко,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

ДЛЯ ЧОГО ЮРИСТУ В ЧАС ВІЙНИ ВИВЧАТИ ФІЛОСОФІЮ ПРАВА?

Запитуючи це, розрізняємо питання чому? (це про минуле, про причини: навчальні плани, компетентності тощо) і питання для чого? (це запит про майбутнє, бачення його проєкції і осмислення).

Очевидно, коли б’ють гармати, мовчать не тільки музи, а й перестає бути чинним право як фундаментальний вимір людського буття перед лицем десятків тисяч насильницьких смертей і неймовірних руйнувань матеріальних і культурних надбань народу.

В таких умовах вивчати філософію права по лекалах і в тонусі мирного часу психологічно важко, а педагогічно-непродуктивно.

Війна також виявляє і поглиблює скриті суспільні кризи, зокрема, тої, що стосується західної традиції права [3, 13, 16-17, 47]. І тут в контексті нашої теми зразу виникає питання чи не є свідченням кризи те, як сукупна Євро-Атлантична спільнота допустила відкритий неспровокований напад Росії на Україну і залишила Україну самотньою перед другою армією світу, яка наступала на країну одночасно на п'ятьох напрямках?

Зрозуміло, що першопричини цієї чергової геноцидної російсько-української війни прямо не обумовлені станом державно-правових систем країн Європи та Америки і їх стосунками з Росією. Вони мають глибокі онтологічні і екзистенційні причини відносин України з Московією, історія розв'язання яких триває вже більше восьмиста років. Але США і об'єднана Європа мають повну, більше того, – кратну перевагу в усіх аспектах можливості зупинення війни – військової, економічної, технологічної, фінансової і т.п. у порівнянні з агресором, але чомусь не зупинили його. Тому, цілком обґрунтовано орієнтуючись на європейську цивілізаційну спільноту, Україна має бачити і враховувати реальний стан всієї сукупності цивілізаційних проблем, пробуючи знайти відповідь на вище поставлене питання.

У цьому випадку мова йде про філософсько-правовий вимір і логічний розвиток європейської правової традиції, зокрема, про її історію періоду Нового часу і Просвітництва.

Європейська правова традиція формувалася і функціонує більше, ніж дві з половиною тисячі років, як унікальний комплекс нових ідей, концептів, правових принципів, норм й інститутів та відповідної практики їх реалізації. На відміну від інших типів права Європейське право пройшло у своєму розвитку низку чітко окреслених історичних етапів, дуже відмінних не тільки правовим змістом, але навіть світоглядною орієнтацією. Але при цьому ця система залишалася напрочуд цілісною і функціональною як один цивілізаційний феномен. Ця наскрізь змістовна і смислова правова єдність є наслідком встановлення, послідовного осмислення і розвитку онтологічного, аксіологічного і антропологічного критеріїв належного в праві, що в своїй основі складає концепт природнього права – головного легітимаційного фактору європейської правової традиції на всіх етапах її розвитку. Іншою її підвалиною є кристалізація, становлення і розвиток феномену людської особистості як суб'єкта права, а пізніше, учасника політичної спільноти таких особистостей, які одночасно становлять громадянську спільноту, сукупність власників, суб'єктів договорів тощо.

Зрозуміло, що ця тема потребує окремого наукового дослідження. Тому тут лише позначимо, як у період Нового часу і далі у час Просвітництва була розірвана ця цілісність правової традиції, зокрема, також і її легітимаційного

обґрунтування – концепту природнього права, що у різних історичних періодах поповнювався новими, в тому числі і світоглядними імплікаціями в осмисленні і рішенні правових проблем, і як стався її принциповий злам.

Одна з ключових основ істинного формування і чинності права – природа людини, розуміння якої поступово складалася, починаючи з стародавньої грецької античності через римське право, християнське Середньовіччя в контексті відповідних світоглядних умов раптово, в один короткий період стала розумітися дуже обмежено, скажімо, людина – суб'єкт речових прав, Людину як абстрактну особу наділено природними правами у всій повноті їх видів і об'ємів, здобутих шляхом тяжкого дозрівання людини до їх змісту на вище названих етапах правової традиції.

Глянемо, який образ права висновується із взаємин таких індивідів із державою.

Так, наприклад, Томас Гоббс і Ж.-Ж. Руссо, відрізняючись у баченні джерел і природи суверенної влади держави, однаково розуміють природу людини як розумного егоїста, що не має в собі домінуючого морального (внутрішнього) критерію самоцінності і тому не може протистояти державі, а підпадає під опіку і залежність від неї. Такі індивіди не можуть бути бутійною основою права як фундаментального виміру людського існування.

І. Кант єдиний із грона видатних мислителів кінця 18 ст. пропонує інший концепт людини у її стосунку до держави, розуміючи людину не як розумного егоїста, а як моральну істоту, здатну бути “паном собі самому”. Саме такий зміст автономності людини, що хоче жити відповідно до морального категоричного імперативу, стає за Кантом критерієм правомірних рішень влади і зумовлює визначення права як безумовної цінності, як щодо відношення його до держави, так і щодо людини.

Але європейський політико-правовий розвиток пішов у напрямку, який запропонував і обґрунтував Джон Локк – батько європейського лібералізму.

“Людина народжується з правом на повну свободу й на безконтрольне користування всіма правами та привілеями закону природи” [1, 174]. Джон Локк вважав, що першочерговою і головною метою уряду є збереження власності людей. Держава повинна дбати про захист права власності як інституту досягнення індивідами власного гідного життя [1, 195-196]. За Дж. Локком закон скеровує вільного і розумного дієвця (людину) в напрямку його власних інтересів [1, 159].

Ці положення були покладені в основу правового світогляду європейського лібералізму, визначальні риси якого для обґрунтування вимагають нового концепту легітимації демократичної держави, а саме, – інституту прав людини, оскільки за Дж. Локком влада суверена не є

необмеженою, її повноваження не поширюються на невід’ємні природні права індивідів.

Утвердження ліберального правового світогляду з його педалюванням прав і свобод людини значно зменшили легітимаційне значення природнього права у правовій доктрині. Натомість зросло легітимаційне значення концепту природніх прав людини. Але в науковій літературі слушно зауважується, що при зміні людиною морально-етичних цілей свого існування і самореалізації, на які людина спрямовує свою енергію, також і позитивне законодавство перетворюється лише на інструмент, який, як і кожен інструмент, корисний в аспекті “для чого, заради чого”. В такому випадку права людини втрачають свій характер загального легітимування держави і права і перетворюються лише на засіб, що породжує легітимаційну кризу сучасного права [2, 264].

Більше ніж дві з половиною тисячі років Європейська правова традиція розвивалась на основі концепту поєднання ідеї загального добра, людяності і справедливості, людської гідності, свободи тощо із відповідними правами і свободами людини, а більш ніж півтори тисячі років функціонувала також на основі християнської релігії, що обумовило головний зміст Європейського права. Ліберальний концепт право – розуміння “прихованим чином ґрунтується на християнському фундаменті. Ця доктрина легітимувала себе за допомогою боротьби з християнськими ідеями і концептами. Іронія полягає в тому, що гіпотетична остаточна перемога над християнською традицією неминуче призведе до загибелі ліберальний проект” [2, 265].

Сьогодні індивідуальне людське “я” зайняло в людині місце цих онтологічних духовних цінностей, морально етичних принципів та смислів і там зумовлює людські страхи за своє життя і комфортне існування, відповідно впливаючи на суспільні настрої і політичні рішення. В широкому розумінні це і є причиною боягузливої реакції еліти Євро-Атлантичної цивілізації на війну в Україні.

Висновок: в науковій літературі на Заході з восьмидесятих років двадцятого століття розпочалося осмислення і критика правового світогляду європейського лібералізму (А. Макінтайр, Майкл Сендел й інші), а в Україні – після помаранчевої революції (А. О. Баумейстер, С. Дацюк та інші). Тому на відміну від традиційної апології готових класичних формул класиків лібералізму, сьогодні у філософсько-правових викладах починає застосовуватися критичний і проблемний підходи. Мужній спротив українського народу і його збройних сил агресії Росії вперше після 1945 року створює реальні практичні основи для зміни морально-етичного вектору розвитку Євро-Антлантичної цивілізації в напрямку відновлення на цій основі її єдності.

Література :

1. Лок Дж. Два трактати про врядування / переклад з англ. О. Терех і Р. Димирець. К. : Основи, 2001.
2. Баумейстер О. Філософія права : навчальний посібник. К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2010.
3. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / пер. с англ. 2-е изд. М. : Изд-во МГУ, 1998.

*Сімутіна Я. В.,
старший науковий співробітник, доктор юридичних наук,
провідний науковий співробітник відділу проблем цивільного,
трудового та підприємницького права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
НАН України;*

*Глуценко М. П.,
Головне управління Держпраці у Київській області,
аспірант кафедри правознавства
та галузевих юридичних дисциплін*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА ЗАХИСТ У ВИПАДКУ ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Поняття “призупинення дії трудового договору” офіційно з’явилося у законодавстві з ухваленням Закону України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану” від 15 березня 2022 року № 2136-IX, у частині першій статті 13 якого воно визначене як тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв’язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов’язки, передбачені трудовим договором.

При цьому, в науці трудового права питання призупинення трудових правовідносин досліджуються та обговорюються вже досить тривалий час. Вчені неодноразово звертали увагу на необхідність належного правового врегулювання ситуацій, в яких працівник тимчасово увільняється від виконання своїх трудових обов’язків, а роботодавець відповідно – від обов’язків надавати роботу та забезпечувати умови праці без припинення при цьому трудових правовідносин. Водночас у Кодексі законів про працю України міститься кілька норм, які фактично таке призупинення регламентують, але не називаються цим терміном. Вони кореспондують

відповідним правопризупиняючим юридичним фактам [1, с. 242]. Зокрема, до призупинення трудового договору відносять: відсторонення працівників від роботи (ст. 46 КЗпП України); підвищення кваліфікації працівником з відривом від виробництва (ст. 122 КЗпП України); виконання державних або громадських обов'язків, якщо за чинним законодавством України ці обов'язки можуть здійснюватися в робочий час (ч. 1 ст. 119 КЗпП України); залучення до виконання обов'язків, передбачених законами України “Про військовий обов'язок і військову службу” і “Про альтернативну (невійськову) службу”, “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” та ін.

Не вдаючись до аналізу призупинення трудових правовідносин як правового явища в широкому контексті, зосередимо увагу на питаннях, пов'язаних з призупиненням дії трудового договору на період дії воєнного стану, що набуває особливої актуальності з огляду на появу першої судової практики за позовами працівників, які оскаржували незаконність винесених роботодавцями наказів про призупинення дії трудового договору.

Зі змісту статті 13 Закону України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану” можна виокремити такі ознаки призупинення дії трудового договору: 1) запроваджується за умови виключення можливості надання та виконання роботи; 2) має тимчасовий характер; 3) не тягне за собою припинення трудових відносин. Отже, головною умовою призупинення дії трудового договору є відсутність можливості надання роботодавцем та виконання працівником відповідної роботи. Водночас, як вказується науковцями, така умова має занадто загальний характер та може широко трактуватися сторонами трудового договору. Як наслідок, у разі виникнення трудового спору, відсутність визначення самим законодавцем чітких вимог до обґрунтованості наказу перекладає обов'язок доказування щодо законності призупинення дії трудового договору на сторін трудового договору та підлягає оцінці в кожному конкретному випадку з огляду на фактичні обставини справи [1, с. 182].

З огляду на вказане, у практиці виникають питання щодо захисту прав працівників у разі зловживання недобросовісним роботодавцем правом призупинити дію трудового договору. З метою ефективної реалізації права працівників на захист від незаконних дій роботодавця законодавець у статті 13 Закону України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану” прямо передбачив право працівника, який не згодний з наказом роботодавця про призупинення дії трудового договору, оскаржити відповідний наказ до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, або його територіального органу, який, вивчивши зміст наказу (розпорядження) та підстави для його видання, за погодженням з

військовою адміністрацією може внести роботодавцеві припис про скасування відповідного наказу (розпорядження) або про усунення порушення законодавства про працю іншим шляхом, що є обов'язковим до виконання роботодавцем протягом 14 календарних днів з дня отримання такого припису.

Водночас цей спеціальний механізм захисту не позбавляє працівників, які вважають призупинення дії трудового договору з ініціативи роботодавця неправомірним, звертатися безпосередньо до суду, зокрема, в силу положень статті 55 Конституції України. Як згадувалося вище, на сьогодні вже існує перша судова практика в спорах щодо визнання незаконним та скасування наказу роботодавця про призупинення дії трудового договору. Цілком зрозуміло та прогнозовано, що наразі судові рішення у цих спорах є різними, інколи навіть діаметрально протилежними, враховуючи “якість” правових норм, що поспіхом ухвалювалися законодавцем в умовах повномасштабної війни.

Так, надзвичайно проблемним для правозастосовчої практики на даний час є питання відшкодування працівникам втраченого заробітку за час призупинення дії трудового договору, а також матеріальної відповідальності роботодавця перед працівником у разі порушення права на працю незаконним призупиненням дії трудового договору. Єдиною нормою на сьогодні, присвяченою цьому, є частина четверта статті 13 згаданого Закону, згідно з якою відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам за час призупинення дії трудового договору у повному обсязі покладається на державу, що здійснює збройну агресію проти України. Очевидно, що за відсутності правового механізму реалізації цієї норми, вона залишатиметься суто декларативною.

Виходячи зі змісту статті 13 Закону України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”, скасування призупинення дії трудового договору може бути ініційоване: 1) роботодавцем самостійно (наприклад, у разі, коли з'явилась можливість забезпечення працівника роботою та виконання працівником роботи); 2) на виконання припису Держпраці про скасування відповідного наказу; 3) на виконання судового рішення, у разі визнання судом наказу про призупинення дії трудового договору незаконним.

На підставі аналізу наявних правових норм у їх системному взаємозв'язку можна дійти висновку, що в разі скасування призупинення трудового договору за ініціативою роботодавця, якщо змінилися обставини, що виключали можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором, тобто, коли з'явилась можливість забезпечення працівника роботою та виконання працівником

роботи, правові підстави для виплати заробітної плати працівнику за період призупинення дії трудового договору на сьогодні відсутні.

Водночас, якщо наказ про призупинення дії трудового договору скасований судом у зв'язку з порушенням роботодавцем законодавства про працю при його винесенні (наприклад, призупинення дії трудового договору було запроваджено з ініціативи роботодавця без достатніх для цього підстав), реалізація права на захист порушених прав працівника повинна охоплювати не лише скасування наказу та відновлення дії трудового договору, а й відшкодування роботодавцем середнього заробітку за час вимушеного прогулу, за аналогією зі статтею 235 КЗпП України, відповідно до частини другої якої при винесенні рішення про поновлення на роботі орган, який розглядає трудовий спір, одночасно приймає рішення про виплату працівникові середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Таким чином, у трудовому законодавстві має бути не тільки чітко зазначені умови та порядок призупинення дії трудового договору, в тому числі з ініціативи роботодавця, але й встановлена матеріальна відповідальність роботодавця перед працівником у вигляді середнього заробітку за вимушений прогул у разі визнання такого призупинення незаконним за рішенням суду.

Л і т е р а т у р а :

1. Сімутіна Я. В. Юридичні факти в механізмі правового регулювання трудових відносин : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2018. 436 с.
2. Швець Д. Ю. Призупинення дії трудового договору: недоліки та шляхи вдосконалення. *Особливості реалізації прав у сфері праці та соціального захисту в умовах воєнного стану*: матеріали Круглого столу (12 травня 2022 р.) / за заг. ред. д. ю. н., проф. П. Д. Пилипенка (голова), д. ю. н., проф. О. Г. Середи, д. ю. н., доц. Л. П. Амелічева (відпов. ред.). Львів, Харків, Вінниця. 2022. 214 с.

ПАНЕЛЬ IV

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

*І. О. Бучма,
студент 3-го курсу історичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ)*

ЗІТКНЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ ЄВРАЗІЙСТВА З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ЦІННОСТЯМИ: УКРАЇНА У ЦЕНТРІ ДИСКУСІЇ Б.-А. ЛЕВІ З О. ДУГІНИМ

Яскравим прикладом світоглядного зіткнення ідеології євразійства з європейськими цінностями, на нашу думку, є дебати Бернара-Анрі Леві та Олександра Дугіна, які відбулись 21 вересня 2019 року на платформі Nexus Institute, яка їх організувала

(Див.: <https://www.youtube.com/watch?v=PgyptTIIUyc>).

Ці дебати були своєрідною інтелектуальною дуеллю між двома найбільш яскравими представниками абсолютно протилежних філософсько-політичних шкіл – філософом лібералізму та атлантизму, французом Бернаром-Анрі Леві та провідним ідеологом революційного консерватизму, традиціоналізму та євразійства, “мозком” Путіна, росіянином Олександром Дугіним. Темою дебатів стала боротьба російського тоталітаризма з його ідеєю євразійства проти європейських цінностей, демократії та лібералізму. Протягом дебатів учасники обмінювались своїми думками та аргументами. На нашу думку, в контексті визначеної теми важливо виокремити основні з них:

О. Дугін:

“Гегемонія Заходу закінчилася, американське панування, лібералізм або глобальний лібералізм також”.

“Відкидання універсальності сучасних західних цінностей”.

“Вся сучасність повністю нігілістична. Лібералізм – це нігілізм, комунізм – це нігілізм, як і фашизм”.

“Не існує українського народу”

“Українці чистокровні “руські”

“Україна – синтетично створена держава”

“Україну створила Росія”

Б.-А. Леві:

“Існує поганій, темний вітер нігілізму в буквальному значенні цього слова, що має нацистське та фашистське значення, і який віє у Росії”.

“Філософія війни, філософія, яка розглядає цивілізацію як взаємопов’язані цілісні блоки, має своєю відправною точкою практичну війну, яку Володимир Путін веде сьогодні”.

“Останніми роками я не бачив у виступах Путіна та інших прагнення до оновлення двонаціональної великої України. Я бачу чисту і шалену агресію та порушення міжнародного права. Бачу спробу переписати та переглянути історію. Ось що, якщо я правильно розумію, ви сьогодні пропагуєте, коли кажете, що Україна – нова держава – я це чув. Як Ви взагалі таке могли сказати? Україна існувала до Росії”.

“Секуляризм, права жінок не можна ставити в один ряд із фашизмом та комунізмом. Сьогодні відбувається справжній конфлікт цивілізацій. У нас є зіткнення цивілізацій по всій планеті між тими, хто вірить у права людини і свободу, у право не піддаватися жорстокому поводженню та тортурам, і тими, хто задоволений не лібералізмом, а вітає відродження авторитаризму та рабства”.

На мою думку, більш впевненішим був Бернар-Анрі Леві. Його слова та аргументи розбивали ідеї О. Дугіна, та й загалом всю імперію Путіна. Саме слова Б.-А. Леві мені були ближчими, бо навіть через 3 роки після дебатів, в умовах повномасштабної, гарячої, терористичної війни росії проти України, ми спостерігаємо підтвердження думок Б.-А. Леві. А О. Дугін постає як нехто інший, як звичайний імперіаліст, ідеолог агресивного “руського міра”, війни та російського неоімперіалізму, що активно просуваються путінським режимом.

На сцені О. Дугін відчував себе зверхньо та впевнено, адже він вправно працює на російську аудиторію, пропагуючи та кажучи те, що хочуть чути маси. Б.-А. Леві нервував у деяких моментах, був розгублений. Я думаю це було через неочікуваність такої зухвалості з боку Дугіна, який насправді теж, іноді був скований.

Відтак, ми в черговий раз пересвідчуємося з яким цинізмом, російський ідеолог, пропагандист Дугін висловлюється про Україну. Звісно, що його твердження є безпідставними і не викликають довіри. Ці дебати засвідчили

відмінність між Західним Світом, його цінностями та росією, з її імперіалізмом, фашизмом та євразійством. Вони, ще й вкотре, переконують у вірному виборі Україною свого вектору розвитку, а саме – європейського, орієнтованого на утвердження загальнолюдських цінностей, демократії, свободи і соціальної справедливості.

*Ю. М. Жмур,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ);*

*О. А. Лешиків,
студент 3 курсу
соціально-правового факультету
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ПОМ'ЯКШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЧАСІ ЯК ОЗНАКА ГУМАННОСТІ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ

Безсумнівним є те, що гуманність є одним із найвизначніших принципів сучасної демократичної держави. Відповідно до міжнародних нормативно-правових актів, права і свободи мають забезпечуватись державою усім, без виключення, особам. Це стосується і людей, що несуть кримінальну відповідальність за вчинені ними правопорушення. І яскравим прикладом виявлення гуманності у даному випадку, – є уведення та реалізація державою в кримінальне законодавство інституту “пом'якшення кримінальної відповідальності у часі”.

У чинному вітчизняному законодавстві зазначено, що, зворотню дію в часі має лише той кримінальний закон, який пом'якшує кримінальну відповідальність або ж скасовує її.

Взагалі, пом'якшення кримінальної відповідальності може здійснюватися різними шляхами. Найбільш розповсюдженими із них є зміна санкції (в сторону пом'якшення) певної норми Особливої частини Кримінального кодексу України. Таким чином, при пом'якшенні санкції норми Особливої частини Кримінального кодексу України новий закон може:

А) встановлювати інший, менш тяжкий вид основного покарання (одного із альтернативних основних покарань за рівності інших основних покарань);

Б) скасовувати найбільш тяжке серед альтернативних основних покарань;

В) робити максимальну межу основного покарання того ж виду (одного із альтернативних основних покарань) нижчою (меншою);

Г) робити мінімальну межу основного покарання того ж виду (одного із альтернативних основних покарань) нижчою (меншою);

Д) не передбачати додаткове покарання;

Е) встановлювати інший, менш тяжкий вид додаткового покарання (одного із альтернативних додаткових покарань);

Є) скасовувати найбільш тяжке серед альтернативних додаткових покарань;

Ж) робити максимальну межу додаткового покарання того ж виду (одного із альтернативних додаткових покарань) нижчою (меншою);

З) робити мінімальну межу додаткового покарання того ж виду (одного із альтернативних додаткових покарань) нижчою (меншою);

И) робити додаткове покарання (одне із альтернативних додаткових покарань) факультативним, а не обов'язковим;

І) передбачати меншу кількість додаткових обов'язкових покарань;

К) робити додаткове покарання (одне із альтернативних додаткових покарань) таким, що може бути приєднане лише до окремих, а не до будь-якого із основних покарань, тощо [1, с. 22].

Щодо здійснення пом'якшення кримінальної відповідальності іншими шляхами (окрім зміни санкції в сторону пом'якшення певної норми Особливої частини Кримінального кодексу України, що продемонстровано вище), то воно реалізується наступним чином:

1) зниження верхньої чи нижньої межі (часової, грошової чи іншої) певного виду покарання, що визначений у десятому розділі Загальної частини Кримінального кодексу України ("ПОКАРАННЯ ТА ЙОГО ВИДИ");

2) запровадження можливості застосування при вчиненні певного кримінального правопорушення умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або ж зменшення строків, які необхідно відбутися для такого звільнення;

3) зміна чи виключення обставин із норм кримінального закону, що обтяжують покарання;

4) зменшення строків погашення судимості.

Наступне, що варто зазначити це деякі правила, вироблені теоретичною частиною науки кримінального права та, які дозволяють при порівнянні законів (старого і нового щойно прийнятого) дійти висновку про те, який же із цих законів є більш “м’яким”. Та, за умови, якщо норми нового закону виявляться “м’якшими” відносно тих же норм старого законодавчого акту, можна говорити про існування зворотної дії такого закону. Отож, цими правилами є наступні:

Закон встановлює більш м’який вид покарання порівняно з законом про кримінальну відповідальність часу вчинення кримінального правопорушення;

В законі мінімальна межа покарання нижча, ніж мінімум такого самого покарання в законі, що діяв раніше;

При збереженні рівності мінімальних меж у новому кримінальному законі максимальна межа того самого виду покарання є більш низькою, ніж максимум покарання в законі, що діяв раніше;

При одночасному зниженні мінімуму покарання і підвищенні його максимуму більш м’яким вважається закон, що знижує мінімальну межу покарання. Це положення закріплено і в частині третій статті 5 Кримінального кодексу України. При цьому, втім, максимальне покарання за конкретне кримінальне правопорушення не може бути призначено вище максимальної межі закону, що діяв раніше;

Новий закон виключає додаткове покарання, передбачене в колишньому законі;

В новому законі збережено додаткове покарання, що було і в колишньому законі, однак це покарання передбачено факультативно, тоді як в колишньому законі воно було обов’язковим;

Якщо санкція в новому законі передбачає альтернативно кілька основних покарань, а в законі, що діяв раніше, було тільки одне таке покарання [2, с. 60].

На завершення, останнім моментом, який варто зазначити щодо пом’якшення кримінальної відповідальності, – це те, що за умови, якщо новий закон про кримінальну відповідальність містить одночасно у собі норму, яка частково пом’якшує, а частково посилює становище винної особи, то за принципом зворотної дії кримінального закону застосовується тільки та частина, що пом’якшує кримінальну відповідальність. Це прямо зазначено у частині третій статті 5 Кримінального кодексу України: “Закон про кримінальну відповідальність, що частково пом’якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, а частково посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище

особи, має зворотну дію у часі лише в тій частині, що пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи”.

Таким чином, узагальнюючи все вищезазначене, можна зробити правомірний висновок про те, що пом'якшення закону про кримінальну відповідальність (як складова зворотної дії закону про кримінальну відповідальність в часі) є ознакою гуманності кожної демократичної держави. І, навпаки, відсутність у законодавстві норм про пом'якшення кримінальної відповідальності у часі є проявом тоталітарної держави, владі якої “начхати” на базові права і свободи людини та громадянина, що закріплені цілою низкою міжнародних нормативно-правових актів.

Література:

1. Лист від 01.09.2015, “Аналіз судової практики застосування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі”
2. Науково-практичний коментар від 01.01.2009, “Науково-практичний коментар до статті 5 Кримінального кодексу України”

*А. А. Коваленкова,
аспірантка кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

ПРАВО НА ПСИХОЛОГІЧНУ ДОПОМОГУ ДІТЯМ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В УМОВАХ БОЙОВИХ В УКРАЇНІ

24 лютого 2022 року неочікувано розпочалось повномасштабне вторгнення в Україну з боку росії. На сьогоднішній день й досі вже протягом восьми місяців тривають бойові дії на території України, отже стресогенних факторів стає дедалі більше і стрес вкорінюється та поглиблюється, а саме у дітей підліткового віку.

Підлітковий вік – це один зі складних і водночас важливих періодів у розвитку та становленні особистості. Він є сензитивним для формування різних особистісних якостей. Зазвичай підлітковий вік характеризують як переломний, перехідний, критичний, тому він є одним із найскладніших у процесі становлення. Це час остаточного формування особистості. Це пора пошуку, життєвих виборів, самопізнання, утвердження ідеалів, саме в цей період вибудовується програма життя. [1]

Діти підліткового віку з 12 до 17 років зазнають перехідного етапу життя з дитинства у “доросле життя”. У цьому віці відбуваються не тільки

фізичні трансформації дитини, гормональні перебудови, а й рапідні психологічні зміни. Наразі, в силу бойових дій в Україні психологічний стан дітей підліткового віку в Україні є критичний і вони мають отримувати вчасну психологічну допомогу від держави.

Кожна людина має природне невід'ємне і непорушне право на охорону здоров'я. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров'я в діяльності держави, поліпшення умов життєдіяльності на всіх рівнях. Охорона здоров'я – система заходів, спрямованих на збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій. Такі заходи здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, заклади охорони здоров'я; фізичні особи – підприємці, які зареєстровані у встановленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження господарської діяльності з медичної практики; медичні та фармацевтичні працівники, фахівці з реабілітації, громадські об'єднання і громадяни [2].

Діти підліткового віку мимоволі, найчастіше, стають свідками масових громадянських протестів, подій, які мають пряму загрозу життю, бачать насильницьку смерть, спостерігають непередбачуване масове переселення людей з виїздом за кордон та бойові поранення з летальними наслідками, щоденно чують звуки сирен та чують як здригається земля і тремтять вікна від снарядів, вони повинні ховатись в укриттях підвалів будинків. Гостро постала потреба у соціально-психологічній підтримці підлітків, а також у швидкій психологічній допомозі для них. Бойові дії являються одним з найгостріших тригерів стресу для людини у всьому світі. Військовий конфлікт в Україні, а саме його загострення може впливати на ментальне здоров'я молоді з негативної сторони. Зараз стоїть питання мінімізації небажаних наслідків такого впливу.

Рівень забезпечення прав і свобод дитини у будь-якій країні є мірилом існування демократичної правової держави і розвиненості громадянського суспільства. В Україні йде інтенсивний процес формування національного законодавства та механізмів щодо реалізації державної політики у сфері прав людини, дитинства. Було прийнято низку нормативних документів, спрямованих на виконання зобов'язань нашої держави щодо Конвенції ООН про права дитини та Заключних зауважень та рекомендацій Комітету з прав дитини. Міжнародне співтовариство визнало в Загальній Декларації прав людини (10 грудня 1948 р.), що діти мають право на особливе піклування та допомогу (стаття 25-2). Декларація з прав дитини, прийнята більше 60 років тому Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року, стала важливим

кроком міжнародного співтовариства у визнанні глобальної проблеми прав дитини [3, с. 68-70].

В законі України “Про психіатричну допомогу” визначаються правові та організаційні засади забезпечення громадян психіатричною допомогою виходячи із пріоритету прав і свобод людини і громадянина, встановлює обов’язки органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з організації надання психіатричної допомоги та правового і соціального захисту. Законодавство України про психіатричну допомогу базується на засадах Конституції України і складається з Основ законодавства України про охорону здоров’я [4]. В 27 статті Конституції України вказано, що кожна людина має невід’ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов’язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров’я, життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань [5]. Діти підліткового віку мають право від держави на психологічну допомогу, а батьки таких дітей мають право вчасно звернутися до державних органів та отримати допомогу для дитини.

Конвенція про права дитини (1989 р.) – універсальний міжнародний документ, обов’язковий для всіх держав, які його підписали. Конвенція гарантує права дитини в цілому. З прийняттям Конвенції в міжнародний обіг введено нові права і одним з них є право на фізичне та психічне становлення, на соціальну реінтеграцію жертв зловживання й експлуатації, право на збереження індивідуальності [6, с. 38].

Незважаючи на гостроту зазначеної проблеми на сьогоднішній день у вітчизняній юридичній науці недостатньо досліджень, присвячених загальнотеоретичним аспектам забезпечення прав дитини. Поза увагою вчених залишилися питання прав дитини, що постраждали внаслідок збройного конфлікту в Україні. В умовах воєнних дій права та свободи дитини зазнають численних порушень, що мають особливо суспільно небезпечні наслідки. Війна завжди була причиною найбільш брутального порушення прав дитини [3, с. 60].

З початку повномасштабної війни ЮНІСЕФ та партнери надали психосоціальну допомогу 158 920 дітям та опікунам через офлайн та онлайн-консультації (групові та індивідуальні) у межах суспільної психосоціальної підтримки. З 24 лютого 268 417 дітей пройшли навчання з використанням матеріалів, наданих ЮНІСЕФ, а 158 824 дитини отримали формальну і неформальну освіту. ЮНІСЕФ продовжує співпрацю з урядом України, агентствами ООН, громадянами, НДО (NGO) та іншими гуманітарними партнерами через створені міжвідомчі механізми [7]. ЮНІСЕФ являється міжнародним фондом та входить до міжнародної структури ООН і нещодавно ЮНІСЕФ поділився звітом своєї діяльності на території України

за час повномасштабного вторгнення росії в Україну, це свідчить про те, що міжнародна спільнота допомагає Україні реалізувати права дітей, що зазначені у міжнародних договорах.

Держава захищає дітей від насильства. Жодна дитина не може бути піддана катуванню, знуцанню, незаконному арешту або позбавленню волі. Конституція та інше законодавство України забезпечують право дитини на захист від насильства. І все ж, за даними соціологічних досліджень, кожна третя дитина в Україні хоча б раз у житті зазнала жорстокого поводження, фізичного і психічного насильства [8].

Таким чином ми маємо у сучасній Україні факт існування дітей війни, як складне соціальне-психологічне явище. Середовище насильства, створене за участю країни агресора, неодноразові психотравми у дітей формують особистість з певними психічними вадами, що потребує детального вивчення та вирішення існуючих проблем [9]. В сучасних умовах війни для внутрішньо переміщених дітей підліткового віку надзвичайно важливо вчасно та в повному обсязі отримати інформацію щодо захисту їх прав, що гарантовані Конституцією України.

Актуальність даної тематики полягає в тому, що психіка дитини є найменш захищеною від комплексу стресогенних факторів під час бойових дій. Військовий конфлікт в Україні, а саме його загострення впливає на ментальне здоров'я молоді з негативної сторони. Зараз стоїть питання мінімізації небажаних наслідків такого впливу. Як наслідок, дітям підліткового віку важливо отримувати вчасно психологічну допомогу та знати свої права щодо отримання такої допомоги.

На сьогоднішній день на державному рівні існує дистанційна служба психологічної підтримки громадян, які її потребують. Але ж з кожним днем війни стає все більше дітей, яким необхідна соціально-психологічна допомога. В Україні на сьогоднішній день така підтримка не є достатньою та потребує подальшого вдосконалення зокрема для дітей підліткового віку. Також, потрібно розширювати можливості реалізації прав та на психологічну реабілітацію.

Л і т е р а т у р а :

1. Харченко Н., Інституту проблем виховання НАПН України, журнал “Шкільний Світ” № 18 (794), Київ, вересень 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://lib.iitta.gov.ua/713799/1/Харченко_4.pdf
2. Преамбула та ч. 3 ст. 3 Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров'я”, № 2801-ХІІ, редакція від 19.08.2022 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12?find=1&text=психолог#Text>
3. Андрусишин Б. І. Діти в умовах глобалізації та інформатизації суспільства (правовий аспект) : монографія / за ред. Б. І. Андрусишина. К., 2021. 60 с., 68-70 с.

4. Преамбула та ст. 2 Законі України “Про психіатричну допомогу” № 2205-VIII, редакція від 14.11.2017. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>
5. ст. 27 Конституція України № 254к/96-ВР, редакція від 01.01.2020 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр?find=1&text=захист+#Text>
6. Лактіонова Г. М. Конвенція ООН з прав дитини: шляхи практичного застосування. К. : Науковий світ, 2000. 38 с.
7. Звіт щодо гуманітарної ситуації в країні No 11. Представництво ЮНІСЕФ в Україні [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://www.unicef.org/ukraine/media/19716/file/11_UNICEF_Ukraine_Humanitarian_Situation_Report_3_May_UA_0.pdf
8. Андрусишин Б. І. Соціально-правовий захист дітей в Україні : монографія / за ред. Б. І. Андрусишина. К., 2017. 9 с.
9. Дубровинський Г. Р. Український психологічний журнал No 1. К., 2016. 17 с.

*А. Ю. Коваль,
аспірантка кафедри глобалістики,
євроінтеграції та управління національною безпекою
Національної академії державного управління
при Президентіві України
(м. Київ)*

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ОСВІТИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

На сьогоднішній день успішність подальших демократичних перетворень та проведення ключових реформ в Україні значною мірою залежить від використання інноваційних форм, методів та інструментів публічного управління, а також імплементації кращого європейського та світового досвіду реалізації публічної політики в тій чи іншій сфері. Стрімкий розвиток сфери інформаційних технологій, цифровізація у сфері бізнесу та інших сферах суспільного життя, актуалізує використанням сучасних інформаційних технологій і у сфері публічного управління, підвищуючи доступність та якість управлінських послуг. Європейський досвід переконливо засвідчує значний рівень діджиталізації публічного управління, зокрема, в державній освітній політиці, використання в процесі її реалізації передових інноваційних інструментів електронного урядування та електронної демократії. В Україні ж наразі активно відбуваються процеси діджиталізації та цифрової трансформації, а тому дослідження передового європейського досвіду у цій сфері набуває значної актуальності.

Публічне управління у сфері освіти в сучасних умовах розглядається як державний інструмент реалізації конституційного права громадян України на освіту. Систему публічного управління у сфері освіти складають нормативно-правові акти та державні стандарти освіти; центральні та місцеві органи управління освітою, органи самоврядування в освіті; наукові, науково-методичні, методичні установи та підприємства [1, с. 149]. Наразі публічне управління у сфері освіти характеризується низкою інноваційних і трансформаційних процесів, зокрема децентралізацією вищої освіти і делегуванням значних функцій безпосередньо академічним органам, а також децентралізацією в управлінні середньою освітою на місцевому рівні.

Важливим фактором ефективності публічного управління, в тому числі і у сфері освітньої політики, є використання сучасних інноваційних форм і технологій управління у публічній сфері. Одними з таких форм є електронне урядування, електронна демократія та інші форми використання сучасних інформаційних технологій в публічно-управлінському процесі. У загальному вигляді широке застосування згаданих технологій позначається терміном “діджиталізація”.

Загалом, термін “digital” у (перекладі з англ.) означає “цифровий”, що показує належність цього терміну до сфери цифрових (інформаційних) технологій. Звідси можна навести й узагальнююче визначення терміну “digitalization”, що перекладається як переведення інформації в цифрову форму [8].

Вчена О. Гусева під діджиталізацією пропонує розуміти глибинну трансформацію, проникнення цифрових технологій в усі сфери суспільної діяльності з метою оптимізації різного роду процесів та покращення комунікаційної взаємодії [3, с. 34]. Г. Жосан дещо розширює це тлумачення і визначає діджиталізацію як трансформацію всіх процесів і перехід до використання нових інструментів у напрямках і сферах діяльності банків, фінансового ринку, ринку, виробництва, економіки, професій, освіти, бізнесу та суспільства [4, с. 46].

З огляду на контекст дослідження під діджиталізацію публічного управління слід визначити як процес зміни механізмів публічного управління та діяльності органів публічної влади, в основі якого лежить впровадження цифрових технологій у всі аспекти публічно-управлінської діяльності, що призводить до прогресивного розвитку цифрових трансформацій у країні, а також підвищення якості публічно-управлінських послуг. Досить слушною є думка вченого В. Куйбіди, що на зміну концепції Нового публічного менеджменту (New Public Management) прийшла ера цифрового врядування (Digital Era Governance), що значно посилює такі інструменти публічного управління як електронне врядування та електронна демократія і передбачає

інноваційне “цифрове” управління з акцентом на “клієнтоорієнтованій” цілісності та цифровізації [5, с. 7].

Важливою сферою загальнодержавної політики є освітня політика. Разом з тим, діджиталізація публічного управління у сфері освіти є одним із пріоритетів її розвитку. Цифрова трансформація освіти і науки є однією з ключових цілей Міністерства освіти і науки України на 2021 рік [10].

Діджиталізація сфери освіти та освітньої політики держави в сучасних умовах не лише глобальний тренд, а один із ключових напрямів розвитку зазначеної сфери. Європейська модель діджиталізації публічного управління у сфері освіти найбільш наближена до України і тому доцільно дослідити досвід передових країн Європи для його подальшої імплементації в Україні.

У Великій Британії на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою інформаційні технології впроваджені в навчальний процес середньої та вищої освіти. Згідно чинного законодавства пропонується використання у навчальному процесі середньої освіти обов’язковими є використання технічних засобів, зокрема мультимедійного обладнання, електронних навчальних матеріалів (цифрових книжок, відео-уроків тощо), сучасних комп’ютерних класів, а також доступ до якісного Інтернету. Діджиталізація вищої освіти у Великій Британії характеризується технічною модифікацією навчального середовища та широким впровадженням дистанційного навчання. Чинне законодавство регламентує створення на базі університетів цифрових підрозділів, а також створення повноцінних онлайн-університетів. Британська практика діджиталізації у сфері освіти базується переважно на локальних програмах розвитку освіти, місцевих нормативних актах і підтримується високим рівнем фінансування [9, с. 83-84].

Цікавим є досвід публічної політики Естонії у сфері освіти щодо діджиталізації у сфері середньої освіти. По всій території країни діє інформаційна система середньої освіти eKool. Це інструмент для менеджменту, де розміщені всі дані, пов’язані з навчанням, та відбувається взаємодія учнів, батьків, учителів і адміністрації. Вчителі туди вносять оцінки та відвідування учнів, розміщують домашні завдання, оцінюють поведінку дітей та надсилають повідомлення батькам, школярам чи цілим класам. Батьки залучаються до навчання своїх дітей. Вони переглядають домашні завдання, оцінки та нотатки вчителів, а також спілкуються з учителями. Учні переглядають свої оцінки та отримують домашні завдання, а також можуть зберігати свої роботи в електронному портфолію. Районні адміністратори мають доступ до статистичних звітів, тож легко можуть аналізувати дані шкіл зі всього району [2].

В Ірландії за підтримки місцевої влади у партнерстві із громадськими об’єднаннями діють так звані діджитал-хаби. Окрім навчальних програм,

пропаганду діджиталізації для маленьких населених пунктів в Європі здійснюють за допомогою так званих діджитал-хабів. Це фізичне місце, де населенню пропонується швидкий та надійний доступ до Інтернету поряд з послугами навчання за різними напрямками роботи з цифровими технологіями. Як приклад можна навести хаб Людгейт у місті Скібберін. На базі хабу проводиться консультування бізнесу щодо використання інформаційних технологій, а також курси кодування та програмування для молоді [7].

Висновки. Діджиталізація публічного управління – це процес зміни механізмів публічного управління та діяльності органів публічної влади, в основі якого лежить впровадження цифрових технологій. Діджиталізація в освітній сфері характеризується низкою проблем, ключовими серед яких є низький рівень фінансування, відсутність концепції, низький рівень матеріально-технічного забезпечення. Європейський досвід діджиталізації публічного управління у сфері освіти свідчить про значну увагу до цього процесу з боку центральної та місцевої влад, а також характеризується такими перевагами діджиталізації в освіті як інноваційність, модернізація та підвищення якості освіти, її доступність, посилення процесів європейської інтеграції.

Для України необхідно для подальшої діджиталізації освіти офіційно затвердити відповідну концепцію, збільшити фінансування цих заходів, удосконалити підготовку відповідного персоналу, забезпечити матеріально-технічні умови процесу діджиталізації, удосконалити роботу інформаційно-комунікаційних платформ у сфері освіти та єдиних електронних баз.

Л і т е р а т у р а :

1. Андреев А. В. Сфера освіти як об'єкт публічного адміністрування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 146-152.
2. Бондар М. Сучасна країна цифрового дива: як працюють школи в Естонії. 24 Освіта. URL: https://education.24tv.ua/yak-pratsyuyut-shkoli-estoniyi-krayini-tsifrovogo-novini-tehnologiy_n1410105.
3. Гусева О. Ю. Діджиталізація як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 1. С. 33-40.
4. Жосан Г. Стан розвитку діджиталізації в Україні. *Економічний аналіз*. 2020. № 30. С. 45-56.
5. Куйбіда В. С., Карпенко О. В., Наместнік В. В. Цифрове врядування в Україні: базові дефініції понятійно-категоріального апарату. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2018. № 1. С. 5-10.
6. Литвин Н. А., Крупнова Л. В. Діджиталізація як засіб підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо надання електронних послуг. *Ірпінський юридичний часопис*. 2020. № 3. С. 69-77.
7. Михальська В. Уроки діджиталізації в малих громадах: європейський досвід. Фактор-медіа. *Місцеве самоврядування*. 2019. № 11. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2019/november/issue-11/article-105427.html>.

8. Правопис слів іншомовного походження. Ділова мова. URL: <https://www.dilovamova.com/index.php?page=4&dmua=31&tdmua=%FF>.
9. Сухонос В., Гаруст Ю., Шевцов Я. Діджиталізація освіт в Україні: зарубіжний досвід та вітчизняна перспектива впровадження. *Правові горизонти*. 2019. №19. С.79-88.
10. Шкарлет С. Цифрова трансформація освіти і науки є однією з ключових цілей МОН на 2021 рік. Міністерство освіти і науки України: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/cifrova-transformaciya-osviti-i-nauki-ye-odniyeyu-z-klyuchovih-cilej-mon-na-2021-rik-sergij-shkarlet>.

Л. Ф. Купіна,
доктор юридичних наук, доцент, професор
кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
(м. Київ);

Є. О. Ткаченко,
студентка 1 курсу Магістратури спеціальності Право
НПУ імені М. П. Драгоманва
(м. Київ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку із розгортанням 24 лютого 2022 року повномасштабної війни російської федерації проти України в нашій державі був запроваджений воєнний стан на підставі Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні”. З метою належного упорядкування трудових відносин протягом дії воєнного стану Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану” від 15 березня 2022 р. (далі – Закон № 2136-IX). Набрання чинності зазначеним законом спричинило відповідні зміни в організації трудової діяльності та порядку застосування окремих норм Кодексу законів про працю України. Тож наразі надзвичайно актуальним є питання дослідження особливостей правового регулювання трудових правовідносин в умовах воєнного стану.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону № 2136-IX: “На період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина передбачених статтями 43, 44 Конституції України” [2]. Таким чином, протягом дії воєнного стану в Україні норми вищезазначеного Закону обмежують право на вільний вибір праці та право на страйки для захисту економічних і соціальних інтересів працівників. Варто зазначити, що такі

обмеження відповідають положенням ч. 2 ст. 64 Конституції України, тобто є законними і вводяться з метою підтримання правопорядку та забезпечення верховенства права.

В першу чергу, необхідно звернути увагу на особливості укладення трудового договору в умовах воєнного стану. Норми Кодексу законів про працю України визначають, що “трудоий договір укладається, як правило, в письмовій формі” [1]. Як слушно зазначає юрист і експерт з трудового права Ковальчук В., “за вимогами трудового законодавства мирного часу більшість трудових договорів оформлювалися заявою працівника про прийняття на роботу та відповідним наказом (розпорядженням) роботодавця про таке прийняття із зазначенням посади, розміру оплати праці та інших умов здійснення трудової діяльності” [4, с. 5]. Натомість Закон № 2136-ІХ встановлює правило, згідно з яким “у період дії воєнного стану сторони за згодою визначають форму трудового договору” [2]. Відповідно до вищезазначеної норми під час дії воєнного стану сторони самостійно обирають форму трудового договору – усну чи письмову та механізм його укладення – лише заява і наказ про прийняття на роботу чи повноцінна письмова форма (з підписанням трудового договору) [4, с. 6].

Крім того, роботодавець наділений правом укладення строкових трудових договорів з новими працівниками. Закон України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану” чітко визначає часові межі реалізації зазначеного права: під час дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника “з метою оперативного залучення до виконання роботи нових працівників, а також усунення кадрового дефіциту та браку робочої сили, у тому числі внаслідок фактичної відсутності працівників, які евакуювалися в іншу місцевість, перебувають у відпустці, простої, тимчасово втратили працездатність або місцезнаходження яких тимчасово невідоме” [2]. Вважаємо, що вищезазначене положення є доцільним з метою підтримання збалансованого функціонування ринку праці в умовах війни та забезпечення реалізації конституційного права на працю.

Необхідно зауважити, що Закон України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану” у ч. 2 ст. 2 встановлює, що “умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може встановлюватися для будь-якої категорії працівників” [2]. Аналізуючи дану норму, ми дійшли висновку, що у порівнянні з відповідними нормами Кодексу законів про працю вона дещо обмежує можливість здійснення трудової функції окремих категорій працівників, зокрема молодих спеціалістів після закінчення вищих закладів освіти, вагітних жінок, внутрішньо переміщених осіб та ін. Однак встановлення випробування при прийнятті на роботу є правом роботодавця, а не обов’язком, тому

роботодавець може на власний розсуд керуватися вимогами ч. 2 ст. 2 Закону № 2136-IX.

Закон № 2136-IX встановлює, що “у період дії воєнного стану не застосовуються норми законодавства про працю, законів України “Про державну службу”, “Про службу в органах місцевого самоврядування”, інших законодавчих актів, що регулюють діяльність державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування у частині відносин, врегульованих цим Законом” [2]. На період дії воєнного стану встановлюється спрощений порядок вступу на державну службу чи службу в органах місцевого самоврядування (положення, що передбачають проведення конкурсного відбору при прийнятті на роботу не застосовуються). Отже, можемо дійти висновку, що зазначене нововведення позитивно впливає на функціонування ринку праці, адже дає можливість ефективніше реалізувати право на працю, зокрема такій категорії працівників як молоді спеціалісти після закінчення вищих закладів освіти.

Досліджуючи положення Закону № 2136-IX, доцільно зупинитися на нормі, яка закріплює особливості правового врегулювання призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану. Згідно з ч. 1 ст. 13 зазначеного Закону “призупинення дії трудового договору – це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв’язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов’язки, передбачені трудовим договором” [2]. Ключовими тезами, на які звертає увагу науковець Бортник С. М., є наступні:

1) призупинення дії трудового договору не має наслідком припинення трудових відносин;

2) призупинення дії трудового договору може здійснюватися за ініціативи однієї із сторін та оформлюється наказом (розпорядженням) роботодавця [3, с. 113].

Серед інших нововведень Закону України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану” слід згадати:

– право роботодавця перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії);

– право працівника на розірвання трудового договору за його ініціативою у строк, зазначений у його заяві (за умови веденням бойових дій за місцем розташування роботодавця та існування загрози для життя і здоров’я працівника);

– право роботодавця на звільнення працівника у період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку);

– збільшена тижнева тривалість робочого часу – 60 годин (на відміну від встановленої нормами Кодексу законів про працю – 40 годин);

– право роботодавця на обмеження щорічної основної відпустки працівника тривалістю 24 календарні дні за поточний робочий рік;

– можливість застосування праці жінок за їхньою згодою на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах (крім вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року);

– можливість зупинення дії окремих положень колективного договору за ініціативою роботодавця [2].

Таким чином, у ході аналізу основних норм Закону № 2136-IX, що регулює трудові відносини в умовах воєнного стану, ми дійшли висновку, що законодавство про працю підлаштовується під нові виклики сучасності, забезпечуючи ефективне та злагоджене функціонування ринку праці у період боротьби нашої держави за незалежність, що свідчить про результативність застосування норм Закону України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”.

Література :

1. Кодекс законів про працю України : закон України від 23 липня 1996 р. № 322-08. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2136-IX. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
3. Бортник С. М. До питання про особливості правового регулювання трудових правовідносин в умовах воєнного стану. *Вісник ХНУВС – Bulletin of KhNUiA*. 2022. № 2 (97). С. 106-117.
4. Ковальчук В. Трудові відносини під час війни: аналіз норм надзвичайного трудового законодавства України // Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. 2022. С. 3-26.

*М. Р. Стан,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
соціально-правового факультету
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)*

МОДЕЛІ ІНВАЛІДНОСТІ, ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Права осіб з інвалідністю, як окрема група прав з'явилась відносно недавно та на даний час перебуває в процесі становлення та активного розвитку. Перш за все, це пов'язано з історією виникнення та розвитку цієї групи прав, що, у свою чергу, безпосередньо пов'язане із ставленням суспільства до людей з інвалідністю. Незважаючи на те, що особи з інвалідністю існували завжди, їх визнання рівноправними членами суспільства з усіма правами, передбаченими законом, з'явилося нещодавно. Причиною цього стало ставлення суспільства та держави до цієї групи людей. Це ставлення можна описати за допомогою моделей інвалідності, які відображають розвиток суспільно-політичної думки щодо осіб з інвалідністю, їх місце в державі та суспільстві. Основними моделями інвалідності є наступні: релігійна, медична, благодійна, економічна, соціальна, правозахисна [6].

Історично першою моделлю була релігійна. В рамках цієї моделі інвалідність визнавалась якоюсь мірою покаранням від Бога людині за все, що було зроблено цією людиною або її предками. Становище людей з інвалідністю у таких умовах було важким, оскільки їх вважали грішниками, а їхня інвалідність мала таємничий характер. Відповідно до цього застосовувались подібні засоби для позбавлення від інвалідності – молитви та ритуали. За таких обставин, за відсутності лікування, належної підтримки та взаєморозуміння, більшість людей з інвалідністю залишалися ізольованими у своїх будинках, монастирях або навіть не доживали до повноліття. Тобто в цій моделі інвалідність визначалася як негативна риса людини. Відповідно, місце людини у суспільному житті було гірше, ніж у людей без інвалідності.

Релігійна модель тривала століттями, але в 19 столітті з'явилася медична модель. Основна увага була зосереджена на тому, що інвалідність – це хвороба, яку потрібно лікувати. Ця модель висвітлює медичний стан людини, її інвалідність, а не її особистість. В рамках медичної моделі люди з певними типами інвалідності були ізольовані від решти суспільства у спеціально створених закладах відповідно до типу інвалідності [5]. В

результаті цієї моделі було створено багато спеціалізованих установ. Тобто акцент робиться не на усуненні бар'єрів, а на усуненні (лікуванні, виправленні, приховуванні) інвалідності. Ця модель фокусується на адаптації людини до навколишнього середовища, а не навпаки.

Благодійна модель інвалідності близька до медичної моделі. За цією моделлю інвалідність – це дефект, який потрібно усунути або виправити. В рамках цієї моделі люди поділялись на дві групи: “інвалідів” та “нормальних”. Або іншими словами, особи, яким потрібні пожертви, та ті, хто здатний / відповідальний за їх пожертвування (щоб допомогти “інвалідам” стати більш “нормальними”). Ця модель передбачає, що люди з інвалідністю потребують захисту та піклування, а суспільство та держава повинні забезпечити такий захист та піклування [1, с. 45-46]. Основна відмінність медичної та благодійної моделей інвалідності полягає в тому, що медична модель включає двох учасників стосунків – людей з інвалідністю та лікарів (лікарні), тоді як благодійна модель додатково включає “нормальних” осіб, які самостійно захочуть допомогти особам з інвалідністю стати більш “нормальними”. Загальними рисами всіх трьох моделей: релігійної, медичної та благодійної є:

- визначення інвалідності як проблеми, яку потрібно подолати;
- на перше місце ставиться інвалідність людини, а не її особистість;
- поділ на “нормальних” людей та людей з інвалідністю;
- адаптація людей з обмеженими можливостями до навколишнього середовища, а не навпаки.

Наступна модель інвалідності суттєво відрізняється від попередніх. Економічна модель інвалідності зосереджена не на інвалідності як на проблемі, яку потрібно вирішити (виправити), а на питанні, скільки людина з інвалідністю може виробляти відповідно до того, скільки коштує споживання (проживання) такої особи. Економічна модель інвалідності спрямована на збільшення участі людей з інвалідністю у робочій силі з метою зниження соціальних витрат на інвалідність [3]. Іншими словами, держава намагається сприяти економічній незалежності осіб з інвалідністю та зменшити вартість соціальних виплат. Як результат, наприклад, в Україні встановлено стандарт робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю у розмірі чотирьох відсотків від середньої кількості штатних працівників бухгалтерії за рік [2]. За недотримання цього правила компанії сплачують штраф. Порівняно з попередніми моделями інвалідності, економічна має ряд переваг, оскільки вона намагається забезпечити освіту для людей з обмеженими можливостями та їх працевлаштування, що сприяє включенню таких людей у соціальне життя суспільства. Однак економічна модель не включає фактори, які безпосередньо впливають на якість такого включення.

Сюди входять бар'єри в суспільстві, що впливають як на рівень освіти, а отже, і на конкурентоспроможність осіб з інвалідністю та його мобільність; індивідуальні вміння та навички, стереотипи в суспільстві щодо обмежень людей з інвалідністю.

Соціальна модель інвалідності – це якісно новий підхід до розгляду інвалідності та місця таких людей у суспільстві. Вона ставить на перше місце людину, а не її інвалідність. Водночас головною перешкодою для повноцінної участі людей з інвалідністю у суспільному житті є не наявність інвалідності, як у попередніх моделях, а бар'єри, які існують у навколишньому середовищі [1, с. 48-50]. Інвалідність у цій моделі є лише однією з фізіологічних особливостей людини. Так само, як зріст, колір очей, вага тощо. Соціальна модель інвалідності фокусується на зміні середовища, а не людини. Прикладом таких змін є встановлення пандуса, який дозволяє людям із маломобільної групи населення користуватися будівлями чи спорудами.

Правозахисна модель інвалідності розглядає інвалідність як аспект людського різноманіття. Ця модель зосереджена на наданні можливості для вільного здійснення всіх прав та свобод людини для осіб з інвалідністю та включає “обидва набори прав людини, громадянські та політичні, а також економічні, соціальні та культурні права” [4]. Правозахисна модель є результатом досягнень усіх попередніх моделей і наступним кроком до повного включення осіб з інвалідністю у суспільне життя із забезпеченням усіх належних прав і свобод.

Отже, з вищенаведеного можна зробити висновок, що виникнення і становлення праві осіб з інвалідністю є прямим наслідком зміни та еволюції суспільно-політичної думки щодо місця та статусу осіб з інвалідністю у житті суспільства та країни. Такі зміни відображаються через моделі інвалідності, кожна з яких є певним етапом у становленні прав осіб з інвалідністю.

Література:

1. Інвалідність та суспільство : навчально-методичний посібник / Л. Байда та ін. ; ред. : Л. Байда, О. Красюкова – Еннс. Київ, 2012. 216 с.
2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ : станом на 16 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 25.10.2022).
3. Соболев С. Загальна характеристика впровадження моделей інвалідності у законодавство зарубіжних країн. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Т. 1, № 6. С. 114–118.
4. Degener T. Disability in a human rights context,. *Laws*. 2016. Vol. 3, no. 5. P. 1–24.

5. Dirth, Thomas, Nyla R. Branscombe. Disability models affect disability policy support through awareness of structural discrimination. *Journal of social issues*. 2017. Vol. 2, no. 73. P. 41–42.
6. Retief, Marno, Letšosa R. Models of disability: a brief overview. *Hervormde teologiese studies*. 2018. Vol. 1, no. 74. P. 1–8.

О. В. Токарчук,
керівник Інформаційно-просвітницького центру з прав людини
НПУ імені М. П. Драгоманова,
доктор юридичних наук, доцент
(м. Київ);

М. В. Ляхвацька,
студентка II курсу спеціальності “Право”
НПУ імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

«САКСОНСЬКЕ ЗЕРЦАЛО» ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ДЖЕРЕЛ ПРАВА

Будь-яке історичне дослідження це конструювання образу минулого за посередництво тих месенджів, які посиляли нам люди того часу через створену ними систему кодів і знаків, головними носіями яких є історичні джерела, насамперед писемні. Саме тому вони були, є та будуть основою будь-якого історичного знання.

Одним із таких джерел стало “Саксонське зерцало”. Це середньовічна юридична книга досить високого рівня, котра мала велике розповсюдження та вплив на середньовічну та сучасну судову практику не лише в Німеччині, але й далеко за її межами. Назва “Саксонське зерцало” – це аналогія тому, як відбивається реальне правове життя в дзеркалі. Побудова книги є асоціативною та пластичною, вона не має систематики в сучасному розумінні. “Саксонське зерцало” вважалося удосконаленням римського права, тому містить у собі частково римське й біблійне право. Зокрема найновіші дослідження німецьких вчених підкреслюють наявність церковно-правового впливу в цій кодифікації [1, с. 289].

У “Саксонському зерцалі” були записані найбільш поширені норми звичаєвого права і судової практики північно-східної Німеччини. За своєю структурою воно відобразило поділ німецького феодального права на дві частини: земське право (право земель) і ленне право. Частина перша – звід земського права (3 книги по 70-90 статей кожна) містить норми державного права, які застосовували в земських судах відносно вільних, підсудних

общинному (шеффенському) суду. Частина друга – ленне право (3 глави, 208 статей) регулювало стосунки між “благородними” вільними, тобто вищим станом феодалів. Оскільки “Саксонське зерцало” побудоване як суддебник, більшість питань в ньому розглядаються з позиції захисту порушених прав. Зміст пам’ятки охоплює цивільне, кримінальне, процесуальне і державне право (зокрема, своєрідна “конституція імперії”) [2, с. 133]. Характерною рисою “Саксонського зеркала” було його негативне ставлення до претензій Римського Папи на верховенство у феодалному світі, цим воно виражало інтереси великих німецьких феодалів [1, с. 289].

Отже, ми бачимо, що “Саксонське зерцало” відображало погляди та систему цінностей людей XIII ст., тож не дивно, що відразу після появи воно набуло чималого поширення й авторитету в правових питаннях, та й не тільки в них. Зокрема, на нього посилалися шефени Галле в постанові, виданій місту Ноймаркту 1235 року, на нього спирався чернець Альберт фон Штаде в хроніці міста Штаде (1240–1241), воно мало неабиякий вплив на ухвали князівських з’їздів у Брауншвайгу щодо вибору короля та коронування імператора (1252.) тощо. На цьому тлі починається значне поширення примірників “Саксонського зеркала”. Його положення дедалі частіше використовують судді та посадовці, воно стає зразком для укладання нових правових книг у різних регіонах Німеччини [3, с. 93-94].

На мій погляд, Ярослав Падох цілком слушно відзначав, що “цінність “Саксонського Дзеркала” полягала в правильному переданні тодішнього права, автор якого був незрівняним знавцем. Хоч авторові й не вдалося збудувати вичерпну систему саксонського права, але все таки він дав по можливості повноцінний, замкнений в собі, образ тодішнього права, що довгими століттями був зразком не лише для правничих праць багатьох правників, а, що важливіше, був зразком для поодиноких прав. Розвиток німецького міського права, передовсім магдебурзького, відбувся під безпосереднім впливом “Саксонського Дзеркала”...”

Збірник мав величезний вплив на право інших країн. Найвагоміше “Саксонське зерцало” вплинуло на право та практику держав Центральної та Східної Європи, зокрема на українських землях, де разом з магдебурзьким правом діяло до XVIII ст. Доведено, що хоча на сучасному етапі “Саксонське зерцало” вже не є чинним, але внаслідок його довготривалої дії (понад 700 років) сучасне німецьке право містить численні правові ідеї та елементи правових норм, які безсумнівно, започатковані зі згаданого правового збірника. Це підтверджує подібність норм “Саксонського зеркала” з нормами Основного Закону ФРН, “Німецького цивільного уложення”, “Німецького кримінального уложення” й інших законодавчих актів. На українських землях порівняно з іншими східноєвропейськими країнами відбувалося

найтриваліше застосування саксонсько-магдебурзького права. Водночас із міськими привілеями магдебурзького права важливою групою правових джерел в Україні були збірники магдебурзького права. Основою для їхнього укладання слугували насамперед польські обробки саксонського права та “Саксонського вайхбільда”, а саме – переклади М. Яскера і П. Щербича, праці Б. Гроїцького, П. Кушевича. До кінця XVIII ст. з’явилася низка збірників, які так чи інакше ґрунтувалися на проекті кодифікації українського права 1743 р. Спільною ознакою для всіх було посилання на норми “Саксонського зерцала”. Це простежується, зокрема, у “Зібранні малоросійських прав” 1807 р., яке поряд з численними посиланнями на норми кульмського і магдебурзького права містить 457 посилань на норми “Саксонського зерцала” [4, с. 12].

Отже, можна дійти висновку, що “Саксонське зерцало” відображало специфічні форми феодальної земельної власності, структуру феодального суспільства, місцеві особливості адміністративного управління, судового процесу та ін., воно стало зразком для укладення правових збірників не лише в Німеччині, але й в інших країнах Європи. Завдяки побудові на судовій практиці земських судів Саксонії це видання дає уявлення про систему права, яка склалася у XIII ст., воно є важливим джерелом для дослідження середньовічної історії права та суспільних відносин.

Література:

1. Гуменюк Г. П. До питання про розробку та прийняття “саксонського зерцала” (XIII ст.). *Актуальні проблеми держави та права*: зб. наук. пр. О.: Юрид. л-ра, 2007. Вип. 36. С. 287-293. Режим доступу : <http://www.apdp.in.ua/v36/56.pdf>
2. Грубінко А. В. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. Тернопіль, 2010. 392 с. Режим доступу : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23271/1/Posibnuk%20Grubinko.pdf>
3. Зайцева Т. Д. Антропология міст і міського права на руських землях Корони Польської в XIV – першій половині XVII ст.: кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Київ, 2019. 465 с. Режим доступу : <http://surl.li/bwqpi>
4. Гуменюк Г. П. “Саксонське зерцало” та його вплив на розвиток джерел права: рукопис. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2010. 16 с. Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10GGPTSE.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOADф=1

*Т. С. Томляк,
аспірантка кафедри теорії та історії держави і права
НПУ імені М. П. Драгоманова,
старший викладач кафедри права
Вінницького національного аграрного університету
(м. Вінниця)*

ВИЌЗД ДИТИНИ ЗА КОРДОН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 “Про введення воєнного стану в Україні” (зі змінами) [1, 2, 3, 4, 5], затвердженим Законом України “Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ [6, 7, 8, 9, 10], в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року.

Через бойові дії, терористичні обстріли російськими військами мирного населення, реальну загрозу життю та здоров'ю українці вимушені були евакуюватись до безпечних територій України та за кордон. Діти виїждять за кордон не завжди з батьками. Багато дітей виїждить з родичами чи близькими особами.

Відповідно до абзаців 1, 2 частини 3 статті 313 Цивільного кодексу України фізична особа, яка досягла шістнадцяти років, має право на вільний самостійний виїзд за межі України. Фізична особа, яка не досягла шістнадцяти років, має право на виїзд за межі України лише за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними, крім випадків, передбачених законом [11].

Виїзд громадян України за кордон регулюється Правилами перетинання державного кордону громадянами України, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 року № 57 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 року № 724) [12]. Вказані правила вимагають ряд документів, які необхідні для виїзду дитини за кордон.

Однак, умови воєнного стану та постійна загроза життю та здоров'ю дітей вносить свої корективи, навіть ті, у кого не було оформлено відповідних документів, рятуючи своїх дітей, змушені вивозити дітей за кордон, тому, з метою спрощеного виїзду дітей було прийнято ряд змін до

законодавства України яке регулює порядок виїзду громадян України за кордон.

У період воєнного стану допускається виїзд за межі України дітей, які не досягли шістнадцятирічного віку, в супроводі одного з батьків без нотаріально посвідченої згоди другого, на підставі лише свідоцтва про народження дитини або закордонного паспорта дитини, навіть якщо паспорт протермінований.

Так, з 01 березня 2022 року строк дії паспортів громадян України для виїзду за кордон може продовжуватись на 5 років. До того ж, згідно підпункту 1 пункту 2 Постанови Кабінету Міністрів України “Деякі питання внесення інформації до паспорта громадянина України для виїзду за кордон” від 28 лютого 2022 року № 170, на період дії воєнного стану та протягом року з дня його припинення або скасування: перетин державного кордону може здійснюватися громадянами України в пунктах пропуску через державний кордон та пунктах контролю на підставі паспорта громадянина України для виїзду за кордон, строк дії якого продовжено, а також дітьми на підставі паспорта громадянина України для виїзду за кордон їх законних представників, до якого внесено інформацію про дитину [13].

Правила перетинання державного кордону громадянами України допускають також виїзд за межі України дітей, які не досягли шістнадцятирічного віку, в супроводі не лише батьків чи одного з них, а й інших родичів (баби, діда, повнолітніх брата, сестри, мачухи, вітчима). Підставою для перетину державного кордону дитини з іншими родичами є свідоцтво про народження дитини та документ, який підтверджує наявність родинних зв'язків [12].

Супроводжувати дитину за кордон можуть також інші особи, які не перебувають у родинних відносинах з дитиною, на підставі письмової заяви одного з батьків, завіреної органом опіки та піклування, та за наявності свідоцтва про народження дитини (за відсутності паспорта громадянина України)/документа, що містять відомості про особу, на підставі яких Державна прикордонна служба України дозволить перетин державного кордону.

Нотаріально посвідченої згоди не вимагається [12].

На нашу думку, спрощений виїзд за кордон в умовах воєнного стану, позитивно впливає на забезпечення найкращих інтересів дітей, оскільки це дає змогу якнайшвидше, без бюрократичної тяганини перемістити їх в безпечне для життя та здоров'я місце.

Окрім зазначеного, постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 року № 1044 внесено зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України. Так, після прибуття дітей, до

держави остаточного перебування особи, що супроводжують дітей, зобов'язані протягом семи робочих днів звернутися до закордонної дипломатичної установи України в державі перебування для постановки їх на тимчасовий консульський облік [14].

Мінсоцполітики через уповноважених представників Мінсоцполітики, Нацсоцслужби, інших центральних органів виконавчої влади, громадських об'єднань, зокрема міжнародних, та осіб, діяльність яких спрямована на захист прав дітей, може відповідно до міжурядових домовленостей проводити моніторинг умов перебування дітей за межами України, дотримання соціальних стандартів та прав у державі їх перебування та разом із закордонними дипломатичними установами України сприяти реалізації та захисту прав та інтересів дітей, які перебувають за межами України, їх батьками та іншими законними представниками [14]. Ми вважаємо, що реалізація таких повноважень державних органів України забезпечить найкращі інтереси дітей, адже дасть змогу запобігти порушенню їх прав.

З огляду на вищевикладене, в умовах воєнного стану та в умовах постійної реальної загрози життя та здоров'ю громадян України, виїзд дітей в безпечні місця, в тому числі і за кордон, на нашу думку, є ефективним механізмом забезпечення їх найкращих інтересів.

Література:

1. Указ Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” від 24 лютого 2022 року № 64/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 20.10.2022 р.).
2. Указ Президента України “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні” від 14 березня 2022 року № 133/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/133/2022#n2> (дата звернення: 20.10.2022 р.).
3. Указ Президента України “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні” від 18 квітня 2022 року № 259/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/259/2022#n2> (дата звернення: 20.10.2022 р.).
4. Указ Президента України “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні” від 17 травня 2022 року № 341/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2022#n2> (дата звернення: 20.10.2022 р.).
5. Указ Президента України “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні” від 12 серпня 2022 року № 573/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573/2022#n2> (дата звернення: 20.10.2022 р.).
6. Закон України “Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні” від 24 лютого 2022 року № 2102-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 20.10.2022 р.).
7. Закон України “Про затвердження Указу Президента України “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні” від 15 березня 2022 року № 2119-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 20.10.2022 р.).

8. Закон України “Про затвердження Указу Президента України “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні” від 21 квітня 2022 року № 2212-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 20.10.2022 р.).
9. Закон України “Про затвердження Указу Президента України “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні” від 22 травня 2022 року № 2263-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 20.10.2022 р.).
10. Закон України “Про затвердження Указу Президента України “Про продовження строку дії воєнного стану в Україні” від 15 серпня 2022 року № 2500-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 20.10.2022 р.).
11. Цивільний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.10.2022 р.).
12. Правила перетинання державного кордону громадянами України, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 року № 57 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 року № 724) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2022 р.).
13. Постанова Кабінету Міністрів України “Деякі питання внесення інформації до паспорта громадянина України для виїзду за кордон” від 28 лютого 2022 року № 170 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2022 р.).
14. Постанова Кабінету Міністрів України “Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України” від 10 вересня 2022 року № 1044 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1044-2022-%D0%BF#n29> (дата звернення: 20.10.2022 р.).

Б. М. Устименко,
аспірант кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова
(м. Київ)

МОРСЬКА ДОКТРИНА РОСІЇ

ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОШИРЕННЯ АГРЕСІЇ У СВІТОВОМУ ОКЕАНІ

Морська доктрина Російської Федерації [1] (далі іноді – Доктрина або Морська доктрина РФ) є першим російським документом стратегічного планування, опублікованим після повномасштабного вторгнення в Україну. Доктрина містить не тільки сукупність офіціальних поглядів на національну морську політику та морську діяльність РФ, але й окремі позиції російського режиму щодо поточних міжнародних процесів.

Слід додати, що перша морська доктрина була опублікована у 2001 році, друга у 2015 році. Тимчасом як Морська доктрина РФ від 2015 року була прийнята після вторгнення та наступної анексії Кримського півострову, чинна Доктрина прийнята на фоні триваючого російсько-українського конфлікту [2].

Також необхідно зазначити, що американський аналітичний центр СЕРА звернув увагу на ту обставину, що у Морській доктрині РФ від 2015 року все ще розглядалося міжнародно-правове регулювання використання Керченської протоки. У новому документі цей пункт був прибраний. Тепер Росія офіційно розглядає протоку як частину своїх територіальних вод [3].

Чинною Доктриною встановлено, що розвиток морської діяльності та морського потенціалу є однією з вирішальних умов сталого соціально-економічного розвитку Російської Федерації у XXI столітті. Напрямки такого розвитку визначаються характером національних інтересів Російської Федерації у Світовому океані та необхідністю їх гарантованого забезпечення і захисту (п. 7 Доктрини).

У п. 8 Доктрини задекларовано, що національні інтереси Російської Федерації як великої морської держави розповсюджуються на увесь Світовий океан та Каспійське море. Вони формуються з урахуванням викликів та загроз національній безпеці Російської Федерації у Світовому океані, загально визнаних принципів та норм міжнародного права, міжнародних договорів Росії, а також з урахуванням суверенітету на національних інтересів інших держав.

Чинна редакція Морської доктрини також визначає пріоритетні для Росії райони (зони) у Світовому океані, а також можливість використання військово-силових методів в таких районах.

Для захисту своїх національних інтересів у Світовому океані РФ реалізує своє “безспірне право” на присутність сил (військ) Військово-Морського Флоту та їх застосування у “суворій відповідності” до російського законодавства, її міжнародних договорів та норм міжнародного права (п. 18 Доктрини). При цьому, своє внутрішнє, національне законодавство Москва ставить на перше місце, фактично вище, ніж міжнародне право та взяті на себе міжнародно-правові зобов’язання перед іншими державами.

Відповідно до п. 19 Доктрини “проведення РФ самостійної зовнішньої та внутрішньої політики викликає протидію з боку США та їх союзників, що прагнуть зберегти своє домінування у світі, в тому числі у Світовому океані. Політика стримування Російської Федерації, що реалізується ними (США та їх союзниками), передбачає здійснення на неї (Росії) політичного, економічного, військового та інформаційного тиску”.

Кремль декларує у Доктрині, що в міжнародних відносинах не знижується роль “фактору сили”, а “провідні світові держави, які володіють значним військово-морським потенціалом та розвиненою системою базування, продовжують нарощувати свою військово-морську присутність в

геополітично значимих районах Світового океану, в тому числі в акваторіях океанів та морів, прилеглих до території Російської Федерації”.

Як вбачається зі змісту Доктрини, Москва фактично призначила своїм головними ворогами Сполучені Штати Америки та їх союзників, які начебто реалізують політику стримування Росії та просувають військову інфраструктуру НАТО до її кордонів.

В якості регіональних напрямків національної морської політики Морська доктрина РФ виділяє Арктичний, Тихоокеанський, Атлантичний (Балтійський, Азово-Чорноморський та Середземноморський басейни), Каспійський, Індокітійський та Антарктичний регіональні напрямки.

На думку американського експерта, доктора філософії Ювала Вебера (Yuval Weber), російський документ стратегічного планування класифікує важливість акваторій з урахуванням зміцнення НАТО, ідентифікує слабкі місця Росії в контексті наявних портів та прибережної інфраструктури, а також артикулює теорію глобальної військово-морської присутності, заснованій на створенні всесвітньої анти-американської коаліції, яка зможе дозволити їй створити глобальну мережу логістичних баз в країнах, які прагнуть збалансувати підтримку великих держав. Також Ю. Вебер зазначає, що “стратегічні документи, подібні цій російській морській доктрині, містять набагато більше грандіозних амбіцій, ніж чітких практичних результатів, проте вони мають цінність, оскільки визначають світогляд та припущення країни, які лежать в основі її військової стратегії” [4].

В контексті даного дослідження є дуже цікавою стаття ізраїльського експерта Данієла Ракова під назвою “Russia’s New Naval Doctrine: A ‘Pivot to Asia’?”, опублікована у відомому The Diplomat [5]. У своїй статті Д. Раков пише, що новою Доктриною встановлено верховенство російського права над міжнародним. Документ має “ухил на глобальну конфронтацію із Заходом, перевагу призми безпеки у визначені національних цілей та переорієнтацію російської зовнішньої політики на Глобальний Південь після вторгнення в Україну”. А однією з головних цілей Росії на Арктичному, Атлантичному та Тихоокеанському напрямках є “забезпечення стратегічної стабільності” (евфемізм для взаємного ядерного стримування) [5].

Отже, Морська доктрина РФ є документом стратегічного планування, фактична мета якого – мілітаризація у власних інтересах Світового океану і Каспійського моря. Росія планує суттєво зміцнити свій Військово-Морський Флот, інші військові формування, які мають відношення до морської діяльності, зокрема шляхом збільшення чисельності кораблів та формування нової системи баз матеріально-технічного забезпечення в країнах різних регіонів світу. РФ має намір контролювати військово-морську діяльність іноземних держав в акваторії Північного морського шляху, а також декларує

готовність застосовувати військову силу, в тому числі, за межами власних морських просторів, у міжнародних протоках і районах проходження світових морських транспортних комунікацій. Окрім цього, очевидний факт свідомого ігнорування Росією обов'язкових приписів міжнародного права, зокрема встановлення примату національного права та прагнення незаконного встановлення суверенітету над міжнародною Керченською протокою.

Враховуючи викладене, нова Морська доктрина РФ, безсумнівно, є передумовою поширення російської агресії у Світовому океані та загрозою глобальній безпеці. Політологічний аналіз нормативно-правової бази РФ як протиправної основи для поширення та утвердження російської агресії у світі, зокрема у Світовому океані, вбачаємо перспективним напрямом подальших досліджень.

Література:

1. Морская доктрина Российской Федерации: Указ Президента Российской Федерации от 31.07.2022 № 512. URL: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/xBBH7DL0RicfdtdWPol32UekiLMTAycW.pdf>.
2. Parmar S. S., Sawan R. S., Agnihotri K. K. Maritime Doctrine of the Russian Federation 2022: An Analysis. National Maritime Foundation. 2022. URL: <https://maritimeindia.org/wp-content/uploads/2022/08/3.-Russias-Maritime-Doctrine-2022-An-Analysis-For-Website-1.pdf>.
3. Starchak M. Russia Raises Stakes on the World's Oceans. CEPA. 2022. URL: <https://cepa.org/russia-raises-stakes-on-the-worlds-oceans/#:~:text=Russia%20will%20strengthen%20its%20military%20presence%20on%20the,nuclear%20threats%2C%20so%20increasing%20the%20risks%20of%20confrontation>.
4. Weber Y. Russia's New Maritime Doctrine. MES insights. 2022. URL: <https://www.usmcu.edu/Outreach/Marine-Corps-University-Press/MES-Publications/MES-Insights/Russias-New-Maritime-Doctrine/>.
5. Rakov D. Russia's New Naval Doctrine: A 'Pivot to Asia'? The Diplomat. 2022. URL: <https://thediplomat.com/2022/08/russias-new-naval-doctrine-a-pivot-to-asia/#!#:~:text=Russia's%20New%20Naval%20Doctrine:%20A%20'Pivot%20to%20Asia'%3F,2019,%20in%20Manila,%20Philippines.%20Credit:%20AP%20Photo%2FBullit%20Marquez>.

Підсумковий документ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
“СІМНАДЦЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ.
Правничо-політичні цінності
як фактор демократичного розвитку України”
24-25 листопада 2022 р.

За роки незалежності Україна зробила важливі кроки до утвердження демократичної, соціальної правової держави. На цьому шляху вже є багато досягнень та успіхів. Зокрема, й у подоланні різноманітних перешкод та системних намагань супротивників повернути колесо історії у зворотньому напрямку. Однак, попереду ще залишаються невирішені проблеми та нерозв’язані задачі державно-правового будівництва, які особливо загострилися в сучасних умовах. Адже нинішні суспільно-політичні процеси створили загрози й кинули черговий виклик українській державі.

І щоб виявити свою мобільність, маневреність, стійкість до цих викликів і загроз в умовах світоглядного протистояння та перемоги у жорстокій війні з антиукраїнськими ідеологічними конструктами “русского міра”, що спрямовані на знищення української нації та державності, держава Україна, українці мають: а) пам’ятати, знати і враховувати уроки своєї далекої і невіддаленої історії та не припускати колишніх помилок як на внутрішньодержавному так і міжнародному рівнях; б) консолідуватися на основі національної свідомості, ідеї національної духовності, пріоритету загальнолюдських цінностей в державному управлінні, які мають скласти ядро системи правничо-політичних цінностей. Під таким кутом зору й актуалізуються питання і проблеми аналітичного погляду на правничо-політичні цінності як фактор демократичного розвитку України.

І саме цій проблематиці присвячена міжнародна наукова конференція “СІМНАДЦЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ. Правничо-політичні цінності як фактор демократичного розвитку України” (Київ, 24-25 листопада 2022 р.), організаторами якої виступили Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Державно-наукова установа “Інститут інформації, безпеки і права НАПРН України”, Громадська організація “Феміда”, Центр правової освіти і науки, Навчально-науковий центр прав і безпеки людини в інформаційному суспільстві, Інформаційно-просвітницький центр з прав людини.

Учасники конференції підкреслюють, що нинішня війна росії проти України – це війна ментальностей, світоглядів, цінностей, способів життя

тощо. З боку росії ця війна несправедлива, загарбницька. Проте, вона ціннісно вмотивована з боку України. Адже для України ця війна справедлива. Це війна за минуле, нинішнє і майбутнє українського народу та держави, війна за право, війна за права і свободи, які вже утверджені та які ще утверджуються.

Оскільки формування демократичної, соціальної правової держави – це складний і тривалий процес, то наголошуємо на необхідності, реального, а не формального юридичного втілення в життя тих вимог, які становлять зміст такої держави, а саме – забезпечення верховенства права і закону, захист і гарантії прав і свобод людини та громадянина, поділ влади тощо. З цією метою необхідно здійснити правове, політичне, економічне та соціальне реформування. Зокрема, метою правової реформи має стати розробка і впровадження нових нормативних актів, що відповідали б сучасним умовам і об'єктивним потребам правового регулювання. А наслідком правового реформування мають бути забезпечення верховенства права і закону, істотне обмеження відомчої та тіньової нормотворчості, завершення процесу формування нової судової системи (передусім спрямованої на захист прав і свобод людини), впорядкування правотворчості, розмежування повноважень органів законодавчої та виконавчої влади, формулювання чіткої правової політики держави тощо.

Відтак, у полі актуалізації правничо-політичних цінностей у демократичному поступі України постають проблеми і задачі: а) збереження у часі та просторі для прийдешніх поколінь системи прав і свобод; б) проведення вчасної, виваженої державно-правової модернізації; в) нормативного обґрунтування та впровадження в державно-правову стратегію концепту відповідальності за керування процесами демократизації на уряд при одночасному визнанні активної ролі народу в цих змінах; г) збалансованості інституційно-владного та соціокультурного підходів до процесів державотворення; д) поєднання глобальних та локальних рівнів реалізації і забезпечення прав і свобод людини.

Однак, на заваді вирішенню цих проблем є низка організаційних, нормативних, процесуальних та інших перешкод (зокрема: а) зовнішні (повномасштабна війна з російською федерацією); б) внутрішні (недостатня інституційна спроможність органів виконавчої влади; низький рівень ефективності реформування судової гілки влади; високий рівень корупції та розбалансування в діяльності новостворених антикорупційних органів; політизація правового простору та перевага політичної доцільності й популістичних гасел над верховенством права і закону; колізії законодавства, тощо), які підривають аксіологічні основи української держави та можуть

відкинути її на поріг соціально-економічного та політичного занепаду й позбавити довіри й поваги народу.

Зважаючи на викладене, учасники конференції вважають за доцільне рекомендувати органам державної влади та їх посадовим особам, науковій спільноті, освітянам: систематизувати здобутки дослідників у різних галузях правового знання й експлікувати їх у правотворчій, правозастосовній та правовиховній процеси з метою визначення шляхів видобування національної ідеї, окреслення правового та політичного вимірів соціальної сфери відновлення України, утвердження правопорядку як ключової цінності демократичної держави; теоретично (юридично, історично, філософськи, політологічно, економічно, педагогічно) визначити і обґрунтувати правничо-політичний ціннісний потенціал української держави і суспільства з метою його актуалізації в демократичному розвитку України; сприяти утвердженню і впровадженню в суспільно-політичне життя та правове поле ідейних засад Конституції України, та інтеграції України в європейський та світовий правовий простір як рівно- і повноправного суб'єкта; долати недосконалість, суперечливість окремих законів шляхом їх вдосконалення і гармонізації, привести окремі правові норми у відповідність з реаліями життя, відновити довіру населення до владних інститутів, унеможливити маніпулювання свідомістю громадян, усувати прогалини у законодавстві; спрямовувати діяльність держави, її органів і посадових осіб на подолання правового нігілізму, маргіналізації права, деформацій правосвідомості; на державному рівні розробити й прийняти програму правової освіти і виховання населення; продовжувати вживати ефективні правові заходи для реалізації національної ідеї в державотворчому процесі, підтримки української мови як державної, запобігати процесу її витіснення та сприяти збереженню культурної, мовної, релігійної самобутності національних меншин і корінних народів України, реалізації прав етнофорів; вимагати від Міністерства освіти і науки України про переведення курсів соціально-гуманітарного циклу (правознавство, політологія, релігієзнавство, соціологія, філософія та ін.) у вищих навчальних закладах України до переліку обов'язкових навчальних дисциплін, адже саме вони / тільки вони формують світогляд, загальну культуру (з її окремими складовими) й систему ціннісних орієнтацій особи та уможливають успішне демократичне майбутнє для української держави і суспільства; забезпечувати належну наукову експертизу законопроектів шляхом залучення до її проведення як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців; враховувати наукові висновки щодо законопроектів, які вносяться на розгляд Верховної Ради України; законодавчо забезпечувати проукраїнськість суспільно-релігійної ситуації; юридичними засобами сприяти подальшому світовому визнанню Православної Церкви України та утвердженню

Української Помісної Православної Церкви; вдосконалити механізм вирішення окремих питань врегулювання трудових відносин та захисту трудових прав громадян в умовах дії воєнного стану та території України; сприяти створенню міжнародного трибуналу з воєнних злочинів росії в Україні (геноцид українського народу, масовий терор, вбивства, руйнування об'єктів інфраструктури, перепродаж українського хліба росією та ін.) та притягненню винних до відповідальності і їх покаранню; вдосконалювати механізм забезпечення національної, інформаційної та духовної безпеки держави й суспільства, безпеки людини в інформаційній сфері; сприяти становленню і розвитку права національної безпеки.

Нагадуємо, що по суверенній волі Українського народу – громадян України всіх національностей Україна де-юре і де-факто – незалежна, демократична, унітарна держава, територія якої в межах кордонів, визнаних міжнародним співтовариством, є цілісною, недоторканною і неподільною.

Звертаємо увагу світового співтовариства на те, що нині людство знаходиться на порозі світової війни, висловлюємо занепокоєння з цього приводу. Закликаємо світову інтелігенцію, вчених, вчителів, викладачів і студентів, усіх людей доброї волі єднатися і дати рішучу відсіч яструбам російського неоімперіалізму – руйнівникам (та їх посіпакам) як суверенітету та цілісності України, так і мирного планетарного світоустрою.

Переконані, вирішення визначених проблем, подолання перешкод та врахування і реалізація в державній політиці висловлених пропозицій сприятиме актуалізації потенціалу правничо-політичних цінностей, що уможливить утвердження верховенства права і закону, прискорить перемогу у війні з російською федерацією та забезпечить успішний демократичний розвиток України.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ

В. П. Андрущенко

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ ОНЛАЙН-КОНФЕРЕНЦІЇ.....3

Н. М. Оніщенко

ПРАВОВИЙ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІРИ
СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ.....5

Б. І. Андрушишин

ЯК СТАТИ СИЛЬНОЮ ДЕРЖАВОЮ:
ШЛЯХИ ВИБУДОВУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ.....9

В. Г. Пилипчук, П. П. Богуцький

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ
ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ14

О. В. Бабкіна

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІСЛЯВОСННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ23

Н. М. Пархоменко

ПРАВОПОРЯДОК ЯК ЦІННІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ.....26

В. І. Сергійчук

ВИКРАДЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗЕРНА РОСІЄЮ:
ІСТОРІЯ ТА ПРАВОВА ОЦІНКА ЗЛОЧИНУ30

Аскольд С. Лозинський

ЧОМУ РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ НЕ МАЄ ПРАВА ВЕТО В ООН?
РФ НЕ Є ЧЛЕНОМ ООН!36

В. Ю. Стеценко

РОЗВИТОК МЕДИЧНОГО ПРАВА
У ВИМІРІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРАВНИЧИХ ЦІННОСТЕЙ38

Є. В. Білозьоров

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ
КОМУНІКАТИВНОЇ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ41

О. В. Бучма

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЦІННІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕЛІГІЙНИХ ПРАВ
І СВОБОД ЯК ФАКТОР ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....45

Панель I і Панель II
ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК НАЙВИЩА СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ
У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ
РОЗВИТОК ГАЛУЗЕЙ ПРАВА У ВИМІРІ ВІТЧИЗНЯНИХ
ПРАВНИЧО-ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

Т. В. Гавронська

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО
ЯК СОЦІАЛЬНА СПІЛЬНОТА І ЖИТТЄВИЙ СВІТ 49

Н. О. Деркачова

РЕЦЕПЦІЯ ПРАВА В ПРАЦЯХ МИХАЙЛА ФЛЕГОНТОВИЧА БУДАНОВА.... 53

Ю. М. Жмур

ПІДЛІТКОВА (ДІВЧАЧА) ЗЛОЧИННІСТЬ..... 57

Ю. М. Жмур, Т. П. Лук'янець

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РОСІЇ В УКРАЇНІ:
ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНОГО ТРИБУНАЛУ 60

М. С. Корець

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА
ТА ПАТЕНТОЗНАВСТВА МАЙБУТНІМИ ПЕДАГОГАМИ
ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ..... 63

О. В. Макарова, Т. П. Лук'янець

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС
АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ
ЯК ПРОТИРІЧЧЯ УНІТАРНОСТІ УКРАЇНИ..... 66

О. В. Макарова, М. І. Подоляк

ПРАВО НА ЖИТТЯ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ..... 69

Н. М. Опольська

СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ ПРАВА НА СВОБОДУ ТВОРЧОСТІ..... 73

Пєсцов Р. Г., Черномаз А. І.

ВІДНОВЛЕННЯ СТРУКТУРИ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ
В СИСТЕМІ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ 75

С. І. Шитий

КОРУПЦІЯ ЯК ОСНОВНА ВНУТРІШНЯ ЗАГРОЗА
НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ 78

Панель III
ЕВОЛЮЦІЯ ТА ЗАХИСТ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ
В УМОВАХ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

А. А. Карнаух

ДЕМОКРАТИЧНІ СТАНДАРТИ ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ 81

Купіна Л. Ф., Вознюк Т. А.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДЕРАДЯНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ПРАЦЮ УКРАЇНИ.....85

Макарова О. В., Задерей В. М.

ДЕМОКРАТІЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ87

О. В. Макарова, А. В. Гоцуляк

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ91

О. В. Новакова

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ
НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ В УКРАЇНІ94

Р. С. Огірко

ДЛЯ ЧОГО ЮРИСТУ В ЧАС ВІЙНИ ВИВЧАТИ ФІЛОСОФІЮ ПРАВА?.....96

Сімутіна Я. В., Глущенко М. П.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ПРАЦІВНИКА НА ЗАХИСТ
У ВИПАДКУ ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ 100

Панель IV ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

І. О. Бучма

ЗІТКНЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ ЄВРАЗІЙСТВА
З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ЦІННОСТЯМИ:
УКРАЇНА У ЦЕНТРІ ДИСКУСІЇ Б.-А. ЛЕВІ З О. ДУГІНИМ..... 104

Ю. М. Жмур, О. А. Лешків

ПОМ'ЯКШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЧАСІ
ЯК ОЗНАКА ГУМАННОСТІ В ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ..... 106

А. А. Коваленкова

ПРАВО НА ПСИХОЛОГІЧНУ ДОПОМОГУ ДІТЯМ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ
В УМОВАХ БОЙОВИХ В УКРАЇНІ..... 109

А. Ю. Коваль

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ОСВІТИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ 113

Л. Ф. Купіна, Є. О. Ткаченко

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 117

М. Р. Стан

МОДЕЛІ ІНВАЛІДНОСТІ, ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ ВИНИКНЕННЯ
ТА РОЗВИТКУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ 121

О. В. Токарчук, М. В. Ляхвацька

“САКСОНСЬКЕ ЗЕРЦАЛО” ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК
ДЖЕРЕЛ ПРАВА..... 124

Т. С. Томляк

ВИЇЗД ДИТИНИ ЗА КОРДОН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ
ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ..... 127

Б. М. Устименко

МОРСЬКА ДОКТРИНА РОСІЇ
ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОШИРЕННЯ АГРЕСІЇ У СВІТОВОМУ ОКЕАНІ 130

Підсумковий документ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

“СІМНАДЦЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ.

Правничо-політичні цінності як фактор демократичного розвитку України”

24-25 листопада 2022 р. 134

Наукове видання

**СІМНАДЦЯТИ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ
ПРАВНИЧО-ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ ЯК ФАКТОР
ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

Матеріали Міжнародної наукової онлайн-конференції

Матеріали подані мовою оригіналу

Автори опублікованих матеріалів **несуть повну відповідальність** за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Виготовлення оригінал-макету – Т. Меркулова

Підписано до друку *30 березня 2023 р.*
Формат 60x84/16. Папір офісний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. др. арк. 8,87. Об.-вид. арк. 8,39.
Наклад 300 прим. Зам №
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002 (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова (044) 239-30-26